



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

27. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
1935

INDHOLD

	Side
Dr. phil. Kjeld Galster: Jylland mellem tvende Have.....	1
Pastor emer. Th. Andersen: Kierkegaard-Slægten og Sædding	26
Pens. Lærer N. Madsen Vorgod: Udskiftningen i Videbæk	41
Provst Thomas Møller: Fra 1848.....	50
Stationsforstander J. Schoppe: Pastor A. H. Wiborgs Beretning om Fjendernes Besættelse af Vestjylland i 1849.....	54
Journalist P. Schou: Frederik Christian Schou.....	82
Forfatter Aug. F. Schmidt: Fra Holmsland	109
Pastor emer. Erh. Quistgaard: Spredte Træk fra Kirker og Kirkegaarde i det 17. og 18. Aarhundrede	128
Maler Chr. Gade: Gamle Lundsgaard	143
Navne- og Sagliste.....	161
Regnskab 1. Juni—31. December 1932	164

JYLLAND MELLEML TVENDE HAVE —

H. C. ANDERSENS SANG OM JYLLAND

Af Dr. phil. *Kjeld Galster*, Kolding.

I.

H. C. Andersen var blevet Student og var den fejrede unge Digter. »Jeg var uendelig ung, uendelig glad, Livet laa solbestraalt for mig«. Noget af det, der i Sommeren 1830 frydede ham mest, var en Rejse, han vilde foretage til Jylland, det ukendte Land. Han havde læst Blicher, og det, han især glædede sig til, var at se Heden og om muligt møde en Taterfamilie. Eventyret lokkede Digteren.

Allerede Overfarten var noget for sig: en Dampskibsroute var nylig sat i Gang, og »Dania« kunde i Løbet af et Døgn — en utrolig kort Tid, syntes man den Gang — naa over til Jylland.

Men Rejsen blev en stor Skuffelse, næsten fra Begyndelsen til Enden.

»Hvor mægtigt for min Fantasi vil det ikke virke, et helt Døgn at være om Bord paa det nye Vidunderfartøj!« havde han tænkt. Men Søsøge ødelagde ham. Og Stemningen steg ikke i den første By, han rigtigt besaa:

»Randers var en flau By, man kunde ikke faa et Par Randers Hansker, ikke heller Lax, og af de smukke Piger saae jeg ikke een, skjøndt jeg gjorde mig lang nok, og disse Ting ere dog de, som Byen meest gjør sig til af«.

Et Lysglimt var *Viborg*: »Viborg var en ganske anden By. Alle Byens Folk viste mig den største Opmærksomhed. Stiftamtmanden og Rectoren kjørte mig hver Dag omkring, jeg var paa Tjele, et gammelt Herresæde midt paa Ørum Hede, jeg var paa Hald og saa det gamle Slots Ruiner; hele Egnen rundt om var ganske, som Walter Scott skildrer os Lavlandene, høie store Lyngbakker, der svandt som blaalige Bjerge i Horizonten, forkuede Egeskove, der som Krat voxede hen ad den golde Jord, samt store Indsøer og Mosser, der tabte sig i det uendelige. Jeg mødte en Kærlingefamilie og saa nogle smaae Børn vogte Faar, hvor Drengen blæste paa Fløjte, og hvor Pigen sang en Psalme og saa Visen om Roat, som faldt ned, skjøndt han holdt Balancen«.

Men allerede her tog Uheldene fat igen. »Det er utroligt, hvor skarp Vestenvinden blæste, jeg følte ordentligt Feber i alle mine Lemmer, og skjøndt jeg havde den inderligste Lyst til at see Vesterhavet, maatte jeg lade det være og nøje mig med de interessante Beskrivelser deraf, man gav mig i *Viborg*«.

Han vendte altsaa om. Da han om Natten (10.–11. Juni) rejste fra *Viborg* til *Aarhus*, var det en saadan Skylregn, at Tøjet drapperede sig paa ham, »saa alle mine skønne Former viste sig«, Regnvejrstøj havde han intet af. Og Regnen forfulgte ham paa hans videre Tur sydpaa til Østkystens Byer, saa han næsten intet fik set.

Andersen glædede sig, da han sad i Læ for Regnen i det fynske Hjem, og her omsatte han – som den lidt for ivrige unge Digter, han var – omgaaende sine Indtryk til Digtning i Billeder fra *Jylland*, eller rettere han fantaserede og fabulerede ud fra de Glimt af Landet, han havde set; ja noget er endog udvan-

dede Almindeligheder uden en Rodtrævl i Virkeligheden, som »Maleri fra Jyllands Vestkyst«, og »Phantasi ved Vesterhavet«, den Kyst og det Hav, han overhovedet ikke havde set.

II.

Der gik mange Aar, inden Andersen skulde faa Vesterhavet at se. Han foretog den ene Udenlandsrejse efter den anden, og Malta, Smyrna, Konstantinopel laa ham nærmere end »Hovedlandet«. Da opdagede han Jylland.

Den driftige Michael Drewsen (1804—74), Søn af Chr. Drewsen, Strandmøllen, havde i den fjerne uopdyrkede Himmelbjergegn anlagt Silkeborg Papirfabrik, og et Par Aar derefter selv taget Bolig derovre.

Dermed var et af de Hjem, H. C. Andersen kom i, flyttet ud fra København til Hedeegnen, og det blev Anledningen til, at Digteren blev fastere knyttet til Jylland. I 1850 og 1853 var han derovre, nu ikke som Turist, men som Gæst, første Gang 11 Dage, anden Gang — i Koleratiden — et Par Maaneder.

Noget af det, der interesserede Andersen mest, var, hvorledes han kunde se Fremtiden gro herovre: »Da Brødrene Drewsen 1844 oprettede Fabrikken i Silkeborg og byggede her de første Huse, vare disse de eneste. Da jeg for tre Aar siden kom hertil, fandtes her femogtredive Huse, og nu er heel By voxen op, to lange Gader med Haandværkere, Boutikker, Gæstgiveri, Hotel og en lille Kirkegaard, hvor de gamle Birke hælde sig over unge Grave. Man faar saa tydeligt her Begreb om, hvorledes Byerne i Amerika voxe op, Huse og Gader ligesom skyde op i Furen, der skjærer Birkeskoven. Nu kommer her snart Gas, og naar vi faaer Jernbaner gennem Jylland, vil denne

komme nær ved Silkeborg, der om et halvt Hundrede Aar vistnok er en af Jyllands betydeligste Stæder. Fabrikken arbejder Dag og Nat«.

Det, der fylder ham mest, var dog naturligvis den midtjydske Natur. »Fra mine Vinduer seer jeg ud over Haven, der vrimler med Roser, og midt paa den store Græsplæne er der plantet to gamle, høje Enebærtræer fra Heden. Gamle Elletræer hælde sig over Gudena, der falder ud i Langsøen lige foran Huset; paa den anden Søbred hæve sig høje Lyngbanker med Flyvesand. Langt ude seer jeg de sorte, tætte Skove«. (5. Juli 1853).

Man mærker, hvordan hans Begejstring for Naturen bliver større og større, alt som Opholdet forlænges. I August hedder det: »Jeg har tilbragt de sidste Uger i den dejligste Natur, mit Fødeland ejer, i det danske Højland om Silkeborg, i stor Skovensomhed i en Egn, der minder om Schwarzwald og Skotland«.

Skovensomhed og Fabrikskorstene, romantisk Fordybelse i Naturen og ivrig Interesse for det pulserende Liv og Teknikens Fremgang, er det netop, der præger H. C. Andersen, i disse Aar Ørstedes Ven.

Derfor befinder han sig saa inderlig vel her. Her i den blomstrende Lyng bag en af Bakkerne, borte fra den lille, levende Fabrikverden, hører han i Stilhed Aandens Vingesus: »Der siges, at Foersom, Shakespeares Oversætter, fødtes ved en af de jyske Heder, og at det er mærkeligt, at ved et saadant upoetisk Sted en digterisk Natur kunde udvikle sig. Jeg finder, at her er just Stedet, dersom Omgivelserne skulle have en Indflydelse. Denne forunderlige Eensomhed, der bringer Ens Tanke baade til at flyve ud i Rummet og tillige at gribe med faste Rødder ind i sig selv, maa næsten kunne skabe en Digter«.

Et Resultat af Opholdet hos Drewsen var den smukke Historie *Ib og lille Christine*. Men det blev dog først nogle Aar senere, at Jylland skulde sætte de skønneste Blomster i hans Poesi.

III.

I Foraaret 1859 vilde H. C. Andersen egentlig være rejst til Italien, men da Krigen var brudt ud dernede, maatte han opgive denne Plan. I Stedet for bestemte han at rejse til Jylland.

Han skrev (3. Maj) til Godsejer Tang¹⁾, Nørre Vosborg, og mindede ham om en to Aar gammel Indbydelse om at besøge ham paa hans Gaard ved Vesterhavet. Hans Mening med Rejsen var tydelig nok: »Jeg tænker mellem Klitterne at finde mangen poetisk Skat, den være sig nu i Sagn, Natur Indtryk eller Stemning«. (24. Maj).

Nu var det hans Mening ikke blot at se en enkelt Egn, men *Jylland*.

Fra Silkeborg rejste han altsaa vestpaa til Herregaarden Nørre Vosborg ved Nissum Fjord, hvor han var Godsejer Tangs Gæst i 15 Dage, og hvorfra han for første Gang — paa en Udflugt saa Vesterhavet.

Fra Lemvig tog han den lange Sejltur til Aalborg, var derpaa Gæst nogen Tid, 10—12 Dage, hos Rotbøll paa Børglum Kloster, atter Nabo til Vesterhavet! Fra Frederikshavn kørte han i selve Havstokken til Skagen. Han var ude paa den yderste Pynt og konstaterede, »at det ikke er bredere, end at et Menneske kan staa der og lade Bølgerne fra Nordsøen skylle hen over den ene Fod, medens Kattegats Bølger slaae over den anden«.

¹⁾ A. E. M. Tang (1803—68). Godsejer og Politiker. Blichers Hjælper ved Himmelbjerg Festerne. (Se Hards. Aarb. 1921, S. 18 ff.)

Tilbage til Aalborg, ned til Randers. Her satte han sig i en Vogn, og her forlader vi ham foreløbig.

Det er let at se, hvad af den jydsk Natur, det er, der har begejstret Digteren, det er Klitterne, Havet og Heden.

»Vesterpaa breder sig Eng og Mose, begrænset af høje *Klitter*, der, lig en Alperække med savformede Takke, løfte sig mod Havet, de afbrydes kun af høje Lerskrænter, dem Søen Aar for Aar bider Kæmpe-mundfulde af, saa at Brinker og Højder styrte, som rystede ved Jordskælv«.

Og udenfor Klitterne saa *Havet*, »det blanke Hav«, som Andersen saa første Gang fra Bovbjerg, og som saa fulgte ham paa største Delen af Rejsen. Dag efter Dag, undertiden fra Morgen til Aften, Uge efter Uge, saa han det, levede med det, her *hørte* han, hvorledes Havet af sit fulde Bryst synger højt om Jyllands Kyst.

Og *Heden*. Fra Nørre Vosborg, fortæller han, kørte han ud til »Kronheden, saa Hamlets Grav og det mærkelige »Ramme-Dige«, hvor Hamlet har leveret et Slag; der strækker sig en Vold og en Grav over en halv Mil, og *paa begge Sider af den rejste sig vist hundrede Kjæmpehøie, den ene tæt op til den anden*, som om det var en stor Kirkegaard. Her ved Limfjorden, sagde Vestjyden, er Hamlets Grav, ikke ved Helsingør. Amlets Grav kalder de Stedet«.

Men Vestjyden fortabte sig ikke i Fortidsdrømme: »Vi ønsker en Jernbane vestpaa«. »Og den kommer nok«, tilføjer Digteren, »*Landet selv bliver engang et Kornland og Skovland er jeg forvisset om*, men da er den romantiske, lynggroede Hede borte, med sin Ensomhed, sit Fatamorgana og al sit Præg af en gammel Tid«.

IV.

Da Andersen sad i København, sammenfattede han sine Rejseindtryk, idet han skrev til en udenlandsk Beundrer, Kong Max af Bayern, om de Historier, han tænkte paa at skrive, En Historie fra Klitterne (og Bispen paa Børglum og hans Frænde): »Hele Sceneriet er et Udbytte af et Besøg sidste Sommer i den meest ejendommelige Deel af mit Fædreland, Vestjylland op til Skagen. Naturen er saa usædvanlig her; fra Østkystens prægtige Bøgeskove, hvor Ørnen endnu bygger og de sorte Storke bo, kommer man paa udstrakte Lyngheder, hvor Oldtids Kjæmpegrave løfte sig i talløs Mængde; Ørkenens Fata Morgana viser her sine Luftbilleder; Vestkysten frembyder grønne Enge og mægtige Sandklitter. Her har jeg tilbragt Sommeren, besøgt Landets nordligste Spids, Skagen, hvor Nordsø og Kattegat brydes mod hinanden, hvor, som i Eventyret om den sovende Skov, Kirken, tilføgen af Flyvesand og overvoxen med Klittjørn og vilde Roser, frembyder et eget Skue med kun Taarnet ragende op af Sandklitten«. —

Denne Natur var han fyldt af, da han nu ved Rejsens Ende kørte frem ad Landevejen fra Randers mod Viborg.

Men noget andet var med til at skabe Lethed og Glæde i Sindet: den Modtagelse og det Indtryk, han havde faaet af Jyderne.

Hans Værter — Tangs, »de kjære højtelskede Mennesker«, og de andre — havde modtaget ham med aabne Arme, i Lemvig havde man flaget, i Thisted raabt Hurra, i Aalborg bragt ham to Sangerhilsener, i Hjørring illumineret Haven. Han havde besøgt Bønderne ved Nørre Vosborg: »Hvor her er rige pyntelige Gaarde. Køkkenerne saae ud, som vare de Dukkeskabe, og Lofterne saae ud, som vare de skjulte med

et Mosaik af Skinker og Pølser. De gode Mennesker overvældede mig med Kage, Syltetøj og Drikkevarer. De bød mig Snapse og flere Slags Vin, Thevandsknægte og Liqueurer, og da jeg naturligvis kun kunde nippe til al den Overflødighed, kom de med Chokolade; den kunde jeg vel drikke, sagde de, og saa bragte de gammelt Øl ovenpaa; de mente det saa godt. — Et prægtigt Folkefærd!« Og da han i den tidlige Morgen skulde sejle fra Lemvig, stod der en lille, velindpakket Dreng. »Stakkels Dreng«, sagde jeg, »saa tidlig oppe for at komme med Dampskibet!« »Han skal ikke med!« svarede Moderen. »Han havde ikke Rist eller Ro, før jeg lovede ham, at han skulde komme herhen for at se Andersen rejse; han kender alle hans Eventyr«. Jeg var ganske barneglad, blev varm der ved og frøs ikke som den Lille i den kolde, friske Vestkyst-Morgen«.

»Overalt milde Øjne og varme Hjærter«, tænkte Digteren. Han følte Solen: » — og dejligt Solskinsvejr har jeg haft i den vaxlende jyske Natur«. Og ud fra Glæden over den skønne jyske Natur, han havde set og saa omkring sig, og Følelsen af det Hjertelav, der var strømmet ham i Møde, følte han det altsammen som »en Drøm, en dejlig Drøm, som jeg blev glad ved og takkede Vorherre for«.

Og saaledes blev Sangen om Jylland til: »*Her paa Vejen mellem Randers og Viborg, medens jeg kørte, sprang Sangen Jylland frem*«. ¹⁾

V.

Først steg Jyllands ydre Omrids — mellem tvende Have — op for hans Blik i Billedet *Runestenen*.

¹⁾ Vi kan, som det senere vil ses, nærmere fastslaa Stedet til mellem Randers og Hjermand og bestemme Datoen 28. Aug. 1859.

Jylland mellem tvende Have
som en Runestav er lagt;
Runerne er Kæmpegrave
inde midt i Skovens Pragt
og paa Heden alvorstor,
her, hvor Ørknens Luftsyn bor.

Det geniale Billede er ført videre, Runerne er Kæmpegrave i Skoven og paa Heden. Skoven forlader han straks – den er ikke særlig jysk – men Heden ser vi, alvorstung og milevid.

Da Andersen i 1850 rejste over til Jylland, havde han sagt: »Man kalder Fyn Danmarks Spisekammer; men er Fyn Spisekammeret, da er Jylland Storstuen«. Her kommer den samme Tanke, men med Vægt:

Jylland du er Hovedlandet.

Han mindes først Silkeborgegnen:

Højland med Skovensomhed.

Derpaa Stranden og Havet:

Vildt i Vest med Klittag Sandet
løfter sig i Bjærgets Sted.
Østersø og Nordhavs Vand
favnes over Skagens Sand.

Derpaa atter tilbage til Heden, Nutid og Fremtid:

Heden, ja man tror det næppe,
men kom selv bese den lidt!
Lyngen er et pragtfuldt Tæppe,
Blomster myldre milevidt.
Skynd dig! kom! om føje Aar
Heden som en Kornmark staar!

Ogsaa paa anden Maade venter Fremtiden:

Mellem rige Bøndergaarde
snart Dampdragen flyve vil;
hvor nu Loke sine Hjorde

drive, Skove vokse til.
 Britten flyver over Hav,
 gæster her Prins Hamlets Grav.

Derpaa sammenfattes det hele til et storslaaet Bilde af Jylland, dets Fortid og Fremtid, og rundt om det brusende Hav:

Jylland mellem tvende Have
 som en Runesten er lagt.
 Fortid mæle dine Grave,
 Fremtid folder ud sin Magt.
 Havet af sit fulde Bryst
 synger højt om Jyllands Kyst.

For nogle Aar siden, i 1850, havde Andersen skrevet sin kendte Fædrelandssang: I Danmark er jeg født. Den var rettet til, og kun rettet til I grønne Øer, mit Hjertes Hjem hernede. I den kunde Jylland ikke faa Plads. Du danske friske Strand, det er det fredelige Øresund. Æblegaard og Humlehave, det er Fyn. Her er alt fredeligt og frodigt:

Hvor reder Sommeren vel Blomstersengen
 mer rigt end her ned til den aabne Strand?
 Hvor staar Fuldmaanen over Kløverengen
 saa dejlig som i Bøgens Fædreland?

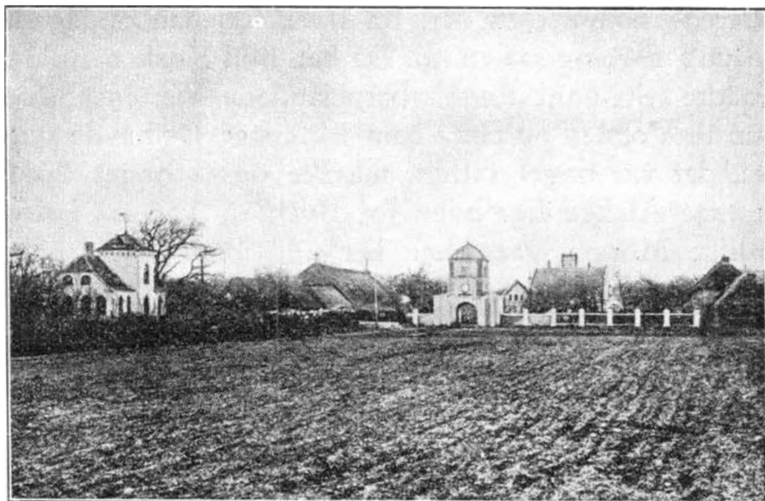
Nu havde den samme Digter skabt Sangen om Jylland, det særprægede Jylland. Grundlaget var Indtryk fra Midt- og Nordjylland, Heden, Klitten, Havet, det alvorsfulde og storslaaede. Og saa varme er Ordene, at man forstaar, at han har lært at elske den jyske Natur ligesaa højt som Æblegaarden og Humlehaven.

VI.

Da Andersen var kommet til Viborg, oprandt der atter Festsdage paa Asmild Kloster. Men skønnest var dog en Hilsen paa Afrejsens Morgen. Digteren var

allerede kommet en Mil fra Byen, da han opdagede en ung Pige og saa en til. Da han bød Kusken holde, traadte seks unge Piger, »barnesindede, hjertensgode«, hen til Vognen og rakte ham Blomster. De havde syntes, det var noget fattigt, maaske ogsaa noget flovt, at tage Afsked lige uden for Byen, og var saa i den tidlige Morgen gaaet helt her ud.

Andersen fortjente vel de Blomster, de unge Viborgpiger rakte ham, han, Digteren fra de grønne Øer, havde lige skabt *Sangen om Jylland*, der snart til P. Heises Toner skulde blive alles Eje.



Nr. Vosborg.

TILLÆG

H. C. ANDERSENS JYSKE REJSE GENNEM
SAMTIDIGE BREVE¹⁾

Nørre Vosborg, den 9. Juli 1859

Til Etatsraad Adolf Drewsen, København.

Ret kunde jeg ønske, at De med mig nød disse smukke Dage paa Nørre-Vosborg, denne er en meget gammel Gaard med Grave og høie Volde; her boe rigtig danske Hjerter, i Forgaars feiredes her Slaget ved Fredericia, sex af Gaardens Karle, som der vare med, tilbragte Aftenen inde hos os! Danebrog vaiede, Skaaler for Danmark, Soldaterne osv. bleve udbragte, og da man tilsidst gjerne vilde høre mig læse et Eventyr, læste jeg: Holger Danske. Igaar kørte jeg til Ve-

¹⁾ Brevene har alle hidtil været utrykte. Hvor intet særligt siges, findes de i Den Collinske Samling. Det Kgl. Bibliotek, København.

sterhavet; vi vare tre Vogne fra Nørre-Vosborg, fra hvert vaiede Danebroge, og der blev sunget (ogsaa et Par af mine Viser, som »den frivillige« og »Danmark mit Fædreland«). Flagene bleve plantede paa Klitterne, og der blev opslaaet et stort Telt, hvor de levede godt. Flere Præster og Lærere fra Landbo-Høiskolen her paa Egnen, vare stævnedes til Møde. Det var smukt Veir, og Bølgerne sloge høit op paa Stranden; da vi, efter at have været her i omtrent fem Timer, kiørte hjem, toge vi, omtrent to Bøsseskud fra Klitterne, ind til Præsten i Huusby; det var en af de smukkeste Præstegaarde, jeg har seet, saa pyntelig og hyggelig, dertil en stor og meget pyntelig Have, med høie Træer, lune Gange og et Myldren af Roser, det var, som gik man ovre i Sjælland og var dog knap en halv Mil fra Vesterhavet. Jeg er saaledes blevet i høi Grad overrasket ved at see, hvor opdyrket og beboet hele den Deel af Vestjylland er, det har jeg seet; jeg tænkte, at paa den anden Side af Silkeborg var kun Sand og Hede, ingenlunde, her ere gode Marker, uendelig mange Huse, der hos os kaldes Gaarde, smukke Haver ved hver Præstegaard; Enge og gode Tørvemoser har jeg seet; og nu, som sagt, næsten lige under Klitterne beplantet og dyrket, Landet har, sige de herovre, faaet et virkeligt Opsving i de sidste Aar. —

Vinden herovre er meget skarp, al Huden næsten er gaaet af min Næse, igaar Aftes, vi kom først hjem ved Midnat, maatte jeg svøbe hele Ansigtet, paa Øinene nær, ind i Tørklæder.

Aalborg, den 24. Juli 1859.

Til A. Drewsen, København.

Paa Nørre-Vosborg havde jeg det mageløst godt

hos de meget elskelige Mennesker, der overvældede mig med Godhed, levede for mig og sagde mig saa Tak til, og at jeg havde skaffet dem en Række dejlige Festdage. Søndag den 10. Juli var der et stort Gilde for mig og henved 100 Bønder og deres Køner indbudte; oplyste, herlige Folk og dertil saa beskedne. I den store Høisal, hvor gamle Niels Bugges Billed hænger, spiste vi; et stort nyt Dænebroge vaiede over min Plads. Skaaler bleve udbragte, Taler holdte, jeg udbragte en Skaal for Bondestanden herovre og Landet, der vilde blive et Korn- og Skovland i den kommende Tid; jeg fortalte dem Historien »Svanereden«, og da jeg kom til Slutningen om Ungerne, der lade sig hugge til Blods for at værne om Reden, benøttede jeg hin til en Skaal for *Landsoldaten*,



Etatsraad Tang.

der blev sjunget, og siden dandsede Ungdommen lidt. Jeg var ogsaa en Dag med Etatsraad Tang i Holstedbro, hvor der var stort Middagsselskab for mig, og det morede mig at see, at Boghandleren, strax da jeg var der, fik mine sidste Eventyr stillede op i sine Vinduer; vi traf her Marryats . . . ¹⁾. Tang indbød dem til Nørre-Vosborg, og de fulgte hjem med os og bleve der to Dage — —. En Tour

¹⁾ Engelsk Journalist, Broder til Kaptajn M.

med Tangs Familie gjorde jeg i Dag til Lærkehøi paa Heden, hvor vi sloge Telte op og legede Zigeunerliv i Lyng og øde Landstrækning. Jeg besøgte Indløbet til Nissum Fjord, da jeg opgav Agerkanal; jeg var paa Huusby Klitter og siden paa *Bovbjerg*, der er af en halv Mils Strækning, Havet har formelig bidt ind i Landet, der her løfter sig i tre Lag, inderst Mergel, derpaa Ler og saa Sandjord, der er bidt ind, som naar store, skarpe Tænder bide i et Smørrebrød, Formationen ligner iøvrigt Møens Klint ved Sommerspiiset, men hele den nærmeste Grund er med Revner og Spalter, saa at, idet man gaaer der, kan man vente, at den rutscher ned; vi toge siden til Fjaltring Klitterne og overnattede i Præstegaarden; derhen havde i Forgaars hele Tangs Familie (tre Vogne vare vi) fulgt mig, Tang og hans Kone fulgte mig derimod lige til Lemvig, for Klokkeren 3 igaar Morges at ledsage mig paa Dampskibet. . . . I Lemvig var det danske Flag flere Steder hængt ud til Ære for mig. . . . I Thisted, hvor jeg ikke kjender et Menneske, var jeg ventet, fortalte man mig, og nær havde jeg ikke faaet Lov at gaae derfra, men jeg vilde det; saa snart jeg var kommet ned i Kahytten, kom man og sagde, der var en Herre oppe, som spurgte efter mig, jeg gik op paa Dækket, vi seilede i det samme, og jeg fik et rungende Hurra af en stor Forsamling velklædte Mænd, Hilsen fra Thisted! Jeg blev ganske bevæget derved; ogsaa ved Løgstør kom Folk og hilsede, men uden Hurraer. . . . Aalborg synes en ganske interessant By med nogle gamle Huse endnu, og Gader op og ned, Udsigten over Fjorden er, som saae man ud over et brudt Parti af Rhinen, her gaaer store Bølger i Dag. Til Middag seer jeg endeel af Byens Folk.

Hjørring, den 10. August 1859.

Til Adolf Drewsen, København.

Dette lille Brev haaber jeg træffer Dem vel; jeg derimod er stærkt forkjølet, Vinden herovre er mig for skarp og streng, men Hjerterne ere rigtignok des varmere! var jeg en Prinds og rejste i Landet, kunde jeg ikke blevet festligere modtaget, end jeg gjør! det er mig næsten som en Drøm! Igaar kom jeg, opad Dagen, hertil fra Børglum-Kloster; ikke et Menneske kjendte mig her, den eneste, jeg besøgte, var Amtmanden, men som en Løbeild gik det igjennem Byen, at jeg var der, og da jeg tidlig om Aftenen som syg vilde gaae i Seng, blev jeg underrettet om, at Damer og Herrer her fra Byen, vilde bringe mig en Sang, denne var ihast skrevet, trykt og nu maatte jeg, skjøndt ganske lidende, blive oppe til henad to, der kom Provst Djørup og Etatsraad Juul, som Deputation, jeg blev ført ned i Hotellets Have, der var oplyst med brogede Løgter; en stor Kreds af Damer og Herrer sang en meget smuk Sang til mig og gav mig *Alle tre Gange Hurra*, jeg blev, kan De nok vide, gruelig betagen, og det var meget svært at tale til de mange nye Venner. . . . Dem og Familien som nærmeste kjære Venner, der tage Del i mit Vel og Vee, vil ogsaa dette lille smukke Tegn paa Nordjyllands Stemning for mig som Digter, være behageligt.

Frederikshavn, den 16. August 1859.

Til Adolf Drewsen, København.

Fra et af de smukkeste Steder i Danmark, de maleriske Banker ved *Bangsbo*, tæt ved *Frederikshavn*, et Punkt, hvorfra hele Skagen viser sig som en sneehvid Stribe og jeg øinede det ny Fyrtaarn, sender jeg Dem denne Bouquet Markblomster, dem jeg pluk-

kede for et Par Timer siden. . . . De maa endelig besøge Frederikshavn og see dette Pragtexemplar af dansk Deilighed, det har Havets og dertil al Silkeborgs Høihed. Gid mine Blomster, naar de komme til Dem, see saa godt ud, som de gjøre i dette Øjeblik i den røde Aftensol, de sige Dem, at jeg hjertelig tænker paa Dem og alle Deres.

Et Digt¹⁾, sendt sammen med en Lyngbuket til Frk. Marie Uldall (g. v. Holstein) under Andersens Besøg paa hendes Faders Gods Knivholt ved Frederikshavn.

Med Blomsterne:

Blomsterduften svinder,
Men ei Tonernes Magt;
Mellem Reise Minder
Blev de i mit Hjerte lagt.

Frederikshavn, 19. August 1859.

H. C. Andersen.

Frederikshavn, den 19. August 1859.

Til Fru Henriette Collin.

I fire Uger har jeg hostet og hivet, men holdt ud, i Løverdags skulde jeg have kjørt fra Frederikshavn til Skagen, men maatte opgive al Reise; om Natten følte jeg mig meget ilde, det gik derpaa over i en saa voldsom Transpiration, at jeg ikke i et russisk Dampbad kunde dampe saa forfærdeligt; jeg maatte blive i Sengen. . . . Rotbølls Søster, hvis Bekjendtskab jeg gjorde paa Børglum Kloster og er gift med Overauditør Uldall og boer i en smuk Villa ved Frederikshavn, bad mig boe hos sig; Mand, Kone og

¹⁾ H. C. Andersen-Museet i Odense.

Børn have været utrættelige i at gjøre mig det hyggeligt og pleiet mig, som jeg aldrig er pleiet. Overmorgen, om Gud vil, tager jeg til Skagen. . . . Her synes særdeles smukt om Frederikshavn, mægtige Banker, som Bjerger, løfte sig, og Havet er saa udstrakt, blankt og rullende.

Aalborg, den 22. August 1859.

Til Edvard Collin.

Reisen til Skagen gjorde vi under de heldigste Omstændigheder, det var Lavvande, og i fem Timer, paa en lille aaben Vogn, altid ude i Brændingen af Kattegat, naaede vi derop; Rejsen hjem derimod brugte vi otte Timer til, da vi idelig kjørte ind i Klitterne; Søen gik for høit til at kjøre i den; det var flere Steder som Afrikas Ørken, kun det hvide, dybe, fine Sand, Solen brændte, mit Blod brændte, milevidt var ikke en Bolig, jeg tænkte tit paa: her er ikke Hjelp, naar jeg nu forgaar. Skagen er den eiendommeligste By, jeg endnu har seet, Gaderne ere antydede ved Snore. Igaar Morges kjørte jeg fra Frederikshavn over Sæby. . . . I de ti Minutter, jeg var i Sæby, hørte Folk, at jeg var der, og jeg fik venlige Indbydelser; mageløs hjerteligt har man modtaget mig i Nordjylland. Iaftes naaede jeg Nørre Sundby; da jeg var i Baaden, sprang en tyk Mand ogsaa derud, men han faldt og stødte mig med sin ene Haand lige inde i Brystet paa venstre Side, saa jeg føler Smerte derved og har endnu et Tryk der, som gjør mig ængstelig; jeg har i Nat følt mig noget febril og har det ikke godt.

Ude paa Skagens Pynt fandt jeg et Fugleæg, Byfogeden paa Skagen blæste det ud for mig, et Stykke er gaaet løst af det, men nu har jeg fyldt det med Bomuld for at bringe det til Jonas. Hils ham.

Aalborg, den 25. August 1859.

Til Fru Ingeborg Drewsen, født Collin.

Iaften Klokken otte reiser jeg fra Aalborg til Randers og er der imorgen tidlig Klokken fire; jeg er indbudt af Konsul Westermanns at boe hos dem, dog bliver jeg kun een af to Dage, da Choleraen er saa nær, og Efterretningerne idag fra Aarhus lyde paa, at den tager til. Det forstemmer mig, kan De nok vide! Jeg gaaer fra Randers til Hjerminde ved Viborg for at besøge Præsten Jørgen Svane, og bliver da vel nødt til tage Extrapost gennem Landet til Horsens, det bliver en dyr Tour.

Iaftes blev jeg overrasket ved igjen at faa en Serenade her i Aalborg, De veed, at paa Udreisen fik jeg her en saadan af den ældre Sangforening, nu iaftes var det *Haandværker-Sangforeningen*, som bragte mig et *Lev vel!* Musikken var af Musiklærer A. Nathan. Det var særdeles smukt af Haandværkerne ogsaa at ville glæde og hædre mig, jeg blev ganske bevæget derved. Nu er vel de mange Festligheder forbi, men uendelig megen Godhed, Deltagelse og Opmærksomhed har jeg nydt.

Hjermind Præstegaard ved Viborg, den 29. August 1859.

Til Etatsraad Tang, Nørre Vosborg¹⁾.

Gid at jeg ret maatte kunde synge igjen smukt og godt om Jylland, vise med hvilke aabne Øine jeg har seet paa dette eiendommelige Land. Igaar, da jeg fra Randers kjørte til denne Præstegaard . . . skrev jeg en Sang til Jylland, jeg skriver den strax af til Dem, kjære Hr. Etatsraad, De som først, varmest og kjærligst modtog mig herovre! Naar de nye Eventyr komme, sender jeg disse.

¹⁾ Ejers af Godsejer A. Tang Barfod, Nørre Vosborg.

Kjøbenhavn, den 16. September 1859.

Kjære Fru Conferentsraadinde!)

Min inderligste, hjerteligste Tak for de smukke Dage De og Deres Børn forundte mig paa det hjemlige Asmild-Kloster! Alle vare de saa velsignede og gode mod mig og nu ligger det mig svært paa Hjerte at jeg var saa sygelig, klynkende, at jeg har viist mig fra min allersvageste Side, der hvor hele Omgivelsen var saa uendelig god og deltagende, den taabelige Cholera-Angest, som et Par Gange har overfaldet mig, leed jeg under og man undgaaer dog ikke sin Skjæbne, jeg maa fortælle et lille Fingerpeg her hen.

Jeg tog fra Silkeborg Extrapost til Weile, jeg vilde omgaae Aarhus og Horsens, i Weile satte jeg mig i Diligensen, der kom nordfra og her sad ikke færre end tre Reisende fra Aarhus, saa jeg kom dog i Berørelse med Folk derfra, fra Kolding reiste jeg i Søndagsmorges, havde meget haardt Vejr lige til Korsøer, derfra tog jeg til Ingemanns og naede i Tirsdags Kjøbenhavn. Jeg bliver her en 8 à 14 Dage, søger saa ud til Basnæs, hvor jeg tænker at nedskrive de friske, rige Indtryk jeg hjembringer fra Jylland.

Den mageløse Godhed og Opmærksomhed man har viist mig her vil jeg aldrig glemme, men hvad der saa aldeles overraskede mig var det Beviis paa Velvillie mine unge Veninder fra Viborg viiste mig, at gaae om trent en heel Mil ud af Veien og endnu engang forunde mig Lev vell! jeg brast i Graad derved, mit Hjerte blev opfyldt af Glæde og Hellighed. Hils Frø-

¹⁾ Gift med Landstingets Formand, Højesteretsassessor, Conferentsraad Peter Daniel Bruun til Asmild Kloster. (Brevet er overladt mig af Fuldmægtig Jørgen Swane, København).

ken Laub og hendes Søster¹⁾), beed hende bringe min gjentagne Tak til de andre unge Veninder, jeg ønsker og tænker paa hvorledes jeg engang skal kunde takke dem ret hver især. Siig at de have uendelig glædet og bevæget mig! de have sandeligt kastet Solskin i mit Hjerte. Deres Naade vil ogsaa bringe Hilsener fra mig ikke blot til Asmild Klosters vestre Fløj, men ned til Møllen og til Bruuns Haab.

Deres Svigersøn Swane skriver jeg til imorgen, om ham, hans Kone og Børn talte jeg meget hos Inge-
manns hvor de to kjære Gamle have saa megen Deel-
tagelse og Hjertelag. Af alle Præstegaarde jeg har seet er rigtignok den i Hjermind den hyggeligste og hjem-
ligste, der er Aands og Livs Solskin derinde. Naar Deres Naade kommer til Kjøbenhavn faaer jeg det vel at vide, at jeg kan glæde mig ved at hilse paa Dem og Deres Mand.

Deres taknemlig hengivne

H. C. Andersen.

Kjøbenhavn, den 24. September 1859.

Til B. S. Ingemann, Sorø.

Allerede ind i anden Uge er jeg her i Kjøbenhavn og har endnu ikke skrevet Dem til, men jeg har her havt saa meget »Intet at bestille«, at Tiden er flyvet hen; de mange Indtryk fra Jylland-Reisen fylde mig, opsvulme og ville dog ikke ret tage Skikkelse, men det skeer nok, vil jeg haabe; jeg har slet ikke følt mig hyggelig i mit nye Hjem nu flyver jeg derfor

¹⁾ Døtre af Biskop Laub. Louise (1842—1915) senere gift med Holmens Provst Georg Scheppelern, og Johanne (1844—71) gift med Pastor Emil Jespersen.

lidt ud igjen, maaske at jeg paa Hjemfarten, som jeg haaber, kan gjøre en lille Afstikker til Sorø.

København, den 15. December 1859.

Til Samme.

Om Gud vil, kommer jeg til Sorø med Middags-
toget nu paa Løverdag den 17. Jeg medbringer
en Beskrivelse af Skagen, som kommer snart i Loses
og Delbancos Folkekalender, desuden har jeg en anden
ny Historie, ja to.

München, den 23. Juli 1860.

Til Godsejer Tang, Nørre Vosborg.

Mange læser netop i denne Tid min Historie fra
Klitterne og vandre med Jørgen til Nørre Vosborg,
hvor nu Hyldetræet staaer i Blomst.

Nørre Vosborg, den 22. Marts 1861.

Højtærede, kjære Hr. Professor.

Det var en Foraarshilsen som faa, da jeg i Søndags
8 Dage kom til min Mand, just som han havde mod-
taget Posten og med den Bogen fra Dem til mig, kjære
Hr. Professor. Flere af Børnene, som vare tilstede,
hoppede, som om de vilde springe til Loftet, og der
blev en Længsel efter Aftenen, for at vi samlede kunde
nyde den. Fra Dem, fra Dem selv, ja det var en ko-
stelig Gave, der mindede om, at De, for hvem den
hele Verden ligger aaben, med al dens Fylde af Skjøndt
og Godt, som Deres rige Aand og store Hjerte veed
at tilegne sig, at De kan tænke paa den lille Kreds
bag Heden nær ved det store Vesterhav. Ja jeg kan
kun sige, hjertelig og inderlig Tak.

De tvende Fortællinger, Andegaarden og de Vises
Steen, bragte de uforglemmelige 14 Dage, De var her,

os levende tilbage, og alle de andre berøre paa forskjellig Maade Strengene i vort Hjerte, saa det klinser derinde, hvor det før var stille.

Gud give os Fred og Ro i Landet; det ser truende ud, men Vor Herre har hjulpet hidtil og kan saa endnu; ingen Fjende kommer en Fodsbred længere, end Han vil. Og faa vi Fred, kjære Hr. Professor, saa tillad mig at minde Dem om Deres kjerlige Løfte igjen at see til os. Derom bede vi Alle og med de venligste Hilsener, Børnene, min Søster, Vosborglillerne¹⁾, ja mange her i Egnen, men først og sidst min egen kjære Mand og Deres

med megen Højagtelse
hengivne og forbundne

E. Tang.



Fru Elise Tang.

¹⁾ Vosborglille, et Hus i Nærheden af Nørre Vosborg, hvor Etatsraad Tangs Broder og hans Familie boede.



Marie, Dorthea, Molly, Nelly og Christine Tang.

*H. C. Andersens Regnskab fra hans jyske
Rejse 1859¹⁾.*

Fra København	268 Rdl.		
Udgivet fra Kjøbenhavn her til i en Maaned.....	43 Rdlr.	5 M.	4 Sk.
<i>Nørre Vosborg, 5. Juli.</i>			
Breve	1 M.	6 Sk.	
En Sax slebet.....		4 Sk.	
Barbering	1 Rdlr.	1 M.	
Pigen	4 Rdlr.		
Tjener og Kudsk.....	6 Rdlr.		
Hos Præsten.....		4 M.	
Kudsken fra Herning	1 Rdlr.	3 M.	
Vesterhavet og Lemvig	1 Rdlr.	1 M.	8 Sk.
Dampskib fra Lemvig til Aal- borg	3 Rdlr.	3 M.	
Fortæring ombord.....	1 Rdlr.	3 M.	12 Sk.
Bærepenge		1 M.	4 Sk.
	20 Rdlr.	1 M.	2 Sk.

¹⁾ H. C. Andersen Museet i Odense.

KIERKEGAARD-SLÆGTEN OG SÆDDING

Af Pastor emer. *Thorkild Andersen.*

Sædding Sogn i Ringkøbing Amt er blevet bekendt ved den Kierkegaardske Slægt, som havde sit Udspring herfra. Der er tidligere skrevet en Del derom her og der; her skal forsøges en kortere samlet Fremstilling af Kierkegaard-Slægten og Sædding Sogn af en, der i flere Aar havde sin Gerning dèr.

Sædding Sogn er som vestjysk Sogn betragtet af de mindre, noget større end det lille Bølling Sogn, hvortil det er Annex; det har ca. 3800 Tdr. Ld. med ca. 500 Mennesker. — Det skildres sædvanlig af Kierkegaard-Biografer som det fattige og magre Hedesogn; der synes at være gaet Legende i Sagen, og man har maaske tit villet gøre det hele interessantere ved at se alt paa denne Baggrund. Sandheden er tværtimod, at Sognet er et jævnt frugtbart Sogn. Er Forholdene vel bedre nu end for 100 Aar siden, saa har Sognet dog fra gammel Tid baaret Navnet »Smørhullet i Bølling Herred«, en Benævnelse, der just ikke tyder paa Fattigdom. — Den gamle Herregaard Slumstrup, hvor Sognet begynder i Syd, fortsætter op efter i gamle store og velbyggede Gaarde, som ligger tæt ved hverandre over hele Sognet. Mod Vest dannes Grændsen af Gaarner Aa med sine Enge. Kun den nordlige Del af Sognet, hvor Landet hæver sig nord for Kirken, er gammel Hede; men ogsaa her er Plads for en gammel

Gaard som Clausager og flere mindre Gaardsteder. Paa Sædding Hede gror Lyngen kraftig, noget der vel tyder paa, at meget her kunde opdyrkes. — Sædding Sogn er saaledes snarere at kalde bedre end de fleste vestjyske Sogne og ligger tilmed i Læ af Bakkerne mod Vest.

Er der saaledes ikke noget særlig mærkeligt at sige om Sognet i udvortes Henseende, udover dets snarere forholdsvis timelige Velstand, saa kan dette maaske snarere siges om dets Befolkning. Det kan nok siges om denne, at den har bevaret sit eget og sit vestjyske Præg særlig godt, fordi den gennem Tiden har bevaret og værnet om det gamle. Det er enkelte Slægter, der har haft Gaardene i Besiddelse, de er gaaet i Arv fra den ene Slægt til den anden; alt dette har givet Sognet et ensartet Præg og gjort, at gammel Sæd og Tankegang er blevet saa godt bevaret.

For endnu godt 20 Aar siden kunde dette kendes paa mange Maader; det kom ikke mindst frem ved kirkelige Lejligheder med efterfølgende Fest i Hjemmene. Man mødtes i Hjemmet fra Formiddagen og holdt ud et godt Stykke ind i Natten. Det krævede en Del Tid, — ogsaa for Præsten, der altid var med, men det gav god Lejlighed til at kende og leve sig sammen med hverandre. At skrive nærmere om dette er dog ikke denne Opgaves Maal, og noget af det er maaske ogsaa ved at forsvinde nu. Men det var godt at være sammen med disse særprægede Mennesker ved alle Lejligheder. — Det var som en stor Familie, absolut uden Forskel paa høje og lave. — Naar Spisningen i det store Telt i Gaarden omsider var forbi, og man samledes i Stuerne, gik Aftenen med Samtale, Kvinderne i de inderste Stuer og Mændene bænkedede i Skænkestuen om det lange Bord. Piberne

kom frem og blev stoppede, og Samtalen gik sin støtte Gang fra Time til Time, ikke først og fremmest om Dagspriser, men helst om noget, der havde et længere Sigte. Man mærkede Vestjydens ejendommelige Lyst og Evne til at diskutere en Sag og behandle den fra dens forskellige Sider, ligesom man ogsaa maatte lægge Mærke til den gode Forstand, der kunde komme frem under Samtalerne. Aldrig saas et Spil Kort; man behøvede ikke dette for at faa Tiden til at gaa.

I aandelig Henseende samledes alle om Kirken. Den var Stedet, hvor der søgtes hen ved alle Lejligheder, og som samlede alle. Omtrent alle Sognets Beboere var faste Altergæster, saaledes at man næsten kom til at lægge Mærke til de faa, der ikke var med. Der laa en dyb Alvor bagved alt dette. Som en Mærkelighed kan ogsaa anføres, at medens Partidelingen derovre ellers kendtes saa stærkt i det aandelige, hvor alt var delt efter Partier, saa bevaredes den aandelige Enhed godt i Sædding. Man vilde ikke finde sig i noget, der skulde skille Mennesker selv fra hverandre. Dette tydede ogsaa paa aandelig Selvstændighed og Alvor. —

Dette som Indledning til Omtalen af Kierkegaard's Slægten og dens Forhold til det Sted, hvor den havde sit Udspring.

Mikael Pedersen Kierkegaard, Faderen til de to berømte Sønner, Peter Christian og Søren Kierkegaard, var født i Kirkegaard. Efternavnet er taget efter Gaarden, saaledes som Navnet almindeligt skreves i det 17. og 18. Aarhundrede: »Kierkegaard« efter vestjysk Udtale. Gaarden var den ene af de to Annexgaarde, Kirkegaarde, der hørte til Bølling-Sædding Sognekald, og som afgav en større Lønning i Tiende til Embedet. Den her vedrørende Kirkegaard laa lige nord for Kirken, først noget vestligere ved Siden af

den anden Kirkegaard, — senere paa en Toft umiddelbart ind til Kirkens Stendige. Endnu i Begyndelsen af 20. Aarhundrede stod en lille Rest af dens gamle Bygninger og tjente til Rejsestald og Omklædningsrum for Sognepræsten, saaledes som Gaarden har haft Pligt til at modtage Præsten. Det var et lille Bindingsværkshus, mest lyngtækket, der siden blev afløst af et større Træhus. Gaarden blev siden flyttet noget østpaa, op i sine Jorder, og benævnes *Østre Kirkegaard* i Mod sætning til den anden mod Vest.

Denne Gaard fæstedes af *Peder Christensen*, der efter Gaarden fik Navnet *Peder Kierkegaard*. Denne *Peder Kierkegaard*, som blev Fader til *Mikael Peder sen Kierkegaard*, var efter nyeste Oplysninger født 1712 i Øster Vig i Bølling Sogn og Søn af *Michel Vig*, Gaardmand dersteds. — En Broder til P. K. var *Anders Gade*, opkaldt efter en lille Gaard i Sædding Gade, som han fik.

Slægtens Stamtavle og Historie, som gengives paa Grundlag af V. Ammundsen: *Søren Kierkegaards Ungdom med indhentede Oplysninger af Lærer Jens Pedersen, Sædding*, er herefter saaledes: De to Brødre *Peder* og *Anders* giftede sig med to Søstre fra Gaarden *Stengaard* lige ved Kirken. Om *Peder Christensen* hedder det i Sædding Kb.: 1750 den 1. September blev *Peder Kierkegaard* og *Maren Stengaard* trolovede og den 25. October copulerede. — *Peder Kierkegaard* var født 19. Oktober 1712 og døde 3. Oktober 1799 og blev altsaa næsten 87 Aar. Hans Hustru døde 1813, ligeledes 87 Aar gl.

Peder Christensen Kierkegaard havde 9 Børn. 1. *Christen*, død 15 Dage gl., 2. *Christen*, død ung, 3. *Anders*, døbt 8. December 1754, havde maaske Gaarden en kort Tid, død ugift 1802. Dernæst 4. *Mikael*

Pedersen Kierkegaard, nok altsaa opkaldt efter sin Farfader Michel Vig i Bølling, født 12. December 1756 og død i København 9. August 1838. Derefter fulgte 5. *Karen*, døbt 11. Februar 1759, død ugift i Sædding 1810. 6. *Maren*, født 28. Marts 1761, gift med Ungkarl Iver Eriksen af Pilgaard i S., de flyttede senere til Herborg, som dengang hørte til Vorsgod Sogn. 7. *Peder*, døbt 21. August 1763, død ugift i S. 1834. 8. *Sitzel Marie*, døbt 11. Februar 1766, død ugift i S. 1831 og 9. *Else*, døbt 11. Septbr. 1768, overtog Fødegaarden 1802, blev 15. Oktober 1802 viet til *Thomas Nielsen* af Dejbjerg. Hun døde i Kirkegaard 6. Marts 1844. *Thomas Nielsen*, der ogsaa kaldtes *Kierkegaard*, døde 17. Oktober 1846. Gaarden gik herefter over til en anden Familie, og denne *Kierkegaardske* Slægt er dermed desværre ude af Sædding Sogn. *Else Kierkegaards* Datter *Maren* blev dog gift med *Laust Pig*, som boede i Gaarden *Meder*, ikke langt fra den gamle Gaard. Hun var den eneste af Slægten, der blev tilbage, og som Sødskendebarn til de to bekendte *Kierkegaarder* holdt hun Forbindelsen vedlige, hvorom senere skal fortælles. — *Mikael Pedersen Kierkegaard* var efter ovenstaaende Stamtavle altsaa den eneste, der paa Mandsiden førte Slægten videre, men rigtignok saa ogsaa i sine to højtbegavede Sønner. —

Til Slægtens Historie hører endnu at omtale, at *Maren Andersdatter Stengard*, *Mikael P. Kierkegaards* Moder, havde en Broder *Niels Andersen*. Han var født ca. 1720 og nedsatte sig som den første Sæddingbo i København. Her blev han som *Niels Andersens* *Seding*, som han kaldtes, Høsekræmmer med en større Forretning paa Østergade, og det var hos ham, at *Mikael P. Kierkegaard* begyndte sin Løbebane i Hovedstaden.

Endelig skal tilføjes om Peder Christensen Kierkegaards Broder *Anders Gade*, at han var gift 3 Gange, først med Maren Stengaards Søster *Karen*, sidst med *Else Mortensdatter*. I sidste Ægteskab var ialfald 3 Sønner: *Morten*, Købmand i Horsens, *Anders*, Købmand i København, og *Mikael*, døbt 18. Februar 1776 og død i København 12. April 1867. I København kaldte han sig *Mikael Andersen Kierkegaard* og kom siden, som det skal ses, til at staa i Forhold til Mikael Pedersen Kierkegaard. — Vi ser altsaa Handelstalentet ogsaa i denne Gren af Slægten.

Mikael Pedersen angives døbt 12. December 1756, han nævner samme Dag som sin Fødselsdag, saaledes at han altsaa er bleven døbt strax efter Fødslen. Forældrene har siddet i smaa Omstændigheder, hvilket ses af et Fripas, som Sognepræsten i Bølling, N. Satterup, 20. December 1777 udstedte for Sønnen Mikael, for at han kunde finde Optagelse hos sin Morbroder Niels Seding i København. — Hjemmet har været af de fattigere, og i en tidlig Alder blev den lille Dreng Mikael, som det iøvrigt var temmelig almindelig Skik, sendt ud paa Sædding Hede for at vogte Faar. Det var her, at det mærkelige skete, som han aldrig selv kunde glemme, og som fik en saaa underlig Betydning for ham selv og hans to Sønner, nemlig at han en Dag stod op og forbandede Gud derude. — Den gamle Biskop har efter sin Faders Beretning fortalt derom: Medens hans Fader som Dreng vogtede Faar paa Heden, følte han sig ikke sjældent ulykkelig. Han led Sult og Kulde, undertiden ogsaa overfalden af brændende Hede, og var overladt til sig selv, ene og ulykkelig. I en saadan Tilstand var det saa, at Drengen, endnu før han blev 11–12 Aar, en Dag stod op paa en Sten i Heden, løftede sin

Røst mod Himlen og forbandede Gud Herren, der, hvis han var til, kunde nænne at lade et hjælpeløst, ulykkeligt Barn lide saaledes, uden at komme ham til Hjælp. Men Erindringen herom forlod aldrig Drengen og blev ved at følge ham hele hans Liv til det sidste. — Man skulde synes, at da Guds Hjælp senere kom til ham, og han kort efter fik sit Ønske opfyldt, og han i sit Liv senere kendte Timelighedens Goder og ogsaa fik de begavede Børn, at alt dette maatte have vist ham Guds Godhed og Velsignelse, og at han selv havde faaet sin Synd forladt; — men alt dette var ikke nok, ja, det var, som det netop fyldte ham med Angest, fordi han nu vidste, at Gud var til, og Medgangen viste ham netop hans Synd, at han havde kunnet forbande en Gud, der havde beredt alt saaledes for ham. Det var det tunge i hans Sind, der ligesom aldrig kunde forvinde dette, og da han tillige omtalte det for sine Børn, kom det ogsaa til at øve sin Magt over deres Sind, — selvom Biskoppen fortæller, at han ved Skriften, Kirkefædrene og Menighedens Vidnesbyrd søgte at berolige den gamle, og ogsaa gjorde det saaledes, at han fandt Hjælp og døde i Fred.

Der ligger ialfald noget mærkeligt i denne Fortælling om den lille Hjordedreng, der i et Øjeblik saaledes tiltalte sin Gud ude paa Heden. Det taler om det ejendommelige stærke Sind hos ham og tillige om en Vilje, der vilde frem. Tillige er der gjort opmærksom paa det ejendommelige, at han i sin Fortrykthed netop gik den Vej hen til Gud, selvom han gik i Rette med ham. Det var vel ikke ethvert Barn, der vilde gøre dette. Det taler jo dog om den religiøse Alvor, der allerede da laa paa Bunden af den lille Drengs Sjæl, den der netop bragte ham til at klage sin Nød for

Gud. — »Det er min Faders Historie og vor med«, sagde Biskop K., og han kunde i Forkyndelsen nævne Ordet om den nidkære Gud, der hjemsøger Fædrenes Synd paa Børnene, men endte dog med Forjættelsen om Herrens Miskundhed, der er større, og som gør vel i tusinde Led mod dem, der elske ham. — Det fortælles, at han som Biskop ogsaa tænkte paa Hyrdedrengene, han sendte stadig Penge til fattige Drengene, der stod i Fare for at skulle confirmeres for tidlig for at sendes ud at vogte Kvæg, og han omgikkes med Planer om at danne en Forening til Hjælp for fattige Hyrdedrengene.

Den lille Hyrdedrengs Begæring blev opfyldt. Allerede omkring Aar 1768 forlod han, 12 Aar gammel, Sædding og blev optaget i sin Morbroder, Niels Sedings Hjem i København for at lære Handelen. — Det synes ikke, at han selv nogensinde senere har besøgt sin Fødeegn, saaledes som hans to Sønner, men han stod paa anden Maade i Forbindelse med sit Fødesogn og bevarede Forbindelsen dermed. Saaledes købte han i 1796 for 10 Rdl. et Hus af røde Mursten ved Anders Nørgaards Hauge. Her boede hans Moder, Søstrene Karen og Sidsel samt Broderen Peder til deres Død. Da Peder døde 1834, var af hele Søkendeflokken kun Mikael Kierkegaard og Else tilbage. Denne sidste havde Fædrenegaarden. M. P. K., som var saa meget ældre, har ikke selv kendt hende, men han vedligeholdt Brevvexling med hende. Hun nød tilmed godt af et Legat paa 3000 Rdl., som Broderen havde stiftet 1821. Legatet kaldte han »Niels Sedings Minde« efter Morbroderen i København, hos hvem han var kommet i Lære. Renterne skulde først hans Søkende nyde, og efter deres Død skulde 16 Rdl. anvendes til Lærebøger til Sædding Skole. Re-

sten skulde gives som Løn til Læreren »for at lette det fattige Sogn for denne Byrde«. — 1843 oprettede Grosserer Michael Andersen Kierkegaard, M. P. K.s Fætter, et lignende Legat paa 1250 Rdl., en mindre Del heraf skulde gaa til Undervisningsmidler, Resten til syge og trængende. Saaledes var ialfald Legaternes Bestemmelse. — M. P. K. lod en Mindetavle ophænge i Kirken for sin Morbroder Niels Seding og Legatet, der var stiftet, og saaledes lod ogsaa den sidste Legatstifter en Tavle ophænge til Minde om M. P. K., »min Ungdoms Vejleder og Bistand, og Sæding Skoles Velgører«. Disse to Mindetavler af Træ med Forsyldning hænger endnu Side om Side paa Sædding Kirkes Nordvæg og minder om, at de gamle af Slægten ikke glemte deres Fødesogn.

Sædding Kirke staar i det hele som den stod dengang, og er derved som det eneste Minde om den Slægt, der voxede op ved dens Mure og færdedes der. — Den er i ægte vestjysk Stil, bygget af tilhugne Granitkvadre over det hele. Den er ret høj og er paa Nordsiden helt bevaret i sin oprindelige Skikkelse. Man ser Granitkvadrene over det hele og de meget smaa aflange Vinduer, som hørte til den oprindelige Stil. Mod Syd er Vinduesaabningerne, som andre Steder, forstørrede og et mindre Vaabenhus tilbygget. Kirkens Indre er forholdsvis rummeligt; det er temmelig højt, og man glædes ved den smukke Korbue af svær Granit, som staar frit og fører ind til det lille, noget mørke Kor.

Den gamle, udskaarne men overmalede Prædikestol staar endnu i sin gamle Skikkelse ligesom den tidligere Altertavle. —

Ca. 1768 kom M. P. K. til København. Han blev confirmeret der 1773 i Nicolaj Kirke. Han var hos

sin Morbroder Niels Andersen i dennes Forretning paa Østergade dav. Nr. 29. Selv etablerede han sig som Manufacturhandler 1780, 24 Aar gl. og havde i Firs-erne og Halvfemserne Forretning paa Købmagergade 82, nuværende Nr. 43. — 1794 indgik han Ægteskab med *Kirstine Nielsdatter Røyen*, som det mentes fra Sunds Sogn, Hammerum Herred. Hun døde dog allerede 1796, vist barnløs. Niels Seding døde kort før, og da hans Begravelse fandt Sted fra Købmagergade, menes han at have faaet fast Ophold hos M. P. K. — Den førnævnte Fætter Mikael Andersen var i Tjeneste hos M. P. K. Han antog Navnet Kierkegaard og stiftede som omtalt et Legat til Minde om denne som sin Paaskønnelse herfor. Til denne sin Medhjælper afstod M. P. K. sin Forretning i 1797. Han boede senere paa Nytorv ved Siden af det nuværende Domhus. — Det er ejendommeligt, at han allerede saa tidligt tog Afsked med Forretningslivet. Han ansaas for en velhavende Mand, og det er altsaa et Vidnesbyrd om hans Dygtighed, at han allerede kunde leve som Particulier knap 40 Aar gl. Han fik da Tid til at dyrke de aandelige Interesser, som aabenbart har opfyldt ham og udfyldt hans Tid.

Efter sin første Hustrus Død giftede han sig med *Ane Sørensdatter Lund* den 26. April 1797. Hun havde været i hans Hus og var fra Brandlund i Brande Sogn. Med hende havde han 7 Børn, 3 Døtre og 4 Sønner. To af Døtrene blev gift med to af Slægten Lund og havde flere Børn, men kun de to kendte Sønner *Peter Christian*, født 6. Juli 1805, og *Søren Aabye*, født 5. Maj 1813, overlevede Faderen, idet alle hans andre Børn døde i en forholdsvis tidlig Alder. —

M. P. K., der altsaa kom til at leve over 40 Aar som Particulier, fik Tid til at leve for det, som mest af alt

havde hans Interesse. — Sin aandelige Næring søgte han i Begyndelsen hos Hernhutterne i Stormgade, men senere var han stadig Gæst hos Mynster i Frue Kirke og var ogsaa personlig bekendt med denne, og dette fik mest Betydning for ham. Han omtales som en forunderlig begavet Mand, der tilbragte sin meste Tid med Læsning, mest af theologisk og filosofisk Art. Han har været noget af en Tænkner og Grubler med vestjysk Grundighed og Indtrængenhed, og hvad der har levet og rørt sig i den gamle af aandeligt Liv, det kom jo frem og satte Blomst i de to højt begavede Sønner, Peter Christian og særlig Søren Aabye, der var den yngste og hans Alderdomsbarn, og som Faderen kastede al sin Kærlighed paa og idelig fortalte det, som opfyldte ham selv, og som han selv grundede over. Søren K. omtaler det selv som et Tryk, der laa over hans Barndom, der ikke blev som andre Børns i Leg og Glæde, fordi han stadig var under sin gamle Faders Paavirkning og maatte høre paa hans Tale, — som Faderen i Timevis kunde gaa op og ned ad Gulvet og tale med ham om; — men alt dette har jo udviklet ham tidlig, ogsaa m. H. t. Forstand og Tænkeevne og været med til at gøre ham til den, han senere blev.

De to Sønner blev begge Teologer, som det vel var at vente, men meget forskellige; den ældste blev Grundtvigs Discipel, medens Søren K. gik i en helt modsat Retning, og de tog begge, med deres Grundighed, helt Konsekvenserne af deres Standpunkt: — Søren Kierkegaard blev jo den store religiøse Forfatter; skønt han døde i en Alder af kun 42 Aar, er hans Forfatterskab stort, og han greb dybt ind i sin Tid. Hans Værker er mangfoldige og mangeartede, men ét har han villet gennem alt, og det er Inderligheden af Sand-

heden i det aandelige; det religiøse er intet, dersom et Menneske ikke selv gør det til sit eget. Heraf hans skarpe Ord og Domme overfor Tiden, hvori han levede og som gjorde, at han tilsidst stod udenfor Folket i kirken selv. — Peter Chr. Kierkegaards Vej gik anderledes. Han fandt allerede tidlig Lyset i den Oplysning, der kom frem med Grundtvig. Han blev alle Dage dennes udprægede Discipel og blev ved sin Lærdom denne sin Lærers tungt bevæbnede Vaabensdrager. Han blev baade Kirkeminister og Biskop. —

Hvad der her skal omtales, er saa de to Brøders Forhold til deres Faders Fødesogn. De bevarede begge Forbindelsen dermed og følte sig ligesom stavnsbundne dertil.

Søren Kierkegaard blev Candidat i Sommeren 1840, to Aar efter Faderens Død, — altsaa i en forholdsvise Alder. I August samme Aar foretog han en Rejse over Kalundborg, Aarhus og Viborg til Sædding for at se det Sted, som hans Fader havde talt saa meget om. Enkelte Notater findes i hans Dagbog og gengives derefter: »Jeg sidder her ganske alene (vistnok Ringkøbing, hvorfra han kom til S.) og tæller Timerne, til jeg skal se Sædding. Jeg kan aldrig erindre nogen Forandring med min Fader, og nu skal jeg se de Steder, hvor han som fattig Dreng vogtede Faar, de Steder, jeg paa Grund af hans Beskrivelse har haft Hjemve efter. Hvis jeg nu blev syg og blev begravet paa Sædding Kirkegaard! Underlige Tanke! Hans sidste Ønske til mig er opfyldt — skulde virkelig min hele jordiske Bestemmelse gaa op deri? I Guds Navn! Opgaven var dog ikke saa ringe i Forhold til, hvad jeg skyldte ham. Jeg lærte af ham, hvad Faderkærlighed er, og derved fik jeg et Begreb om den guddommelige Faderkærlighed, det eneste urokkelige i Livet, det

sande archimediske Punkt. — Jeg havde tænkt paa at præke for første Gang i Sæding Kirke, og det maatte blive nu paa Søndag; til ikke liden Forundring ser jeg derfor, at Texten er: Marc. 8, 1—10, Bispisning af de 4 tusinde, og disse Ord: »hvorfra skulde Nogen kunde mætte disse med Brød *her i Ørken*« slog mig, da jeg netop skal tale i det fattigste Sogn i Jylland, i Hedeegnen.« — Endvidere skriver han følgende, som maa tænkes efter Ankomsten til Fødegården: »I den Aroma, som Hø altid udbreder, at staa lige udenfor Porten til det lille Sted i den silde Aftenbelysning; Faarene drive hjem og afgive Forgrunden; mørke Skyer, afbrudte af de enkelte stærke Lysglimt, som Skyer har, der tyde paa Blæst, — i Baggrunden højner Heden sig, — blot jeg maatte ret kunne huske Indtrykket af denne Aften«. — Og dette: »Heden maa netop være skikket til at udvikle kraftige Aander; her ligger alt nøgent og afsløret for Gud, og her har ikke de mange Adspredelser hjemme, de mange Krinkelkroge, hvori Bevidstheden kan skjule sig, og hvorfra Alvoren saa ofte har ondt ved at indhente de adspredte Tanker. Her maa Bevidstheden slutte sig bestemt og nøjeregnende om sig selv. »Hvor skulde jeg henfly for dit Aasyn«, maa man vel med Sandhed sige her paa Heden«. — Han boede tre Dage hos sin gamle Fæster Else i Kirkegaard; han skriver: »hos min stakkels Fæster, næsten som Ulysses's Staldbrødre hos Circe«, — og ved sin Afsked meddeler han: »Degnen i Sæding holdt en meget serieus Afskedstale til mig, hvori han forsikkrede mig, at han indsaa af min Faders Gave, at han maatte være en Ven af Oplysning, og jeg kunde holde mig overbevist om, at *han* skulde arbejde for den i Sæding Sogn«. — (Degnen i Sædding var Jens Jensen Kirkebye, f. 1798 og

Dejn i S. 1837–41. Med »min Faders Gave« menes jo Legatet »Niels Sedings Minde« til bedste for Skolevæsenet i S.)

Peter Christian Kierkegaard havde allerede nogen Tid før Søren K. besøgt Sædding, og han vedligeholdte Brevvexling med den gamle Faster Else til hendes Død 1844. Et Brev fra Lærer I. Pedersen viser, at han engang har sendt fem Bøger til Sognet. Muligvis har P. C. K. besøgt Sædding en eller anden Gang i Mellemtiden, men med Sikkerhed vides det, at han endnu som gammel besøgte det i Aaret 1878. Efter mundtlig Overlevering kom han fra Lem Præstegaard, hvor han først havde besøgt Præsten og tog derefter ind hos sit Søkendebarn Maren Thomasdatter, der havde været gift med Laurits Jakobsen, kaldet Laust Pig, i Gaarden *Meder*, øst for Kirken. Hun, der var Elses Datter, var da den eneste, der var tilbage i Sognet af den gamle Slægt. Biskoppen, som altsaa da var 73 Aar gl., prædikede i Sædding Kirke naturligvis under stor Tilstømning. Det er fortalt af en Sæddingbo, der som ganske ung overværede Guds-tjenesten, at den gamle Biskop talte ud fra Ordet i Titusbrev 2. Vers 11 flg. om Guds saliggørende Naade, der er aabenbaret for alle Mennesker, og det huskes, at hans Prædiken formede sig om dette at skille mellem Guds skabende og hans saliggørende Naade. — Det fortælles, at da Biskoppen gik ud af Kirken med sit Søkendebarn, og hun klagede over Gigten og derfor var daarlig til Bens, at han da tog hende under Armen og sagde: »Jeg ser daarligt, men den halte ser, den blinde gaar, ved fælles Hjælp de Maalet naar«. Senere rokkede de to gamle ud paa Kirkegaarden for at se efter Slægtens Gravsted, som det fortælles, de havde svært ved at finde. — Maren Thomas-

datters Mand, Laust Fig, var da allerede død, da Biskoppen var i Besøg; det havde ellers været en stor Dag for ham. Han var aabenbart stolt af Familieforbindelsen. Han stod tilmed imellem i Brevvexling med Biskoppen, og han kunde med Stolthed udtale, at »han havde faaet Brev fra Pe' Christian i Aalborg, Marsens Søskendebarn«. — Biskoppen tog saa fra Sædding til Bølling Præstegaard. —

Dette er, hvad der kan berettes om Kierkegaardslægten og dens Udgangspunkt. Naar undtages de to Mindetavler i Kirken i Anledning af Legaterne, findes der intet i Sognet, der ellers kan minde om dets berømte Slægt. — Det er oftere sket i de senere Aar, da Forbindelsen med Omverdenen er bleven lettere, at fremmede, endda fra Udlandet, har besøgt Stedet for at se, hvor den verdenskendte Søren Kierkegaards Slægt havde sit Udspring. — Der fortælles, at en fremmed, vistnok Østriger, vilde give en Statue¹⁾ til Kirken, men at han forlangte, at den skulde anbringes i Kirken, hvilket jo ikke kunde ske, ialfald ikke uden højere Tilladelse. — Der kunde vel bedst paa Pladsen nord for Kirken, hvor den gamle Gaard har ligget, rejses en Mindehøj med en Sten, hvorved Sognet kunde bevare Mindet om sin berømte Slægt til senere Tider.

¹⁾ I sidste Udgave af Traps Danmark staar der, at nævnte Statue er opstillet i Kirken. Tanken kom imidlertid ikke til Udførelse, fordi Giveren stillede Forlangender, der ikke kunde erkendes. Forøvrigt var den paatænkte Figur saa lille, at den daarlig kunde betegnes som Statue. Formodentlig var det en Gjentagelse af den bekendte Statuette af Billedhuggeren L. Hasselriis, der var tænkt paa.

UDSKIFTNINGEN I VIDEBÆK 1801

Af N. Madsen Vorgod.

Ved kgl. Forordning af 23. April 1781 blev Grundden lagt til en almindelig Udskiftning af Landsbyernes Jorder. Bønderne kunde vel nok forstaa, at den gamle Driftsmaade ikke var tidssvarende, men de var ogsaa bange for de ny Paafund. Det gik aldrig godt, naar enhver skulde passe sig selv, troede de.

Omkring ved Aarhundredskiftet var dog langt over Halvdelen af Landets Areal udskiftet.

Det var ikke noget let Arbejde, man her var gaaet i Gang med, vel nok den tungest gennemførlige af de ny Landbolove.

Der er vel ingen Steder optegnet, hvor mange Møder – private og offentlige – Beboerne af en Landsby holdt, inden de nogenlunde kom til Rette om at fremme Udskiftningen. Men inden de kom til et endeligt Resultat, blev der drukket mange Potter af den hjemmelavede Kornbrændevin. Og mange stærke Ord klang. Enhver vilde jo helst have det bedste Stykke af den hidtil fælles Lagkage.

I Vorgod Sogn naaede man til forskellige Resultater, f. Eks. i Fjelstervang og Videbæk. I Fjelstervang kom enhver Gaardmand til at sidde med en Ejendom, der laa spredt i 10–12 Stykker. I Videbæk enedes man paa en god og praktisk Maade. Dette fremgaar af et Dokument, jeg her vil give Uddrag af:

»Søren Bork, Kongelig Mayestæts Byefoged i Ring»

kiøbing og Herredsfoged i Bølling Herred, og *Peter Andreas Groos*, Kongelig Mayestæts Landvæsens Commissionair, Bye- og Raadstueskriver i Ringkiøbing og Herredsskriver i bemeldte Herred:

Gjør vitterlig! at Aar 1801, Tirsdagen d. 24^{de} Martii, For Retten paa Bølling Herreds Ting mødtes Selv- ejerne Povel Madsen, Povel Henrich Frandsen og Svend Pedersen af Videbech, samt Fæsterne Niels Svendsen, Povl Christensen, Christen Ibsen, Prendahl Ibsen og Povl Ibsen, hvilke sidste, nemlig Fæsterne, med deres Husbondes Approbation, med de bemelte Selvejere imellem dem Selv og ved Hr. von Rosen- vinges Hjelp haver udskiftet ald Fællesskab baade i Agger, Eng, Heede og Forte ¹⁾ for Videbech bye; denne Doelen ²⁾ Forretning er forfattet skriftlig d. 28^{de} februarii sidst og af dem alle underskreven, den blev her i Retten fremlagt og læst og lyder saaledes:

— — —

1: blev antaget, at til Beqvemmelighed for Udskift- ningen skulde 2^{de} af Byens Beboere udflytte til den østre Side af Aggermarken, nemlig Niels Svendsen, som saaledes skulde have hans Aggermarks Lod Sønderst paa øster Marken, og Christen Ibsen, som skulde have hans Aggermarks Lod norden for Niels Svendsen paa øster Marken.

2: de tilbageblivende Beboere i Byen skulde have deres Aggermarks Lodder efter Beliggenhed saaledes:

¹⁾ Aaben Plads midt i Byen; benyttedes som Samlingsplads og som Gaardsplads for alle de omliggende Gaarde. Kan ogsaa betyde Drivvej, en inddiget Vej, ad hvilken Kreaturerne drevs ud og hjem.

²⁾ Af »Dol« = Skelmærke, opkastet af Græs eller Lyngtørv. Dolen-Forretning = at afmærke hver Mands Mark ved Hjælp af Doler: »inddole«.

Prendahl Ibsen tager hans Lod fra nordre Side af Marken og Sønder paa, saavidt han kand tilkomme.

Dernæst Sonden for tager Poul Ibsen, dernæst Svend Pedersen, dernæst Poul Christensen, og det sønderste af Marken tager Poul Madsen; alt saavidt enhver efter Maal og Taksation kand tilkomme.

3: Heeden og Græsningen skulde deeles saaledes: Poul Madsen faar en lod til Sønder fra hans Gaard om ved hans Mark indtil Markskiellet mellem ham og Niels Svendsen; østen for faar Niels Svendsen hans Lod – norden for Christen Ibsen, atter norden for Prendahl Ibsen, vesten for ham Poul Ibsen, vesten for ham Svend Pedersen, dernæst vesten for Poul Christensen, og det Sønderske og Vesterske faar Poul Madsen, som saaledes faar 2^{de} Heede Lodder; hvad Græsning, der falder i enhvers Heede Lod, følger samme; Grønning vesten Byen mellem denne og Engen faar enhver for deres Gaarde og Mark; skulde nogen, som ej formodes, komme til at mangle Græsning faar han Vederlag i Kiær Eng efter Taxation.

4: Poul Frandsens Huus og Ejendom er en Pacelle af Poul Madsens Gaard; dette Huus har sin Aggermark for sig selv og dens Eng i et stykke; Heede og Græsning bliver den udlagt vester paa fra dens Aggermark, Søndersk i Poul Madsens vestre Heede Lod.

5: Knud-Enge, som ligger i anden Bye Mark, kommer ikke under denne Udskiftning; Men i de øvrige Enge faar Beboerne 2^{de} Lodder, Een i Bæk Enge og Een i Kiær Enge; Bæk Enge antages at strække sig fra Søndergaards Vad, Sønder og øster paa, saa langt Videbech Enge gaar; udi disse Enge faar enhver sin Lod saaledes:

Poul Madsen tager hans Lod baade østen og Ve-

sten Bækken fra bemelte Vad sønder paa, saa vidt hand kand tilkomme; dernæst sønden for tager Prendahl Ibsen; (dernæst faar hver sin Lod, den ene øst for den anden).

Tørre-Moese-Eng skal Niels Svendsen have i hans Lod, og Povl Madsen skal have Sandbech Eng, og Vederlag for disse gives i Kiær Enge.

6: (Niels Svendsen faar alt hans Eng i een Lod som meldt i Bæk-Enge.) —

De øvrige faar hver deres Lod i Kiær-Engene.

7: Brede-Kjær fra Norden og Vesten tager Christen Ibsen.

Agger Marken.

Prendahl Ibsen har hans Aggermark, norderst til øster fra hans Gaard, i een Lod og strækker fra Vejen, som gaar østen for Byen mellem Tofterne og Aggermarken i øster til Heden. Loddens Bredde i Vester Ende 210 Alen, i øster Ende er Lodden bred, hvor den gaar langt ud i Øster, 147 Alen, og norden for, som er kortere, har Bredde 39 Alen. Norderst i Lodden er en liden Ager, som er 13 Alen bred. Loddens Længde i Søndre Side er 1195 Alen.

(Saaledes stedfæstes hver Mands Agermark, og hver Lods Længde og Bredde angives).

Niels Svendsen, der jo skulde flytte ud, »beholder derforuden den saakaldte »stakket Jord« og »smal Agre«. — »Beboerne har saaledes alle faaet deres Agger Mark hver i een Lod«.

Bæk-Engene.

(Det var vanskeligst at faa Engene udskiftet. Det gjaldt ogsaa her, at hver Mand saavidt muligt skulde have sin Eng i en samlet Lod. Her blev handlet og pratet i det uendelige. Eksempelvis anføres):

»Christen Ibsen tager i Bæk-Eng saaledes:

1. Povel Ibsens Skifte i Eggeris Enge.
2. Povel Ibsens Engskifter og 1/2lukke, indtil Niels Svendsens Skifte, tilligemed hans egne derimellem liggende 2^{de} Engstykker.
3. bemeldte Engskifte af Niels Svendsens og
4. Prendahl Ibsens Skifte næst vesten for, saa nær som 6714 □Alen, der fragaar Engkrogen til Niels Svendsens Lod.

(Som Eksempel paa Engskifternes Veksling og paa, at nu mange Skifter skal samles, anføres, hvad Niels Svendsen faar):

1. foran anførte 6714 □Alen af Prendahls Engkrog.
2. Christen Ibsens hele Skifte.
3. Poul Ibsens Skifte næst ved.
4. Chr. Ibsens Skifte næst ved.
5. Prendahls Skifte næst ved.
6. Poul Ibsens Skifte næst ved.
7. Prendahls Skifte næst ved, undtagen 723 □Alen, som afgaar af det smalle Stykke norden og vesten for Aa-Krogen til Poul Christensens Lod. Herfor uden beholder Niels Svendsen hans egen Skifte og Poul Christensens Skifte i Tørremoseeng.

Poul Ibsen kan ikke faa tilstrækkeligt af Bæk-Eng og faar som Vederlag:

1. Christen Ibsens Kaalgaard og Gade.
2. Det halve af Christen Ibsens Gyde og
3. en Part af Christen Ibsens Gaardsplads, som alt ved Skiel er afmærket. (Chr. Ibsen var jo flyttet ud paa Marken).

Prendahl Ibsen faar ligesaa som Vederlag for Bæk-Eng: det halve af Chr. Ibsens Gyde og Chr. Ibsens liden Kaalgaard og en Part af hans Gaardsplads. — —

Povel Madsen faar:

1. ald Sandbech Eng ifølge Planen,

2. og som Vederlag for Bæk-Eng Niels Svendsens Kaalgaard.

3. Poul Christensens Kaalgaard.

4. Et lidet Stykke trekantet Grønning af Niels Svendsens og

5. En Part af Niels Svendsens Gaardsplads.

Beboerne har saaledes faaet deres Bæk-Eng hver i een Lod.

Vesten Byen og Norden Søndergaards Vad har Svend Pedersen 2^{de} Lukker, som han beholder. Norden for disse Lukker faar han et Stykke, 3002 □ Alen, af Poul Ibsens Engskifte, som er med Doele afmærket. Saa faar han og det lidet med Poul Ibsen omtvistede Stykke Jord næst norden ind til hans Hus.

Kiær-Engene.

(De udskiftes i det hele paa samme Maade som Bæk-Engene. Her er Tale om langt større Arealer. Eksempelvis anføres:)

Prendahl Ibsen faar de øvrige Kiær-Eng, nemlig:

1. Chr. Ibsens Skifte, Nordengaard kaldet.

2. Af Svend Pedersens Skifte 7616 □ Alen.

3. Svend Pedersens Skifte, som er en rund Hale.

4. Poul Ibsens Skifter i Øster-Kiær.

5. Chr. Ibsens Skifte østen for.

6. Poul Madsens Skifte, Sandgrave.

7. Hans egen Skifte, løs Eng kaldet, og derforuden

8. af Pouls Skifte, norden hans Mark, 6991 □ Alen.

Niels Svendsen faar intet i Kiær Enge, da han efter Formening har faaet ald hans andel Eng paa et Sted i Tørremose-Eng og Bæk-Eng.

For Resten har de øvrige Beboere hver faaet deres Kiær-Eng i een Lod.

Forte og Græsning.

Svend Pedersen faar Poul Christensens Bløde, som ligger østen for Svends Lukke. Saa og det Forte eller Grønning vesten indtil hans Englukke, norden Søndergaards Kiøbstadvej. Tæt østen ved den Vej, som gaar fra Svends Gaard til Søndergaards Vad er 1 Doel, som gør Linie mod Skiellet — (og nu fortælles der, hvor Skellene er sat, og ved Navns Nævneelse faar vi at vide, at enhver »faar den Forte og Græsning, der findes i hans Hedelod«).

Heden.

Hver Lod er nøjagtig opmaalt, og dens Størrelse angives. Skjellet mellem to Lodder »er forsynede med 6 Doele, foruden Endedoelene«. Beskrivelsen slutter med: »Beboerne har saaledes hver faaet deres Hede med deri værende Græsning i een Lod og beliggende til deres øvrige Ejendom — Poul Madsen undtagen, som har faaet 2^{de} Hedelodder, der begge grændser til hans øvrige Ejendom. — Enhver forbeholdes fri Fart med de sædvanlige Veje til Engene. — Den gamle Vej, som gaar igennem Povel Ibsens Aggermarks Lod, aflægges«.

Alle Beboere afgiver Andel af Jord til en Landevej (18 Alen bred), der »østerpaa gaar i Skellet mellem Poul Madsens og Poul Christensens Agermark, gennem den nordre Side af Niels Svendsens Lod, til Heden. Samme Vej er afsat vester paa over Niels Svendsens gamle Gaardsplads igennem Driften til Søndergaards Vad. — Efter Forening faar enhver 5 Kærve Korn af den Jord, som falder i andens Lod, og for resten tager enhver straks af deres egen tillagte Aggermarks Lod at giøde paa; for disse 5 Kærve gives Vederlag i Græsning efter uvillige Mænds Skiønsom-

hed, saafremt Vedkommende derom i Mindelighed ej kan forenes. — — — Vi erklærer herved, at vi antager disse vore Lodder og er dermed fornøjede. Samt at denne Forretning i alle dele skal være en Regel for Fremtiden«. — —

Alle er dog ikke helt fornøjede; det kan man læse i nogle Tilføjelser: Poul Ibsen faar en Hedelod af 100 Alens Bredder, der tages af Prendahl Ibsens og Christen Ibsens Lodder. »Poul Christensen og Svend Pedersen var ogsaa uenige om den Fællesdrift, som blev dem begge tillagt, vesten Bækken op til deres Hedelodder — den Drift har de delt midt ad, hver det halve, Svend Pedersen østerst og norderst, Povl Christensen vesterst og sønderst, og der er sadt 6 Doelej mellem dem«. — Altsaa! Ren Linie — bort med alt Fællesskab!

Efter at det hele »er oplæst fra Ende til anden« og tilføjet de sædvanlige højtidelige Forsikringer om, at denne Overenskomst »skal af dem og deres Efterkommere ubrydelig holdes, saa ingen af dem kand enten bruge eller eje deres Gaarde med anden Ret nu eller nogensinde end den, som de, i Kraft af denne Udskiftning, nu har« — kommer man i Tanker om, at der er glemt en meget vigtig Ting, og der tilføjes:

»Herhos var de enige, at om nogen af dem ikke skulle kunne finde Ler til Vægge og Klining i sin egen Gaards Lodder, da er det disse tilladt til saadan Brug i en andens Lod, men efter Grundejerens Udvisning, hvor det er ham, Grundejeren, mindst til Skade og paa Vilkaar: at den, der lader grave i en andens Jord, igen jævner Pladsen straks«.

Fæsterne af Breininggaards Gods i Videbech By har med deres Underskrifter erklæret dem fornøjede med denne Udskiftning, og den approberes osv. paa Fru Albertins Vegne af Rosenvinge.

At saaledes som ovenmeldt er tilgaaet bemeldte Tid og Sted – det bevidnes af os Stockemænd:

Christen Tiim, Niels Mogensen, Laust Hollænder og Niels Stougaard, alle af Ringkøbing.

(Dokumentet, der er min Kilde, ejes af Gaardejer Jens Jensen, Videbæk).

FRA 1848

Af Provst *Thomas Møller*.

I mit Eje findes et Brev fra 1848, fra hvis gulnede Blade lyder en stærk Tone, som taler et tydeligt Sprog om Tankegang og Tilstande i det for Danmark saa betydningsfulde og mærkelige Aar, og da Indholdet angaar Personer og Forhold i Nordvestjylland, antager jeg, at det kan paaregne Interesse i disse Egne.

Det fremgaar af Brevet, at der har været planlagt og delvis tilrettelagt et privat Forsvar af de vestlige Limfjordsovergange som Støtte for Hæren i paakommende Tilfælde, hvad vistnok ikke er almindelig bekendt.

Brevskriveren er den daværende Sognepræst i Staby og Madum Hans Vilhelm Riber Schøler, om hvem der findes en Del Oplysninger i en Artikel i *Hardsyssels Aarbogs* andet Bind for Aaret 1908.

Brevets Modtager var min Farfader Premierløjtnant Thomas Christian Møller paa Vejbjerggaard i Humlum. Han var en Præstesøn fra Søby et Par Mil syd for Randers. I Aarene 1808–15 var han ansat ved Hæren og bl. a. i Efteraaret 1813 en Tid Pladskommandant i Wandsbeck og deltog i Krigsoperationerne deromkring. I 1834 købte han Vejbjerggaard, hvor han boede til sin Død 1854. Naar han i Brevet kaldes Kaptejn, beror dette paa en Fejltagelse. Han var kun Premierløjtnant. Den i Brevet omtalte Provst Krarup er min Bedstemoders Broder Provst Ove Thomas Nikolai

Krarup af Ulfborg. Jeg følger Brevets Retskrivning. Ordlyden er følgende:

»Høistærede Hr. Kaptein!

Skjøndt personlig ubekjendt, tillader jeg mig i denne Danmarks Trængselstid at uleilige Dem med at huse medfølgende 6 Td.

Rug. Hvis De har Loftsrum, ønskede jeg gjerne Sækkene tilbage; hvis ikke kan det for det første blive liggende i Sækkene. I det Tilfælde at vor Armee holder sig i det Slesvigske, er det bestemt at sendes med mere til den. I det Tilfælde at vor Armee maa trække sig over til Als og Fyen (hvad maaske allerede i dette Øieblik er sket) skal det transporteres norden



Premierløjtnant Th. Møller.

Limfjorden. Der kunne vi holde os imod en betydelig Overmagt indtil vore Allierede komme, og saaledes forhindre, at Thy, Mors og Vendsyssel ikke blive udplyndrede. Det vil ikke feile, at Preusserne, hvis de komme herind i Jylland, ville tage Repressalier for Embargoen¹⁾ paa deres Skibe. Vi kunne jo let lade vore egne Heste befordre vort Proviant sydpaa og

¹⁾ Beslaglæggelse af fremmede Handelsskibe og disses Ladninger.

bortdrive vort Qvæg. Jeg længes inderlig efter at høre fra Armeen. Hvis den endnu er istand til at opstille sig slagfærdig ved Kongeaaen, kan Folkevæbningen understøtte den betydelig. Da bør vi alle spænde for og ile til Hjælp 6 Mand paa hver Vogn; 4 til at gaa mod Fienden og 2 til at hjælpe de Saarede. Dog denne min Plan er vel allerede forsinket. Nu kommer jeg til Dem, for at vi kunne forskandse os paa Thyholm og faae en Eenhed i Forsvaret af Thy, Mors og Vendsyssel. Der bliver jo nu trukket Tropper sammen ved Aalborg. Dette vigtigste Overgangssted vil da blive forsvaret. Ved Aggersund kommer vist Folkevæbningen til næsten eene at gjøre det ud. Der er min Kones Broder Ammitzbøll Herredsfoged. Han viger ikke, men falder hellere om saa skal være. Nu gjælder det en paalidelig Mand ved Sallingsund. Kjender De en saadan? Dem anser jeg for at være Manden til at forsvare Overgangen til Thyholm. Skjøndt jeg ikke kjender Dem, saa kjender jeg dog Deres Brødre fra min Ungdom af. Det var dristige og uforfærdede Karle, som heller ikke kunde vige. Saadanne Mænd skulle vist inden Enden kommer blive Danmarks Frelse. — Dog Mennesket spaer, Gud alene raader. Han vende i Naade alting til det Bedste. Gud være med Dem og Deres.

Med Ærbødighed og Høiagtelse

Vilh. Schöler.

Staby Præstegr. d. 27de April 1848.

Efskr. Jeg tager om et Øieblik over til Deres Svoger Provst Krarup, for at aftale med ham om i Nødtilfælde at føre Heste, Qvæg, Fedevarer og Korn over til Thy og Mors. Jeg er beredt paa at slagte og nedsalte alle mine Køer, hvis der ikke bliver Græs til

dem derovre. Hellere det end at Tydskerne selv æde dem. Saa kunne de dog siden komme til Føde for vore Egne og vore Allierede, naar Tydsken skal drives ud; ud skal han nok igjen, om han end kom helt til Skagen. Tydsken faar ikke Danmark dennegang.

PRÆSTEN H. A. WIBORGS
OPLEVELSER UNDER KRIGEN 1849

Meddelt ved Stationsforstander *J. Schoppe*, Nykøbing M.

*Kjære Karsten!*¹⁾

Dersom du selv er nogenlunde fri for Sorger, kan jeg tænke mig at du ikke er uden Bekymring for os. Ved at tie hæver jeg ikke denne; thi derved vil jeg kun holde dig i Uvished, som jeg antager for langt piinligere end selv en sørgelig Vished. Saa derfor skriver jeg nu for at sige dig, at din Bekymring ikke er ugrundet; desuden længes jeg efter at høre hvorledes du og dine har det, og denne Længsel faar jeg vel ikke tilfredsstillet uden at jeg først gjør min Skyld af til dig, du skrev sidst, og derfor være du nu takket kjærligst; det var nu min anden Grund til at skrive; ellers plejer man at give Grunde, hvorfor man har undladt at skrive; jeg mener, at naar man kun har Jeremiader at meddele, gør man bedst i at tie saa længe muligt, og Grunde, hvorfor man saa endelig bryder Tausheden, ere vel i saa Fald ikke paa urette Sted, thi hvorfor skal man uden Grund besvære Folk med sine Sorger!

Den skrækkeligste Tid i mit Liv har jeg oplevet i

¹⁾ Brevskriverens Broder: Carsten (skrev sig Karsten) Friis Wiborg, f. i København ²⁵/₄ 1813. Sognepræst til Rynkeby og Revninge i Fyens Stift 1845. Dr. phil. Sognepræst til Sct. Mikkels Kirke i Slagelse 1862. Gift med Laura Krojer, f. i Odense ²⁸/₆ 1815.
2 Døtre.

denne forsmædelige Sommer; og denne skrækkelige Tid vil jeg nu saa godt som jeg kan forsøge at skildre dig. — Ifjor bleve vi fri for Fjendens Nærværelse; vi haabede derfor, at vi iaar skulle blive ligesaa heldige; du veed at vort Haab skuffedes; men du veed nok neppe hvorledes det egentlig dermed hænger sammen. Du kjender vor Egn; den stolede vi paa, og jeg mener at ethvert fornuftigt Menneske i det mindste enhver Militair vil indrømme at det er et Vovesstykke for en fjendtlig Magt at begive sig 13 a 14 Mile ind i Hede og Sandstrækninger, som kun ere yderst tyndt beboede; imidlertid kom Fjenden, men det var ikke hans, eller hans Mods Skyld, men alene vor kloge Amtmands.¹⁾ Tænk dig hvilken mageløs slet Konduite denne ellers saa fornuftige Mand har viist. Efter venskabelig Indbydelse af den fjendtlige Overgeneral²⁾ begiver han sig efter Koldings Fald til Hovedkvarteret der, indgaar en frivillig og venskabelig Forening med Pritvits om at saa og saa mange Rantioner skal blive leveret daglig af Ribe Amt, naar det maatte tillades ham at reparere alt, hvad der skulle ud af Amtet, paa det samlede Hartkorn for at Byrden kunde blive ligelig fordelt og ikke enkelte Dele aldeles ødelægges, medens andre gik ganske frie. Dette melder han alle Sogneforstanderne, fordrer at de fjendtlige Requisitioner, approberede af ham, skal adlydes som hans Befaling, og underretter om, at i Vægtrings Tilfælde vilde han lade Requisitionerne inddrive ved

¹⁾ Marcus Sabinus Wilhelm Greve Sponneck, f. i Næstved ^{22/6} 1787. Stiftamtmand i Ribe Stift og Amt 1828. Kammerherre. Storkors af Dannebrog. Død ^{31/7} 1874.

²⁾ Karl Ludwig Wilhelm Ernst von Prittwitz. Preussisk General, f. 1790. Førte som Generalløjtnant Overkommandoen over de tyske Rigstroppe, der kæmpede mod Danskerne i 1849. Død 1871.

militær Execution. Altsaa vor egen Amtmand gav Fjenden Anvisning paa os, viste ham Veien til os, gav ham Underretning om alt Fornødent. For at frelse den østlige Deel af Amtet tillod han sig at give Anvisning paa os! hvem har givet ham Lov hertil? Mon Regjeringen? Nej! thi: mit Annex¹⁾ ligger i Ringkjø-



Sognepræst Hans Andreas Wiborg.

bing Amt; Forstanderskabet her modtog fra dette Amt om trent samtidig med at Kvong Forst. modtog hiin Ordre fra Ribe Amt, Forbud imod alle Leverancer til Fjenden med Undtagelse af hvad han fortærede paa Stedet; dette Forbud var grundet paa en ministeriel Skrivelse. Det maa vistnok antages, at hvad Regjeringen har anseet rigtig i Ringk. Amt, maae den og have

anseet rigtig og budet i Ribe Amt; det ser derfor ud som om den gode Ribe Amtmand har handlet tvert imod Regjeringens Villie; men forstaar sig hans Søn²⁾ sidder i Ministeriet, Faren kan derfor ikke være stor. Men han frelste maaske øster Eggen ved dette Greb

¹⁾ Lyne i Ringkøbing Amt, Anneks sognet til Kvong, 16 km. Syd for Skern, 6 km. Nordøst for Kvong.

²⁾ Wilhelm Carl Eppingen Greve Sponneck, f. ¹⁰/₃ 1815. Kammerherre. Finansminister. Død ²⁰/₃ 1888.

i den vestres Lomme? Nej ingeniundel han oplevede den skrækkelige Sorg at see sin Plan strande totalt; thi begge Parter, hele Amtet blev ved hans Brøde ødelagt; han opnaaede den Gevinst for sin egen Mund at hele Befolkningen forbande og hader ham. Altsaa forstaar du nu, hvorledes det gik til, at den 14. Maj kom den første skriftlige Requisition udstædt af vor Amtmand om betydelige Leverancer til Fjenden. Trudserne uagtet besluttede hele vester Egnen ikke at levere før Executionstropperne kom. Man troede endnu bestandig, at ingen Fjende vilde være saa gal at driste sig her over for at brandskatte disse fattige Egne; man troede Fjenden ville faae nok at gjøre med at forsvare sig mod vore Tropper; men snart fik de jo fast Fod i Jylland og ingen gav dem i lang Tid noget at bestille; derfor fik vor Amtmand da 1400 Mand at tage mod her paa Vestkysten. Anden Juni begyndte Legen. 200 kom hertil Egnen; og af disse blev 18 Mand udkommanderede til at indrive Præstationer i 18 Sogne. 4 Mand kom her til Sognet, og alle mine Overtalelser uagtet, saa snart disse 4^{te} Mand lod sig see, leverede man her alt det Fordrede; og saaledes gik det overalt. Paa denne Maade gik det saa fort i lang Tid, omtrent saa længe som man havde noget at levere af, og naar vi ikke havde mere af enkelte Ting saa maatte vi levere Penge istedet. Man nægtede hver Gang at levere, indtil de 4^{te} Mand indfandt sig; hver Gang man saa en Pikkelhuue kom man til bedre Sind. Undertiden kom endog kun en eneste Mand. Jeg kunde nu fra disse Dages Begivenheder fortælle dig mange mærkelige Smaatræk, flere ret pudseerlige, som viser hvor aldeles modløs Fjenden igrunden var; men for Pladsens Skyld gjemmer jeg dette til vi en Aftenstund kan gennemgaae dem mundtlig. Maaske vore

Unger da med Forundring vil høre til Fortællingen om hvad der mødte Forældrene i deres tidlige Barnsdom. Her vil jeg kun bemærke, at af hine 1400 Mand vare 1200 Hanoveranere 200 Mand Slesv. Holstenerne, hvilke sidste udelukkende brugtes til Brandskatningen. Men nu mærkede man nok omsider at man var paa Bunden af Flasken. Derfor faldt det Overgeneralen ind, at man maatte, da dette Værk dreves med saa udmærket Held i Ribe Amt, tage Ringkjøb. med ind i Arondissementet; man sendte derfor de 200 Mand Slesv. Holst. Blodigler d. 12. Juni til Ringkjøbing for at fordre hos Amtmanden ¹⁾ Requisitioner udstædt i dette Amt. Han svarede: at han havde Regjeringens Forbud imod godvillig at levere andet end hvad paa Stedet fortæredes, og dersom de ikke lod ham i Fred og forlod Byen, saa ville det have slette Følger for dem; de pillede saa af med Trudsel om at komme igjen; de 1200 Mand Hannoveranere kom saa 2 Dage senere indenfor Amtets Grændser og borttoge 148 Stk. Stude. Paa Tilbagetoget, en Søndag, laae de over her i Sognet²⁾: 5 Officerer og en Deel Menige her i min Gaard, og jeg maa rose disse Mennesker i høj Grad; man kunde ikke havt bedre Venner i Huset end disse Fjender. Jeg vil mit hele Liv erindre denne Dag, som en særdeles behagelig og munter Dag. Specielle Bemærkninger maa jeg ogsaa her forbigaae for Pladsens Skyld, skjønt jeg kunde fortælle dig ret interessante Sener fra dette fjendtlige Ophold her. Hannoveranernes Besøg i Ringk. gav Anledning til at Amtmand

¹⁾ Johan Sigismund Greve Schulin, født 8/9 1808. Amtmand over Ringkøbing Amt 1843. Amtmand over Frederiksborg Amt 1861. Kammerherre. Død 14/11 1880.

²⁾ Kvong i Ribe Amt, 23 km. Syd for Skern.

Schulin søgte hos Rye¹⁾ militær Hjælp; derom fik Hanoveranerne ved deres Spioner alt Nys under deres Ophold her og dette foranledigede en hovedkuls Afrejse herfra, flere Timer før denne egentlig var bestemt. Jeg fik først ved dem Underretning om denne mærkelige og uventede Begivenhed, at en dansk militær Styrke var rykket ind i Ringk. Amt; skjøndt dette først i Virkeligheden skete flere Dage senere. Endelig fik vi fuldkommen Vished derom paa følgende Maade: Præsten i Hemeth, min ene Nabo,²⁾ sendte mig alt Tirsdag Aften en Staffet med Anmodning om at give de danske Forposter sikker Underretning om Fjendens Styrke, Stilling m. m., og at deeltage som Leed i en Staffetkjæde, man agtede at oprette fra Skjærn, hvor vore Folks Forposter stode til Varde, hvor Fjenden havde en stor Deel af sin Styrke heri Egnen. Begge Dele var der ingen villigere til end jeg og forat første Post kunde blive udført saa sikkert og fuldstændigt som muligt satte jeg mig strax tilhæst og reed ad lang Omvej Natten igjennem for at undgaa at blive opsnappet, til vore Forposter, som førtes af en fortrinlig gammel slesvigsk Overvagtimester Kloppenborg.³⁾ Efter at have fuldendt mit Erinde og glædet mig ved at tale med Klopb. og vore andre løvemodige Dragoner med ham — 50 Mand i det Hele,

¹⁾ Olaf Rye, f. 16/11 1791. Oberst og Commandeur for 5. Brigade. Blev Generalmajor i Marts 1849. Faldt ved Fredericia 6/7 1849.

²⁾ Hans Hermann Bruun, f. i København 10/9 1810. Sognepræst til Hemmet og Sønder-Vium i Ribe Stift 1839. Sognepræst til Meelby i Sjælland Stift 1855. Død 27/4 1861.

³⁾ I. H. Kloppenborg, f. i Gram 18/1 1793. Overvagtimester ved 3. Dragonregiment i Aarhus. Afsked 1845. Forrettede frivillig Tjeneste under Krigen 1848—50 og 1864. Dannebrogsmænd 1848. Tillagt Karakter af Løjtnant 1865.

samt efter at have faaet Løfte af ham om at vise sig en af Dagene i Kvong Sogn for at forhindre Afleveringen af den sidste Requisition til Executionstropperne, begav jeg mig hjem vel tilmode ja for at tale ret maa jeg sige ganske begejstret, saaledes havde Klopb. og hans Folk virket paa mig; jeg maa bemærke, at Kvong ligger ca. 3 $\frac{1}{2}$ Miil sønden for Skjærn, jeg reed i den Nat 8 Miil i 6 Timer. Dagen efter ventede vi forgjæves Kloppenborg, om Torsdagen skulle vi af med vor Leverance; og alt om Morgenens Kl. 6 havde vi Slesvigholstenerne, som efter Sædvane underrettede os om, at dersom vi ikke havde alt samlet og paa Vognene til Kl. 10, naar de kom igjen, vilde de plyndre os for det forlangte. Staffetlinien glemte jeg at bemærke blev strax arrangeret ved Hjælp af 3 Præster og Landinspektør Fløe,¹⁾ saa at Klopb. i 6 Timer vidste enhver af Fjendens Bevægelser fra Varde af. Executions Troppernes Antal var denne Gang som sædvanlig 4^{re} Mand til hvert Sogn. Da de havde været her og igjen red bort til næste Sogn for at komme igjen Kl. 10 for at see efter om Leverancen virkelig afgik, samlede Sognefogden efter Sædvane Sognet i Nærheden af Præstegaarden for at høre om de ville levere; disse vare som sædvanlig uenige nogle ville levere fordi Klopb. ikke var kommen, andre ville ikke fordi de danske Tropper mulig ville komme og forhindre Leverancens Afgang, En vilde i Øster en Anden i Vester de fleste vare forsagte og modløse fordi Klopb. havde narret os. Under al denne Forvirring sendte jeg en Staffet ud for at undersøge om Klopb. dog ikke skulde efter Løfte (ikke blot til

¹⁾ Jens Fløe, f. ²⁷/₁₁ 1800. Stifflandinspektør, Kammerraad. Medlem af den grundlovgivende Rigsdag. Død i Vostrup, Lønborg Sogn, som Justitsraad 1877.

mig men til alle de omliggende Sogne) komme. Netop Kl. 10 kom Staffetten tilbage og meldte glædedrukken at han havde set de Danske i Nabo Sognet. Neppe havde jeg modtaget denne Melding før jeg i Begeistring løber for at bringe de endnu forsamlede Sognefolk denne glade Efterretning. Men lige udenfor min Port møder jeg alt den fjendtlige Trop som kom for at eftersee. Jeg stansede den og bød den give sig til Fange, i Vægringstilfælde vilde jeg bruge Magt og lade dem skyde ned. Det var min Hensigt at forhindre deres Afrejse østerpaa, eller at jage dem vesterpaa hvor jeg nu vidste de ville blive vel modtagne i Nabosognet af vore Folk. Min Hensigt naaedes kun ufuldkomment. Med Forbauselsens stirrende Blik betragtede Vagtmesteren mig et Øjeblik, hvori han formodentlig antog mig for fuld eller gal; men han mærkede snart det var Alvor, idet jeg vinkede paa mine forsamlede Sognefolk, og nu dreiede han vel af fra den Vei som løb i Øster, men satte i strakt Karriere gennem Marker og Korn og Heder Syd paa fulgt af sine 3 Mand; men hvad skeer! Syd for min Præstegaard ligger min Nabopræstegaard; her stod netop 4 Mand ifærd med at lade Leverancen læsse fra Nabosognet. Hændelsesviis fik de Øje paa deres 4 flygtende Kammerater; og strax begive de dem alt hvad Hestene kunne løbe afsted syd paa, i den Tanke, at de 4^{re} imod dem farende Ryttere maatte være Danske. De red da snart fast i en Mose, hvor de 4^{re} første herfra naaede dem og hjalp dem af Mosen, hvorpaa de ilsomst søgte ad Varde til. Imidlertid fangede Kloppb. i et af Nabosognene den Dag 2 fjendtlige Dragoner og stoppede Leverancer for 8000 Rdl. hvoriblandt ogsaa mit Sogns, alt med 25 Mand. Dette bevirkede at de 1400 Fjender der laae her i Eggen

forsvandt, som blæste bort af en Stormvind, hele Vestkanten blev rømmet over Hals og Hoved. En skjøn en herlig Dag, rig paa Liv, rig paa Gjerning, rigere end ofte et heelt Aar, hele Egnens Befolkning udgjorde en jublende begeistret Masse, alt samlede sig om Klop-penborg, der ordnede alt fortræffeligt; om Søndagen derefter begav han sig med sine 25 Mand og 30 Bønder tilhest, som sluttede sig til ham 2 Miil sønden Varde, hvor Fjenden endnu den Gang stod; hvad synes du vel om denne Daad? Jeg synes den forudsætter Løvemod og kan maale sig med enhver Helte-gjerning. Hans nærmeste Venner vare 7 Miil fra ham, og beløb endda kun til 25 Mand, som stod ved Skjærn. Nu fik vi ogsaa Ro i 8^{te} Dage. Ak! hvor Kloppenb. blev velsignet; men destoværre han og hele Styrken fik (⁵/₇) Ordre til at forlade Vestkysten og igjen for-ene sig med Ryes Brigade. Heraf vidste imidlertid ikke Fjenden, han vendte derfor tilbage med 3000 Mand og 4^{te} Kanoner. Hans mange lønnede Spioner, som han havde skaffet sig i hvert evige Sogn, vidste ikke hvor de Danske vare, men troede dem et eller andet Steds skjulte; derimod vidste de vel, hvem der havde foranlediget de danske Militære til at komme, hvem der havde ledet dem og staaet dem bi, og vi bleve da strax angivne for Fjenden af dem. Men tillykke for os! vi vidste godt hans Bevægelser og naar vi kunde vente dem, og vi kunde vel formode, at intet godt ventede os. Onsdag d. 27 Juni fik jeg sikker Underretning om at de vare i Anmars, men, da de endnu om Natten Kl. 12 ikke havde naaet deres forrige Standqvarter 3 Miil herfra, haabede jeg dog endnu at kunne være rolig, jeg sov derfor rolig i min Seng den Nat og stod op temmelig vis paa at For-middagen ville blive rolig med; men pludselig seer

min Karl fra min Have en stor fjendtlig Flok tilhest i Nabobyen, og nu indsaae jeg at der ikke var Tid til Rolighed, min Pibe havde jeg i Munden, jeg maatte tage Støvlerne under den ene Arm og et Pund Tobak fik jeg i den anden og dermed tilbeens med beklemt Hjerte for mit stakkels Barn og Kone,¹⁾ fra hvilke Afskeden var meget kort. Jeg løb først ud gennem min Have, styrede saa Kursen over min Eng, som ikke kan bære Heste. Her saae jeg en stor Skare Dragoner ile til Byen; derpaa vandrede jeg rolig ind i Heden, over mod mit Annex. Snart begyndte det at skylregne, saa at jeg, inden jeg naaede en Lyngstak, blev gjennemvaad og Vandet svuppede i mine Støvler; Lyngstakken blev min første Trøster, her fik jeg Ly for Regnen, der vedblev vel en Time; hvorpaa jeg besluttede at søge til et lille Huus, som ligger midt i Heden, og hvis Eier, en venlig Mand, var mig bekjendt som en skikkelig og paalidelig Mand. Han modtog mig saa godt han formaaede, lagde i Kakkelovnen for at tørre og varme mig og styrkede mig med en Kop Kaffe. Her blev jeg indtil henimod Aften; til Slutning blev jeg bemærket af en af Fjendens bekjendte Spioner; en Lykke var det at jeg til samme Tid fik at vide af min Vert, der af og til var ude for at speide, at Fjenden var draget bort fra Kvong, hvorlangt vidste han ikke; jeg fik nu et paalidelig Bud leiet til min Kone, for at høre hvorledes, det var spændt af samt om jeg kunde komme hjem. Hun meldte at 500 Mand Dragoner vare sprængte til efter min Bortgang og havde omringet Gaarden paa alle Kanter; de havde 2 Kanoner og 2 Krudtvogne med og de spurgte strax om mig. Da man ikke fandt Fuglen i Reden, blev min Kone og Husets Folk paa en bru-

¹⁾ Se Note 2), Side 77.

tal Maade forhørt deels om mig, deels om mit tidligere Forhold den Dag jeg jog de 4^{te} Mand bort, deels om hvem der havde været mine Staffetter. Dette varede 3 a 4 Timer; i den Tid aad og drak de 500 Mand hvad de kunne faae i Præstegaarden, toge dog den Dag kun et Danmarkskort. Degnen ¹⁾ blev ligeledes forhørt om hvem der havde været Staffet for mig og da han nægtede at bekjende kastede man et Reeb om hans Hals og snørede 2 Gange til, saa at han faldt i Afmagt. Saaledes blev han nød til at navngive min stakkels Staffet som da blev pryglet næsten tildøde 2 Gange og bunden med Hænderne paa Ryggen til en Hest slæbt til Præstegaarden, paa denne Maade blev og min Sognefoged behandlet. De ventede stadigt paa at jeg skulde komme hjem; thi det var af min Kone og flere bleven sagt, at de ikke vidste andet end at jeg var i en Embedsforretning i Annexet, hvilket jeg ved min Bortgang ogsaa sagde, man skulde sige; men da jeg ikke kom, droge de bort efter at have afleveret til Sognefogden en Requisitions Liste, som næste Dag skulle præsteres i Nabo Sognet, samt borttaget baade min og Naboernes Lænkehunde, hvoraf min Kone gjorde den rimelige Slutning, at det var deres Hensigt at komme igjen om Natten forat overrumple mig. Hun bad mig derfor ikke komme hjem; men blive, hvor jeg var kunde jeg heller ikke, da Spionerne havde seet mig, jeg maatte derfor bort og besluttede at gaae til Præstegaarden i Hemmet 2 Miil fra Lyne mod nordvest. Men Veien kendte jeg ikke, og det var alt mørkt; jeg gik derfor bort uden at sige hvorhen for at faae en af mine Sognemænd

¹⁾ Niels Bennedsen, f. ²¹/₁ 1804. Lærer og Kirkesanger i Kvong 1842—1849 og i Slebsager, Faaborg Sogn ved Varde 1849—1879. Død ²⁰/₈ 1888.

i Lyne til at kjøre mig til Hemmet. En saadan, som var villig hertil fandt jeg snart, og kom saaledes Kl. 11^{1/2} til Hemmet. Præsten ¹⁾) og hans Familie var iseng og blev ikke lidt forundret ved at see mig og høre mit Erinde og hvad der var skeet. Han blev ikke ganske vel tilmode, da han havde haft sin Næse i samme Fad som jeg og deeltaget i at være de danske behjælpelig med mange Ting, han kunde nu slutte sig til hvad der ventede ham naar Slesvigholstenerne kom ind i Ringkjøbing Amt, hvorhen man vidste de 1400 Mand vare bestemte deels for at oplede de Danske, dels for at plyndre Stude. Efter at have taget den Beslutning næste Morgen at begive mig over Ringkjøbing Fjord over til Klitterne gik jeg tilsengs, men en Time efter Kl. 1 kommer Præsten og melder mig, at min Kone og Barn vare komne og sad paa Vognen ude i Gaarden forat bevæge mig til strax at rejse videre, da hun vidste Fjenden om Morgen vilde gaae ind i Ringkjøbing Amt, jeg kunde derfor ikke være sikker, hvor jeg var. Hun havde af Frygt for Natten, da hun vist ventede et Besøg af Fjenden paany, besluttet at flygte og var ganske tilfældig truffet paa mit Spor, som hun fulgte til Præstegaarden. Min Barnepige var med hende. Hun var først sent kommen bort fordi Fjenden havde taget min Befordring og Karl forat kjøre en ved Præstegaardens Omringelse tilskadekommen fjendtlig Officer til Varde. Da Vognen kom tilbage derfra kjørte hun bort efterat hun i største Hast havde faaet en Deel nødvendige Klædningsstykker fyldt i en Vadsæk. Jeg blev særdeles glædelig overrasket ved disse mine kjæres Ankomst og besluttede strax at kjøre længere nordpaa, for saa hurtigt som mulig at naae Ringkjøbing, hvorfra Over-

¹⁾ Se Note ²⁾), Side 59.

farten til Holmsland paa Klitterne nu da jeg havde Heste og Vogn med mig maatte skee, da kun der er et ordentlig Færgested. Det var egentlig først nu jeg begyndte at faae Følelsen af hvad det vil sige, at være en Flygtning, at staae med tomme Hænder iblandt Fremmede med Kone, Børn etc. saalænge jeg var ene syntes det mig en smal Sag at bjerge mig; jeg tænkte mig da mit Huus og Hjem som ikke ganske prisgi- vet saalænge min Kone og Folk vare der. Nu saae og hørte jeg hendes Skræk, hvad hun havde lidt; alt var nu sat paa Spil; jeg kunde med Sandhed sige »omnia mea mecum porto«. ¹⁾ Med ret uhyggelige Fø- lelser ilede vi gennem Nat og Mørke paa ukjendte Veie over Marker og Heder til Lønborggaard, altid holdende af mod vest af Frygt for Fjenden som det var at formode vilde følge den ordinære Vei til Ring- kjøbing. Til Lønborggaard kom vi Kl. 3; jeg maatte vække Eieren ²⁾ og bad ham tillade os hvile nogle Ti- mer hos ham, hvilket han med stor Beredvillighed og en sjælden Forekommenhed tillod os; han forsynede mig efterat vi havde hvilet hos ham nogle Timer og hans vakkre Døttre vare komne paa Benene med en god varm Frokost, Reisepenge idet mindste for nogen Tid, som han til stor Glæde for mig tilbød mig uop- fordret, og en Karl, som skulde kjøre for os ad en Gjenskyvej over en ³/₄ Miil bred Veile som Skjærn Aa danner. Det blev ganske nødvendigt at tage denne Vei, da det ved en Staffet blev meldt fra Nabosog- net medens vi spiste at Fjendens Forposter alt den Gang Kl. 8 om Morgenen lod sig tilsyne. Det blæ-

¹⁾ Lat. = jeg bærer (fører) alt mit med mig.

²⁾ Proprietær Andreas Grøn Tranberg. Ejer af Hovedgaarden Lønborggaard 1841—1889. Ejede desuden Bækmark i Flynder Sogn m. m. F. ¹⁴/₃ 1806, død ²⁰/₁₁ 1890. R. af D.

ste en Storm af Vesten som drev Vandet saa høit ind i Veilen at det gik næsten ind i Vognen, og gjorde denne Fart meget farlig saameget desto mere som alle de udsatte Mærker for Farten vare indtagne forat Fjenden ikke skulde benytte sig af denne Vei. Endelig naaede vi at komme over dette farlige Sted rigtignok med stor Besværlighed for mine stakkels Heste, som alt den Dag havde gaaet 8^{te} Miil og endnu skulde holde ud 3 til alt hvad Remmer og Tøi kunde holde. I Ringkjøbing tog jeg ind paa Gjæstgiver Stedet, besøgte derfra min Provst¹⁾ for at melde ham, hvad jeg havde seet mig nødsaget til, for at han kunde bære Omsorg for mit Embeds Besørgelse under min Fraværelse ogsaa hos ham nød jeg megen Forekommenshed og Deeltagelse og fik af ham Tilbud om flere Penge, som jeg ikke turde lade være at modtage, da jeg ikke vidste hvorlænge min Flugt ville vare og hvad Ende det vilde tage med os. Han raadede mig, at ile lige til Kjøbenhavn for at give Ministeriet sikker Underretning om, hvor elendigt det gik til her i Egnen. Men dette fandt jeg uiværksætteligt og ikke tilraadeligt.

Da jeg kom tilbage fra Provsten til Gjæstgivergaarden mødte jeg Kammerraad Fløe, som fortalte mig, at han ogsaa var paa Proscriptionslisten og ganske under samme Omstændigheder som jeg, kun havde han ikke Barn og Kone med. Hans Kone havde han efterladt syg hjemme. Ham vilde man tugte fordi han var den egentlige Hovedstaffetexpediteur for de Danske og havde i Forening med sin Karl transporteret de i min Egn tilfange tagne Fjender til nærmeste dan-

¹⁾ Andreas Daniel Andresen, f. ¹⁰/₁₂ 1803. Sognepræst til Ringkjøbing og Rindom i Ribe Stift 1839. Provst for Hind, Bølling og Nørre Herreder 1848. Sognepræst til Korsør og Taarnborg i Sjælland Stift 1850, og til Snese i Sjælland Stift 1860. R. af D.

ske Forpost. Vi bleve nu enige om at slaae vore Pjalter sammen og følges videre ad. Først gik vi til Amtmanden forat meddele ham hvad vi vidste om Fjendens Planer i Ringk. Amt. Han, Amtmand Grev Schulin, opfordrede os til at blive hos sig og følge ham til Rendsborg hvorhen han vidste at Fjenden vilde føre ham, saa snart han ankom. Men da han havde hørt vor Brøde ret blev han dog af en anden Mening og raadede os til jo før desto hellere at drage Nord paa da han ikke meente vi kunde være sikker paa Klitterne, hvor Fjenden sandsynligvis snart ville komme over, da han maatte vide, at der var en Mængde Kostbarheder bragt over. Vi gjorde altsaa den Aftale med Amtmanden, at vi ville opholde os i et Sogn (Hee) $\frac{3}{4}$ Miil nord for Ringk. og der afvente hans Underretning om, naar Slesvigholstenerne kom til Ringk. Henimod Aften droge vi da ifølge med Præsten¹⁾ i Hee, som vi havde truffet paa Gjæstgivergaarden, til Hee Præstegaard, hvor jeg blev modtaget med Mine, Kammerraaden tog til Sognefogden; Dagen efter om Lørdagen meldte min Karl at vi ikke kunde kjøre længere med min Vogn, da det ene Hjul var knækket flere Steder, og min Plag havde begyndt at hoste; jeg maatte derfor see mig om efter en Vogn og gik til Sognefogden forat bede ham være mig behjælpelig dermed. Hos ham var netop en af Sognemændene, som hørte mit Erinde, men da jeg havde udtalt det, tog denne fremmede Bonde Ordet sigende, at Præsten ikke skulde leie en Vogn, da han havde een, som stod til min Tjeneste uden Betaling, om jeg saa vilde kjøre hele Jylland igjennem med den. Jeg takkede den sjældne Bondemand Jens Bjerg, ret hjer-

¹⁾ Peter Rasmussen, f. ⁸/₁₀ 1801. Sognepræst til Hee i Ribe Stift 1848. Død ²⁴/₉ 1868.

telig og modtog hans sjældne Tilbud, glad over at Jorden dog endnu har barmhjertige Samaritanere. Vognen blev strax hentet, forat staae parat. Søndagen kom og jeg gik i Kirke for at takke Herren min Gud, fordi han saa øjensynlig holdt sin Haand over os, og lærte os ret haandgribelig den Pligt, at være barmhjertig, som han er barmhjertig; mærkelig nok lød netop dette Evangelium mig imøde ogsaa i Kirken. Ligesom vi traadte ud af den, kom en Tjener i strakt Karriere til Sognefogden, forat melde fra Amtmanden, at Fjenden havde besat Ringk. Kl. 11, og ført ham med til Rendsborg, og at vi ikke et Øjeblik vare sikre i Hee. Nu blev der Travelhed ikke blot i Præstegaarden, men i hele Sognet, og os Flygtninge gik det som det altid gaaer, jo mere man iler, desto langsommere gaaer det. Endelig kom vi da afsted. Turen gik nu til Holstebro efter et alminde[ligt] Krigsraads Beslutning med vor gode Kammerraad i Spidsen. Under en uafbrudt Regn kom vi til vort Bestemmelsessted om Aftenen silde gennemvaade. Min ene Hoppe havde ikke befunden sig vel i de sidste Dage og denne Tour forøgede dens Sygdom. Vi besøgte strax Byfogden¹⁾ forat berette hvad vi vidste og forat gjøre Aftale med ham om strax at underrette os om Fjendens Nærmelse. Dagen efter fik vi flere Efterretninger baade om Fjenden, som havde forladt Ringkjøbing efter en lille Brandskatning og hjemsendt Amtmanden og om Nærmelsen af den lille Trop Danske til Vestkysten, som skulde holde Slesvigholstenerne i Sjak. Vi hørte og her om mine Nabopræsters Flugt. De havde foretrukket at gaae mere østligt, hvorved de kom under det danske Militairs Beskyttelse. Tirsdag Eftermiddag meldte

¹⁾ Cancelliraad Ferdinand Brasen, By- og Herredsfoged i Holstebro 1841—51. Død her 1851.

en Staffet at Fjenden nærmede sig over Viborg til Vestkysten. Vi maatte da afsted efter et meget dyrt Ophold af 1½ Dag, og vi droge nu efter Indbydelse til en Embedsbroder¹⁾ 3 Miil nord øst for Holstebro efter at Byfogden havde lovet at melde os ved Staffet om noget skulde passere, som han ansaae for betænkeligt for vor Sikkerhed. Tirsdag Aften havnede vi da i Sal Præstegaard. Om Onsdagen blev min syge Hest saa daarlig, at vi tvivlede om dens Liv og mit Barn blev ligeledes sygt. Vor særdeles gjæstfri og forekommende Vært gjorde alt muligt for os i vor Nød. Men denne blev endnu værre thi Natten til Torsdag kom en Staffet fra Byfogden i Holstebro, som meldte at Fjenden rykkede rask frem og ventedes dertil samme Dag. Jeg maatte nu forlade min Kone, som ikke vilde bort fra det syge Barn, og som heller ikke ville være udsat for nogen Fare i denne kjærlige og forekommende Families Huus om end Fjenden skulde komme, og forene mig nærmere med Kammerraaden paa hvis Vogn jeg fik Plads da min Hest var dødssyg. Vi maatte nu see at komme i Sikkerhed paa Mors, hvilket kun kunde lykkes ved Hurtighed da vi vidste at det fjendtlige Korps Bestemmelse, som rykkede frem over Viborg var for en Deel bestemt til Salling efter fede Stude. Vi naede lykkelig Salling; det blæste hele Dagen en rygende Storm; saaat vi, da vi ankom der ikke kunne komme over. Her laae imidlertid til vor Trøst en Kommando danske Tropper hvis Hverv var at holde alle Baade og Fartøier i Beredskab til de Danskes Overførsel, om de bleve nødte til at retirere. Derfor var her samlet 200 Roerkarle Nat og Dag i Kroen. Endelig lagde

¹⁾ Henrich Rudolph Buchhave, f. 24/5 1802. Sognepræst i Sal og Eising i Ribe Stift 1844.

Stormen sig saa meget hen mod Aften at vi kunde gaae over, og ankom saaledes, glade over for det første at være i Sikkerhed, til Gjæstgivergaarden i Nykjøbing. Gjæstgivergaardene holdt vi naturligviis ikke meget af; men hvor skulle vi hen; ingen af os kjendte et eneste Menneske paa hele Morsøe. Vi begyndte derfor igjen at tænke paa, at see muligen at komme til Kjøbenhavn for der at faae noget at leve af ved Regjeringen, thi længe kunde vi ikke holde ud med vore Penge blandt Fremmede; desuden trængte vi begge snart til Alt, Linned saavel som Gang Klæder; mine Støvler vare i den elendigste Forfatning især fordi de ikke havde kunnet udholde de idelige Gjen-nemblødninger og tidligere Marseringer gjennem den vaade Lyng. En reen Skjorte havde jeg ikke faaet paa siden jeg forlod Hjemmet, og den jeg havde paa, havde flere Gange været vaad og tørret paa mig, saaledes trængte vi til Alt. Fredagmorgen medens vi raadsloge om disse Ting, kom en Mand til os, man saa strax det var ikke nogen almindelig Mand, og det viste sig snart at det var en Engel i menneskelig Skikkelse. Manden, eller Engelen heed forresten Justitsraad, By og Herredsfoged Rummelhof¹⁾ i Nykjøbing. Han havde erfaret vor Ankomst og dens Grunde. Han kom nu som Politimester sagde han, for at lægge Beslag paa vore Personer; men for at være ret sikker paa vor Tilstedeværelse, maatte han selv være Fangefoged og bad os derfor følge med til hans Huus. Her blev et elegant Værelse anviist os udrustet med alle mu-

¹⁾ Johan Christoffer Henrik Rummelhoff, f. i Aarhus ²¹/₇ 1788. By- og Herredsfoged i Nykjøbing Mors fra 1821—1851. Justitsraad, R. af D. Medlem af Stænderforsamlingen i Viborg. By-skriver i Hillerød fra 1851—1858. Gift med Charlotte Amalie, født Denstادت. Død ¹⁸/₉ 1858.

lige Fornødenheder af Linned og Klæder; og omklædte bleve vi nu indførte i hans elskværdige Familie. Her nøde vi den mest mageløse Artighed og Godhed, vi bleve introducerede i mange Familier, spadserede, kjørte, aad og drak udmærket, alt i Selskab med denne sjældne Mand; og som han var, saaledes var hele hans



Justitsraad, Byfoged Rummelhoff
og Hustru.

Familie: 3 Svingersønner, hvoraf de 2 ere Læge og en Søemand, deres Koner og Fruen i Huset, alle kappedes om at gøre os Livet saa behageligt, som muligt; vi havde nær forglemt vor ingenlunde glædelige Forfatning. Men at fortælle alt, hvad disse Mennesker gjorde for os ville blive alt for vidtløftigt. Kun Slutnings Scenerne vil jeg omtale: Det var Søndag aften; jeg var indbudten til Gjæst hos

Katecheten, en Bekjendt af dig ved Navn Larsen.¹⁾ Vi havde spist og sadde ved et Glas Punsch; og med Et gaer Døren op og et lille buttet Fruentimmer med flagrende Haar farer ind i Stuen og raaber: Hurral for de Danske! Fjenden er slaaet, aldeles slaaet, dermed smed hun et Blad paa Bordet, med den Opfordring: »Læs selv»; »Posten er kommen i dette Øje-

¹⁾ Hans Christian Larsen, f. ² 1808. Kateket i Nykøbing Mors.

blik og har bragt Efterretningen om Siren ved Frederitz, men jeg skal afsted hele Byen skal uopholdelig vide det. Dermed var hun ude af Døren. Det var Postmesterens¹⁾ Kone hørte jeg, og vi læste da en foreløbig Beretning om hvad der var skeet i Frederitz d. 6^{te} Juli; inden vi endnu vare færdige hørte vi en ualmindelig Støi paa Gaderne; Kl. var 10 og jeg skyndte mig hjem for at dele Glæden med mine Gjæsteverner. Gaderne vare opfyldte med jublende Mennesker, som drak paa Landets Velgaaende og hjemme i Huset var alt som paa Gaden, alle læste Løbesedelen, vel 10 Gange og jublede. Min og Kammerraadens første Tanke var den, at komme paa Farten hjemad saa snart mulig, og gjerne havde vi brudt op strax næste Morgen; men vi vidste det var Justitsraadens Fødselsdag, som hele Byen ville høitidelig holde; vi ansaae det derfor for uartig, at reise strax om Morgen. Vi deeltog derfor i en Frokost, som gaves Gratulanterne i Haven i det yndigste Veir og spiste til Middag. Derpaa udbade vi os Tilladelse til at maatte reise; hvilken vi fik og desuden fri Befordring til Færgestedet. Den 28 Juni tænkte jeg ikke paa vor kjære Laura,²⁾ det maa jeg tilstaae, men min Kone feirede den jo i et stort Selskab, skjønt det ikke var det behageligste. Lises³⁾ Geburtsdag feirede vi ikke sammen, men den blev dog erindret i den kjære Justitsraads Familie. Mandag Eftermiddag begyndtes Tilbagereisen; min Hest var imidlertid næsten kommen sig, idet mindste saavidt bedre, at Dyrslægen til-

¹⁾ Carl Frederik Eduard Nordberg, f. $\frac{25}{8}$ 1804. Postmester i Nykøbing Mors fra 1839—1864. Krigsassessor. Død $\frac{7}{8}$ 1886. Gift med Josephine Françoise Dorothee de Torne, f. $\frac{19}{10}$ 1805. Død $\frac{2}{8}$ 1878.

²⁾ Se Note ¹⁾ Side 54.

³⁾ Se Note ²⁾ Side 77.

lod mig i smaae Dagreiser uden Anstrængelse at kjøre hjem med den. Min Pige var og kommen sig; jeg maatte imidlertid for Hestens Skyld opholde mig et Par Dage i Holstebro; og kom derfor først hjem Freedag Eftermiddag. Men — hvad jeg her hørte strax ved min Hjemkomst var langt fra glædeligt og ganske imod Forventning. Vel havde mine Forfølgere indfunden sig Formiddagen efter min Kones Flugt, og havde spurgt om mig og hende, vel havde de gennemrodet alt hvad mit var, ethvert Gjemme, selv min Have var gjennemsøgt med Sabler, men man havde dog intet slaaet itu, Sølvtoi og Penge, som de især gik efter og som de havde truet Pigen til at vise sig, men som hun ikke kunde, da hun ikke vidste hvor det var nedgravet, havde de ikke fundet. Forøvrigt var deres Plyndring slem og følelig nok; de borttog alt spiseligt og drikkeligt og en Deel Smaating, mit Uhr, 3 Piber etc. etc. som alt i alt ikke kan anskaffes for 60 Rbdlr. Mod mig havde de baade her og i Nabosognet understødt slemme Trudsler, saaat jeg veed, hvad jeg har at vente, om de skulde komme. Men dette var ikke det værste jeg hørte ved min Ankomst men til min store Forskrækkelse sagde man mig, at der var Dagen iforveien ankommen ny Requisitioner, med strænge Trudsler om Execution, om de ikke bleve sendte; og dette ville og kunne Sognet ikke; man ventede derfor Executionen hvert Øieblik. Jeg løb i Ordets egentlige Betydning strax over til min Nabobroder, som jeg vidste alt tidligere var kommen tilbage, forat høre hvad han under disse Omstændigheder havde isinde at gjøre. Her traf jeg alt den tredie af de ulykkelige flygtende Præster. Vi bleve enige om, at forholde sig rolige og være opmærksom paa naar Executionstropserne nærmede sig, og da at flygte til Klitterne; her-

med ilede jeg for min Part utilfreds og meget for-
knydt tilbage. Jeg betænkte paa Hjemveien, at naar
man vilde have mig fat og fik at vide, at jeg var paa
Klitterne, vilde jeg være prisgiven til en eneste Mands
Troskab nemlig Færgemanden, og om han end vilde
være tro, saa kunde Slesvigholstenerne let true ham
til at sætte et Par Mand over Fjorden forat hente mig.
Jeg tog derfor min Beslutning, jeg vilde strax igjen
bort, men denne Gang ikke Nord men Syd paa til
Fanøe, som var forsvaret af de Danske, som du nok
veed. Varde var endnu fri, det vidste jeg; det gjaldt
derfor om at naae Varde før den igjen blev besat;
alt det vi ilede blev det dog hen imod Morgengry
inden vi kom af Sted. Men jeg maatte forinden have
nogle Penge med mig, thi de jeg før havde haft med
vare medgaaede. Tillykke havde jeg 18 Specier ned-
gravet et Sted i min Have og en Snes Daler et an-
det. Jeg greb nu en Spade forat tage de første, men
al min Søgen var forgjæves, saaat jeg i den Tro at
de vare fundne og tagne af den plyndrende Fjende,
begyndte at grave efter de sidste, som jeg lykkelig-
viis fandt. Og nu gik det i strygende Fart til Varde.
Her besluttede jeg om muligt at finde et Sted, hvor
man vilde modtage min Kone og mit Barn, da jeg
troede dem sikke i et fremmed Huus, heller ikke
godt kunde [jeg] føre dem med til Fanøe hverken af
den ene Grund eller af den anden. Vandet skulde vi
over og dyrt vilde det være paa Gjæstgiverstedet. Her-
ren lod mig i den gl. Sognepræst¹⁾ finde en barm-
hertig Samaritan som modtog min Kone og Roska²⁾
med stort Venskab; han var en intim Ven af Lises

¹⁾ Vilhelm Nees, f. $27/8$ 1771. Sognepræst i Varde 1825—1853, Provst 1828—1839. R. af D. Død $9/4$ 1862.

²⁾ Roska Wiborg, Brevskriverens lille Datter.

Fader i sin Tid, og havde været ligesaa intim Ven af hendes Moder. Jeg fortsatte saa, syg som jeg var Reisen med Extrapost til Strandby¹⁾ og lod mig derfra sætte over til Fanøe. Her var jeg i 10 Dage paa Gjæstgivergaarden under de danske Kanoners Beskyttelse. Jeg traf mellem de danske Officerer meget vakre Folk, kjedede mig forøvrigt rædsomt. Der var flere Flygtninge især Slesvigere. Endelig kom Vaabenstilstanden og jeg ilede hjem, og endte min Flugt den 24. Juli; saa nær en Maaned havde den varet. Give Gud, at jeg ikke bliver nød til at begynde forfra. Det er nærvædet at see ud dertil. Du seer, kjære Karsten, at jeg har haft en skrækkelig Sommer, og følt for Alvor Krigens Tryk. Min Reise har kostet over 50 Rbdlr, min Vogn er oplidt og maae have en Hovedreparation; Plyndringen kan ikke erstattes med 60 Rbdlr; mit Huus skal forsynes med Alt; Præstationerne beløbe sig til mere end 50 Rbdlr. Jeg har, for blot at nævne en eneste Ting, leveret 10 Tdr. Rug; min Vognleie til Kolding beløber til over 16 Daler. Min Gjæld skal betaales, Klæder trænger jeg til. Alt dette er som du nok indseer høist bedrøveligt, da jeg ingen Penge har, og ingen har Udsigt til at faae i lang Tid. Det skulde derfor være mig særdeles kjært, om du kunde skaffe mig et lille Laan i det mindste paa 50 Rbdlr. paa ubestemt Tid. Her i Sognet eller i Eggen er ikke Penge at faae; thi alle have lidt betydeligt, Præstationerne af dette lille Sogn, 125 Tdr. Hrtk. beløbe til omtrent 2000 Rbdr. Dette lange Brev har jeg naturligviis ikke skrevet paa eengang. Det ville min Tid ikke tillade; jeg har nemlig siden min Hjemkomst haft meget at bestille, baade privatim i mit Hjem, hvor alt skulde ordnes, det Gjømte hjemhens-

¹⁾ Det nuværende Esbjerg.

tes, og opgraves, min Have, hvor Ukrud stod Alen høit og havde ødelagt meget, renses og ved mit Embede, hvor mange Forretninger, som laae ubesørgede, skulde oparbejdes og ordnes. Jeg har derfor, skønt Brevet er langt, maattet fatte mig kortere end jeg ønskede, forat du endelig engang kunde faae noget at høre fra mig. Fra Moder ¹⁾ har jeg havt Brev siden jeg paabegyndte dette. Hun har meddelt mig at Lauras Barselseng er lykkelig overstaet, hvilket meget glæder os, og i hvilken Anledning du og Laura modtage min Lykønskning. Jeg lovede Moder, til hvem jeg kunde skrive meget kort, at et større Referat skulde blive hende tilstillet gjennem dig. Jeg beder dig derfor, naar du har læst dette Hastværksprodukt igjennem, at sende det til hende med Anmodning om at lade det cirkulere mellem Brødrene og ganske enkelte af mine bedste Venner, hvem det mulig kunde interessere at høre hvorledes vi have havt det. Degnen i Kvong have alle seet af Bladene har været haardt i Skole hos Raket. Præsten ²⁾ har man maaske af den Grund tænkt paa med Frygt og Deeltagelse; de bør derfor og høre noget om og fra mig. Bryder Krigen ud igjen, som man jo maae befrygte, saa maae jeg see at komme til Fyen inden Fjenden faaer saa stort Raaderum som sidst. Gud maa vide hvad Enden skal blive. Deres Spioner her skulle afstraffes; men endnu tør ingen røre ved dem. Faer vi Fred, saa skal mine i det mindste ikke slippe. Jeg beder dig nu ret ind-

¹⁾ Se øverst Side 81.

²⁾ Brevskriveren: Hans Andreas Wiborg, f. i Rønne ³¹/₁ 1807. Hjælpepræst i Horne 1837. Gift ³/₁₁ 1846 med Elisabeth (kaldet Lise) Bolette Friis, f. ⁷/₇ 1810, Datter af Justitsraad Carsten Friis, Overretsassessor i Viborg, og Hustru Frederikke, f. Høst. Sognepræst til Kvong og Lyne i Ribe Stift 1846. Sognepræst til Bogø i Loll.-Falster Stift 1857. 1 Søn (død tidlig) og 1 Datter: Roska.

stændigt snart at skrive, og lover dig at du ikke skal vente saa længe paa Svar som denne Gang. Roska, som nu er rask og gjør os stor Glæde hilser dig og din Kone og Rigmor. Lise hilser selv med et Par Ord.

Herren bevare dig og dine det ønsker af inderste Hjerte din hengivne og kjærlige

d. ²³/₈ 49.

H. Wiborg.

Er der et eller andet, som kunde være offentlig Om-
tale værd af hvad disse Linier indeholder, og du vil benytte det, saa er alt paalidelig og jeg staaer inde for Rigtigheden deraf. Jeg længes efter at høre fra Karl¹⁾ og Louise, veed du noget om deres Affairer saa sig mig det.

I Bogen: »En gammel Soldats Erindringer« (1872) skriver I. H. Kloppenborg:

»¹⁷/₆ 1849 ankom 2 Eskadroner af 3. Dragonregiment til Ringkjøbing. Jeg fik Ordre til med min ældste Søn og 24 Dragoner samt 1 Korporal at marchere til Skjern. Vi skulde forhindre de smaa Kommandoer af Insurgenternes Dragoner fra at plyndre i Ringkjøbing Amt. Patruljen maatte kun gaa til Brosbøl Kro, Grændsen af Ringkjøbing Amt. Vi ankom ²⁰/₆ til Brosbøl Kro og fandt en hel Forsamling af Embedsmænd og Landmænd, der meddelte, at der skulde afgaa en Transport af 19 Vogne belæsede med inddrevne Fødevarer og Korn samt rede Penge under Bedækning til Varde. Et ridende Bud bragte Skrivelse fra Pastor H. H. Bruun i Hemmet med Anmodning om at sende saa mange Mand, at de kunde forhindre Transportens Afgang. Min Ordre lød, at jeg maatte udsende Patrouiller til Brosbøl Kro, men ikke videre; men kunde sende min Søn som Patrouille. Jeg

¹⁾ Brevskriverens Broder: Carl Nicolaj Wiborg, født i Rønne ¹⁷/₁₂ 1808. Branddirektør og Kæmner i Faaborg, død i Esbjerg September 1898. Gift med Emma Louise Gottlieb, født ¹⁵/₇ 1812, død 1882. Faderen var Justitsraad og Søofficer, men gik over i Toldtaten.

gjorde Beboerne opmærksom paa, at jeg kunde blive straffet, hvis jeg med Forsæt handlede imod en given Befaling. Jeg viste dem Ordren for at vise, at der ikke manglede mig paa god Vilje. Da en Mand lod sig forstaa med, at det var godt at have en saadan Ordre som Undskyldning og at jeg dermed var sikret mod Fare, besluttede jeg mig til at gaa frem trods Ordren, men jeg lod forinden Forsamlingen love at ville være min Talsmand om jeg skulde komme i Forlegenhed derfor. Dette lovede nogle af de Tilstedeværende og stadfæstede det med Haandtryk. Jeg sendte nu min Søn Vagtmester J. Kloppenborg med nogle Dragoner forud til Lydom Mølle 6 km Syd for Hemmet, hvor han skulde vente til jeg selv kom. 8 Slesvigholstenske Dragoner havde været i Lydum om Morgenen men i lang Afstand opdagedes J. Kloppenborgs Ankomst paa Grund af Hjælmenes Blinken i Solen. Slesvigholstenerne søgte straks mest muligt skjult afsted af nærmeste Vej til Varde og bragte Melding om de Danskes Nærmelse.

Ved Forfølgelsen af 3 slesvigholstenske Dragoner tog jeg en Dragon Petersen fra Læk, som tidligere havde staaet ved 3. Dragonregiment, til Fange. Petersen var ved Krigens Udbrud blevet sin Konge utro, og jeg udskældte ham groft ved Tilfangetagelsen. Min Søn tog yderligere 1 Mand tilfange. Begge Fanger afleveredes i Brosbøl Kro til Landinspektør Fløe, der bragte dem til Ringkjøbing.

Den 21. Juni modtog jeg Efterretning fra Pastor Teisen i Lunde, at Varde var rømmet af Fjenden, og den 24. Juni fik jeg Efterretning fra Byfogden i Varde om at ingen fjendtlige Tropper fandtes mellem Varde og Ribe.

Jeg fik den $\frac{3}{7}$ Ordre til at gaa tilbage og forene mig med Eskadronen.

Lærer Niels Bennedsens Søn: Købmand Th. Bennedsen, Lunde Jylland, har meddelt mig følgende:

I en Avis var der for længere Tid siden fortalt følgende:

»Naar det regner paa Præsten, drypper det paa Degnen«. En Dag i Krigsaaret 1849, da Kvong Sogns Beboere holdt Møde i Præstegaarden i Anledning af de af Fjenden udskrevne Naturalpræstationer, kom der en tysk Dragon ridende derind i Gaarden. Sognepræsten, Pastor Viborg, som var noget ejendommelig i sin Maade at være paa, løb da ud, tog fat i Hestens Tøjle og erklærede Dragonen for Fange, idet han sagde, at Stuen var fuld

af dansk Militær. Dragonen rev i en Fart Tøjlen til sig og galopperede af Sted alt hvad Hesten kunne løbe. Præsten havde saaledes godt nok drevet ham paa Flugt, men hans Heltebedrift havde nær kostet Degnen Livet! Tyskerne, som snart opdagede, at der intet dansk Militær var i Nærheden, mødte med tilstrækkelig Styrke for at fange Præsten. Jeg ved ikke om det var samme Dag eller Dagen efter. Præsten, som mærkede Uraad — han var vist ikke rigtig tryk i Hjemmet efter hans Affære med Dragonen — gemte sig i en Lyngstak ude paa Heden, han var derfor ikke til at finde, men saa gik det ud over Degnen, der boede Nabo til Præsten. Tyskerne var af en eller anden Grund kommet paa den Tanke, at Degnen vidste hvor Præsten var skjult, og de vilde tvinge ham til at give Underretning derom. De bandt hans Hænder paa Ryggen, lagde ham Reb om Halsen og plagede ham paa flere Maader, saa han var Døden nær, men han røbede ikke Præstens Skjulested, skønt han godt vidste Besked derom. Endelig slap han fri og kom til Sengs ovenpaa den Medfart og Tyskerne forlod Byen. Straks efter kom en af Byens Mænd, som stod i Fjendskabsforhold til Præsten, ind i Degneboligen og spurgte, hvad Tyskerne vilde, hvortil Degnens Kone svarede, at de vilde haft fat paa Præsten. »Da skal jeg sige Dem, hvor han er at finde«, sagde Manden, og han vilde med det samme indhente Tyskerne, men Konen var snarraadig, hun kendte vedkommende Mands Yndlingsdrik, og fik ham opholdt med en velsmagende Kaffepunsch, mens hun lod Ilbud gaa ud ad Bagdøren over til Præstegaarden, og Pastorinden var ikke længe om at faa en Pige afsted over til Lyngstakken. Præsten forlod skyndsomst Stakken og drog nordpaa, han kom nok ikke hjem at prædike den følgende Søndag. Tyskerne kom ikke tilbage, de var kommet for langt bort inden Degnekonen blev færdig med Trakteringen. Mange paa Vesteregnet har kendt gamle Lærer Benedsen, som fra Kvong forflyttedes til Faaborg ved Varde, hvor han pensioneredes og siden døde. Det var ham, Tyskerne saaledes havde i Knibe. En Datter af ham, som boede i Agerbæk, Faaborg Sogn, var fire Aar den Gang; hun huskede godt Hurlumhejen, der var med Tyskerne og at hendes Fader blev syg deraf.

Slægten Wiborg.

Jacob W., døbt ^{16/12} 1771. Søn af Arbejdsmand Hans Hansen og Hustru Maren Lindstrup. Byfoged i Rønne 1800, Assessor i Landsoverretten i Viborg 1811, Byfoged i Faaborg og Herreds-

foged i Salling Herred 1816. Virkelig Justitsraad. Død $^{10}/_{10}$ 1846. Gift med Anna Catharine Guldborg, døbt $^{11}/_{11}$ 1781, død $^{14}/_{5}$ 1864, Datter af Jens Andreas Guldborg, Byfoged, Byskriver og Postmester i Stavanger og Hustru Johanne Schrøder, Datter af Sognepræst S. til Vaalse.

Børn:

- 1) *Hans Andreas W.*, se Note ³) Side 77.
- 2) *Carl Nicolaj W.*, se Note ¹) Side 78.
- 3) *Johanne Chatarine W.*, født i Rønne $^{8}/_{11}$ 1810, død i Faaborg $^{9}/_{5}$ 1876. Gift med Herredsfuldægtig, senere Kæmner i Faaborg, Thomas Fearnley Schoppe, f. $^{4}/_{6}$ 1823, død $^{10}/_{12}$ 1903.
- 4) *Niels W.*, f. $^{9}/_{3}$ 1816. Gasværksbestyrer i Slagelse.
- 5) *Carsten Friis W.*, se Note ¹) Side 54.
- 6) *Peter Hersleb Groshe W.*, født $^{17}/_{6}$ 1818, død $^{16}/_{7}$ 1893, Højskoleforstander. Gift 1) med Anna Margrethe Kyhl, død 1850, 2) med Johanne Marie Kjærgaard, født $^{28}/_{3}$ 1838, død $^{1}/_{12}$ 1926.

Det meddelte Brev har jeg fundet mellem Efterladenskaberne efter min afdøde Fader, Herredsfuldægtig, senere Kæmner i Faaborg, Thomas Fearnley Schoppe, der var gift første Gang med Brevskriverens Søster, Johanne.

Brevskriverens Billede er overladt mig af dennes Broderdatter, Enkefru Anna Gottlieb i København, og Billedet af Justitsraad, Byfoged Rummelhoff og Hustru, Nykøbing Mors, samt Oplysningerne om disse er skaffet mig af Formanden for Morslands historiske Museum, Apoteker R. Olufsen, Nykøbing Mors. Oplysningerne om Degnen i Kvong har jeg modtaget af dennes Søn, Købmand Th. Bennedsen i Lunde, Jyll., ligesom jeg har modtaget adskillige Oplysninger fra Aarbogens Redaktør, Overlærer, cand. mag. J. Aldal, Holstebro.

For de modtagne Billeder og Oplysninger takker jeg herved.

Øvrige Kilder:

Wibergs Præstehistorier.

J. Bloch: Stiftamtmand og Amtmand i Danmark.

J. H. Kloppenborg: »En gl. Soldats Erindringer«. (1872).

J. Schoppe.

FREDERIK CHRISTIAN SCHOU

Af *Peter Schou*, Skive.

Den 1. Sept. 1795 fødtes i Holstebro et Drengesbarn som ældste Søn af Mads Schou (»Altmuligmanden« hos Adelsmanden Holger Sehested) og Ane Frølund.¹⁾ I Daaben fik han Navnet *Frederik Christian Schou*. — Nogle faa Aar efter hans Fødsel flyttede Familien til Mads Schous Ejendom »Holtbjerg« paa Herningegnen, og her levede den lille Frederik Christian da det meste af sin Barndomstid. Mads Schou var ikke saa lidt af en Handelsmand, og det vil derfor ikke undre, at hans Søn, da han var blevet gammel nok dertil, kom i Handelslære. Han blev dermed den første af en Række ansete Forretningsmænd i Slægten. — Det var i den lille vestjyske By, *Ringkøbing*, at den unge Frederik Schou blev indviet i Handelsverdenens Mysterier. Om denne By hedder det i en Beretning, der stammer fra denne Tid: »... Huder, Skind, Uld og Korn samt Fedevarer ere de vigtigste Producter, som herfra udføres . . . man herfra sælger saavel meget af det, der indføres, som ogsaa Tobak og Læder, der fabriqueres i Byen selv af udmærket Godhed, til Kiøbstæderne norden for Ringkøbing: Holstebro, Skive, Lemvig, Thisted og Nye-kjøbing, og at man igen tager disse Egenes Producter i Betaling«. — Hvilken Ringkøbing-Købmand, der var Frederik Schous Chef, vides ikke; men muligvis har

¹⁾ Jfr. Art. »Mads Schou paa Holtbjerg« i Hards. Aarb. 1932, S. 46 ff.

det været Poul Bettenhaus. — Denne døde imidlertid allerede i Aaret 1815, kun 46 Aar. Hans Enke, Juliane født v. Brockdorff giftede sig 2 Aar efter med Købmand Peder Schmidt Schouboe, som derefter overtog Forretningen. — I Ægteskabet mellem Poul Bettenhaus og Juliane Brockdorff var der 2 Døtre: *Henriette Christine* (f. 1799) og *Kirstine Frederikke* (f. 1803). I den førstnævnte af disse forelskede Frederik Schou sig, og de blev forlovede.

Omkring samme Tid blev Schou selvstændig Købmand i Ringkøbing. I 1819 fik han sit første Tillidshverv, nemlig som Medlem af Byens Ligningskommission. Det var det første offentlige Hverv, der blev tildelt noget Medlem af Slægten, men det blev ikke det sidste.

Den 28. Juni 1821 holdt Købmand Schou og Henriette Christine Bettenhaus Bryllup. Han var da knap 26 og hun knap 22 Aar. Dette Ægteskab blev imidlertid af meget kort Varighed, idet Schous Hustru døde kun 9 Maaneder efter Bryllupet. Aaret efter giftede Schou sig med hendes yngre Søster Kirstine Frederikke.

I 1822 købte F. C. Schou et Garveri paa Østerstrandgade (Matr. Nr. 62). Dette Garveri var opført 10 Aar før af Schous Svigerfader, Købmand Bettenhaus tilligemed dennes Svoger, Købmand J. C. Juulsgaard samt en Garver J. Korsholm. Det indeholdt 3 Kalkkummer og 15 Drivkar, med den i København ikke mange Aar før opfundne Barkmølle, støbt af Jern. Det blev drevet under Ledelse af en Mester med 3 à 4 Karle, og det forfærdigede alle Sorter Læder, hvoraf der solgtes en Del i vid Omegn, endogsaa til Thy og Salling. (Som Eksempel paa, hvad der solgtes fra dette Garveri, kan anføres følgende Tal fra

1816: 70 Huder Bindsaallæder, 99 Huder Smurtlæder, 22 do. brun, 27 do. Saallæder, 930 Smurtlæder Kalveskind, 35 Vorlæder do., 48 brun do. og 720 Faareskind). — De raa Materialer af Huder og Skind fik man i Omegnen; men Barken maatte hentes fra Norge eller fra Jyllands sydøstlige Egne. — Det var af de førnævnte Købmænd, Svogrene Schouboe og Juulsgaard, at Schou købte Garveriet. Købesummen var 2880 Rdl., hvoraf han laante de 1000 Rdl. af sin Far, Mads Schou paa Holtbjerg, og 800 Rdl. af Schouboe. For det sidstnævnte Laan underskrev han en Panteobligation, hvori det hedder:

»Undertegnede Frederich Skou, Kiøbmand i Ringkøbing gør herved vitterligt, at jeg er skyldig til Kiøbmand Peder Schouboe i Ringkøbing den Sum 800 Rdl. rede Sølv, som jeg haver forpligtet mig til at udbetale i hvilket Aar Viborg Snapsting aabnes«.

Renten var 4 pCt., og Sikkerheden bestod i »Prioritet i Indbo, Kiøbmandsvarer og alt Læder, garvet eller ugarvet, som findes i Garveriet, kortsagt alt hvad jeg eier og eiendes vorder«.

Dokumentet var underskrevet: »25. Jan. 1822. Fr. Skou. Til Vitterlighed: Palmblad. C. H. Bettenhaus«. (Sidstnævnte er formentlig Schous Hustrus Broder).

Af ovennævnte Dokument ses det bl. a., at Fr. Schou i sine yngre Dage har skrevet sit Navn »Skou«.

I det af Købmand Juulsgaard udstedte Skøde paa Halvparten af Garveriet, hvilket var dateret: $\frac{6}{7}$ 1822, hedder det:

»Undertegnede C. Juulsgaard overdrager og tilskøder den mig tilhørende Halvdel af Garveriet med dertil hørende Bygninger, Gaardsplads, Lofte og Inventarium, da den betingede Købesum 1440 Rdl. rede Sølv er mig betalt«.

Dette Skøde er tinglæst med følgende Anmærkning:

»Bemeldte Ejendom er pantsat tilligemed en Del Ager med 1. Prioritet til Kirurg Hansens Arvinger for 1425 Rbd. og 2. Prior. til H. Holms Enke for 212 $\frac{1}{2}$ Rbd.«

Frederik Schous Børn.

I Ægteskabet mellem Frederik Schou og Kirstine Bettenhaus fødtes ikke færre end 11 Børn, nemlig: *Poul* (opkaldt efter Morfaderen, f. $\frac{10}{4}$ 1824, d. $\frac{22}{8}$ 1833), *Mads* (efter Farfaderen f. $\frac{31}{8}$ 1826), *Henrik* (f. $\frac{1}{5}$ 1828), *Julius* (f. $\frac{21}{4}$ 1830), *Peter* (f. $\frac{13}{11}$ 1831), *Andreas* (f. $\frac{26}{6}$ 1833), *Pouline Henriette Kristine* (f. $\frac{18}{4}$ 1835), *Juliane* (f. $\frac{27}{5}$ 1837), *Carl* (f. $\frac{29}{7}$ 1840), *Marie* (f. $\frac{13}{3}$ 1842) og *Kirstine Frederikke* (f. $\frac{15}{4}$ 1843). — Som det vil ses af ovennævnte døde den førstefødte, Poul, som 9-aarig; de øvrige 10 Børn blev derimod voksne.

Borgerrepræsentant.

Schou blev snart en fremtrædende Mand i Ringkøbings offentlige Liv, ja han naaede som yngre Mand Byens højeste Tillidspost: Formandsposten for »de eligerede Borgere«. (Denne Betegnelse brugtes i Enevældens Tid om de Borgerudvalg, der indførtes i alle Landets Købstæder, og med hvilke Byfogden maatte dele sin Myndighed i de købstadkommunale Anliggender. De valgtes af Stiftamtmanden efter Byfogdens Forslag).

Det har antagelig været omkring Aar 1830, at Fr. Schou første Gang sad som de eligerede Borgeres Formand. En Periode derefter var en anden Formand; men i 1836 blev Købmand Schou Formand for anden Gang. Møderne blev holdt i Schous Hjem. Fra den Tid blev der ført Forhandlingsprotokol over Møderne; det var Schou, der fik dette indført, og det var ham

selv, der førte Protokollen; denne findes i Landsarkivet i Viborg. Den første Indførsel i den er fra 2. Febr. 1836 og lyder saaledes:

»²/₂ 1836 var de eligerede Borgere i Ringkøbing, Kiøbmand F. C. Schou, Kiøbmand og Restauratør J. Rosenvinge, Gjæstgiver Mads Kamp og Værtshusholder E. Søb¹) [flere Navne] forsamlede hos Formanden, F. Schou. — Ved Raadstuesamlingen d. 2. Jan. d. A. blev Schou valgt til eligeret Borger i den fratrædende Kiøbmand Bollerups Sted og samtidig til at være Formand, da han forhen i flere Aar har haft denne Bestilling. Schou bemærkede, at uagtet han ikke forhen, da han var Formand, førte nærværende Protokol — som ikke heller er benyttet siden — idet det ansaaes for overflødig Vidtløftighed [her henvises til forskellige Bilag], ansaa han det dog for rigtigst, at Protokollen blev ført for Fremtiden; thi derved gives der de eligerede Borgere bedre Lejlighed til at fremføre deres Meninger om Sagerne og fremkomme med Propositioner til nye Sagers Ansættelse og forebygger, at ikke saa let Ensidighed i Beretningerne kan indsnige sig. Da de øvrige Repræsentanter herimod intet havde at erindre, bestemtes Deliberationsprotokollens Afbenyttelse for Fremtiden«.

De eligerede Mænd var dog nærmest kun raadgivende. Men i 1837, da der blæste en demokratisk Vind over Landene, skete der en Ændring i Købstædernes Styreforhold, idet Kong Frederik d. 6. — med Stemmann som Statsminister — udstedte den saakaldte »Købstadlov af 1837«. I Stedet for de eligerede Mænd kom nu Borgerrepræsentanterne, som valgtes af de Borgere, som efter Anordningen var »kvalificerede« dertil. Den vigtigste Betingelse for Kvalifikationen var, at man var Husejer. Valgperioden var 6 Aar, og der skulde vælges 6 Medlemmer, hvoraf hvert Nytaar een skulde paa Valg. De valgte Borgerrepræsentanter udpegede

¹) Man ser, at Beværterstanden var fyldigt repræsenteret.

selv deres Formand; men de skulde iøvrigt samarbejde med Byfogden om de fleste vigtige Sager.

I Ringkøbing gik de eligerede Mænd over i Borgerrepræsentationen, men blev suppleret med endnu et Medlem, nemlig Købmand J. Rindum. Borgerrepræsentationen holdt Møde en Gang maanedlig, som det syntes snart paa Raadstuen og snart i Schous Hjem.

Som et Bevis paa den Anseelse, Schou nød i Byen, kan nævnes, at han af Medborgere i Ringkøbing i Aaret 1838 – i hvilken Anledning vides ikke – fik overrakt et Sølvbæger med følgende Inskription:

»TALSMAND FOR SANDHED OG RET
MODTAG DET BLINKENDE BÆGER
SOM ET ERKJENDTLIGHEDS TEGN
AF MEDBORGERE«.

I et Møde d. 5. Jan. 1841 meddelte Schou, at da det næste Aar var hans Tur til at udtræde af »Repræsentantskabet«, fandt han det rigtigst, at den hidtilværende Næstformand, Købmand Rindum, valgtes til Formand, og dette skete saa. (Motiveringen synes egentlig ikke særlig overbevisende, saa det er jo muligt, at der laa noget bag ved Anmodningen, hvad enten det har været Uoverensstemmelser indenfor Raadet eller andet). I den følgende Tid samledes Borgerrepræsentationen, som Schou jo stadig var Medlem af, paa Raadstuen. Schou blev genvalgt, da hans Funktionstid var udløbet, og d. 5. Jan. 1843 blev han atter valgt til Formand. Ved Afstemningen fik han og Rindum ganske vist hver 3 Stemmer; men da den hidtilværende Formands (Rindums) Stemme gjorde Udslaget, (og man den Gang aabenbart var mere beskeden end nu, idet man stemte paa Modkandidaten), blev Schou erklæret for valgt. Han beholdt nu Formandspladsen, til han to Aar efter rejste fra Byen.

Stænderdeputeret.

Borgerrepræsentantshvervet var imidlertid ikke det eneste ærefulde Tillidshverv, som Schou fik. I 1841 blev han nemlig Stænderdeputeret i Viborg.

Stænderforsamlingen i Viborg var første Gang indkaldt i Vinteren 1836–37. I de første tre Samlinger var Schou ikke med. Men i 1841 holdtes der igen Valg i Jylland. (To Aar før var Frederik d. 6. død, og Kristian d. 8. havde bestegit Tronen). I 11. jydsk Kjøbstaddistrikt, som omfattede Byerne Ringkøbing, Holstebro, Lemvig og Varde, afholdtes Valget fra 2. til 14. Jan., og den endelige Optælling foregik paa Raadhuset i Ringkøbing den 19. Januar. Resultatet blev, at Købmand Schou valgtes til Deputeret med 84 St. og Købmand Th. Clausen, Varde, til Suppleant med 67 St. Schou fik Stemmer fra alle Byerne i Distriktet. Ved Valget var der for saa vidt sket et Systemskifte, som Borgerne, der i forrige Valgperiode havde været repræsenteret af Stiftamtmand Rosenørn i Ringkøbing, nu blev repræsenteret ved en af deres egne Mænd. — Stiftamtmanden var dog ikke blevet vraget, men var blevet udnævnt til kongevalgt Deputeret.

Først d. 12. Okt. 1842 traadte de i 1841 valgte Stænderdeputerede sammen i Viborg, og Schou var mødt fra den første Dag. Det var i en for Landet bevæget Periode, at Schou havde faaet Sæde i Stænderforsamlingen. Kampen mellem dansk og tysk blev voldsommere og voldsommere. Særlig gav den sig naturligvis Udslag i den sønderjydske Stænderforsamling, der havde Sæde i Slesvig, hvor Peter Hiort-Lorenzen »vedblev at tale Dansk«; men den gav stærkt Genlyd i de øvrige Stænderforsamlinger. Tillige blev Kravet om

en fri Forfatning for Landet fremsat med større og større Kraft, saavel ude omkring i Landet som i Stænderforsamlingerne.

Endvidere kom Bondespørgsmaalet paa Dagsordenen, og ikke mindst Stænderforsamlingernes Forhandlinger vakte Interesse for Bøndernes Kaar. Samtidig kulminerede den skandinaviske Bevægelse. Blandt de Ting, der drøftedes mest i Stænderforsamlingerne, var ogsaa Statens Finanser.

Fr. Schou synes dog ikke at have taget megen direkte Del i Forhandlingerne om alle disse vigtige Spørgsmaal; han har nærmest koncentreret sig om de Forhold, der specielt vedrørte Købstæderne og særlig disses Handelsstand.

Det første Møde i Samlingen formede sig paa den Maade, at kongelig Kommissarius Ørsted bød Forsamlingen Velkommen, hvorefter Forsamlingen valgte Højesteretsassessor Bruun til Præsident. — Regeringens Repræsentant fremlagde derefter en stor Samling Forslag, og der blev nedsat »Comitéer« til at behandle disse. Allerede paa Samlingens 3. Dag blev Schou indvalgt i en Komité. Den 14. Okt. forelagde Ørsted nemlig en »kongelig Proposition« om »adskillige Lettelser for Handelen«. Forslaget, der iøvrigt var traadt i Kraft provisorisk, gik ud paa at nedsætte Indførselstold og andre Udgifter af Varer som Bomuld, Kakao, Kaffe, Ris, Risengryn, »raae fremmede Sukkere«, The, Tobak — kort sagt alle de vigtigste Indførselsartikler. — Aarsagen til Forslagets Fremkomst var den, at København, saa længe de store Afgifter fandtes, ikke kunde konkurrere med Hamborg. Til den Komité, der skulde behandle Forslaget, valgtes Krieger med 44 St., Købmand Müller med 43 St., Cancelliraad Funder med 32, Købmand Schou med

26 og Justitsraad Estrup med 22 St. — Den samme Komité skulde desuden behandle en »Placat«, der ligeledes var forelagt af Kommissarius, og som gik ud paa at ophæve nogle særlige Anordninger vedrørende den kinesiske og ostindiske Handel. Den 22. Nov. afgav Komitéen Betænkning for Stænderforsamlingen med Krieger som »Referent« (Ordfører). I Hovedsagen anbefalede den Forslagene. Der førtes en ret indgaaende Diskussion om det første Forslag; men Schou deltog dog ikke heri. — Den 30. Nov. s. A. blev Komitéens Indstilling ved den endelige Behandling vedtaget i det store og hele.

Den 17. Okt. blev Schou valgt ind i endnu en Komité, der skulde behandle et Forslag om Ændring i Bestemmelserne om Toldforsegling af Varer, der skulde føres fra et indenlandsk Toldsted til et andet. Forslaget tilsigtede at imødekomme et Ønske fra hamburgske Købmænd og Handelsrejsende. — Schou valgtes med 25 St., Købmand Müller med 16 og Strømpesfabrikant Dalgas med 12 St. — Schou blev valgt til Ordfører; men da Komitéen d. 2. Nov. skulde afgive Betænkning, havde han faaet Forfald, og Dalgas anbefalede i hans Sted Udkastet.

Den 20. Okt. fremlagde Ørsted et Udkast til »et nyt specielt Reglement og Taxt for Nymindegabs og Ringkøbing Fjords Lodseri«. Til Prøvelse af dette Udkast valgtes ogsaa en 3 Mands Komité, nemlig: Schou med 40 St., Kammerherre Krieger med 28 og Proprietær Borberg med 16. — Ordfører: Krieger. — Forslaget blev enstemmigt vedtaget 7. Nov.

Den 28. Okt. indleverede Schou et Andragende fra flere Indbyggere i Ringkøbing om, at Haandværksdrengene ikke ved deres Ophold i Læreaarene skulde kunne stifte Forsørgelsesret. Schou talte ved denne

Lejlighed for første Gang i Forsamlingen. Ved Forelæggelsen udtalte han, at efter hans Formening burde den attraaede Lovbestemmelse ikke blot omfatte Haandværkslærlinge, men ogsaa Købmandslærlinge og overhovedet alle, der i Læreaarene opholdt sig paa et Sted, hvor de ikke allerede var forsørgelsesberettigede. — Andragendet blev i Henhold til Schous Ønske henvist til den nedsatte Komité om Forsørgelsesrettens Erhvervelse.

Den 9. Nov. indleverede Schou Andragende fra flere Toldbetjente i Ringkøbing, Holstebro og Lemvig angaaende Forbedring i deres Vilkaar. Andragendet henvistes til Petitionskomitéen.

Den 16. Nov. indleverede Schou endnu to Andragender, det ene »sigtende til at de Communeafgifter, som i det løbende Aar paalægges en Indvaaner i den Commune, hvor han paa den Tid, Ligningen foregaar, har Opholdssted, blive af ham at tilsvare med hele det paagældende Beløb, hvad enten dette er fordeelt paa flere Betalingsterminer eller ikke, uanset at han i Aarets Løb enten ved Døden afgaaer eller hans borgerlige Forhold ophører, eller han aldeles forlader Stedet«.

Det andet Andragende var »betræffende at Ombærelse af Tavler i Kirkerne til Indsamling til de forskjellige offentlige Indretninger ved Lovbud maa blive ophævet, mod en foreslaet Godtgjørelse til de vedkommende Stiftelser og offentlige Indretninger«.

Om Forsørgelsesrettens Erhvervelse førtes en stor Debat den 24. Nov. s. A. — I denne Debat tog Schou Ordet for en kort Bemærkning, hvori han i Overensstemmelse med sit førnævnte Andragende om Læredrenge Forsørgelsesret bl. a. udtalte:

»Det synes mig besynderligt, at naar en Mand flyt-

ter til en By med sin Kone og en Læredreng, og der dør efter 4 Aars Ophold, at Læredrengen da skal kunne erhverve Forsørgelsesret sammesteds, ved at forblive der endnu eet Aar, men at dette ikke skal kunne gjælde Enken«.

To Dage efter, den 26. Nov. 1842, tog Schou Ordet i en Debat om et ret vigtigt politisk Spørgsmaal. Stænderforsamlingerne havde nemlig andraget om at blive forenet i én Forsamling; men dette havde Kongen afslaaet. Derimod havde hans Regering foreslaaet at oprette nogle vedvarende »stænderske Comitéer« for at faa en nøjere Forbindelse mellem Statens Dele. Der opstod i Viborg en livlig Debat herom, og Schou udtalte herunder:

»Jeg maa tilstaae, at jeg havde været bestemt paa at fraaade de stænderske Comitéer, thi den almindelige Mening er ingenlunde for samme, og jeg har fundet det betænkeligt at tilraade Indførelsen af en Institution, hvormed Folket ikke sympathiserer; men jeg er bleven af en anden Mening. Frygten for Stænderscomitéens ufolkelige Character, de derved forøgede Udgifter, de forskjellige Klassers uligelige Repræsentation, Svækkelse af Stændernes Betydning og Udsættelse af Folkets Ønsker om en friere Forfatning, alle disse Anker finder jeg ikke fuldeligt begrundet, og Spørgsmaalet, hvad andet der skulde gjøres, har jeg endnu ikke faaet besvaret. Kunne vi altsaa ikke give Kongen bedre Raad, bør vi da ikke med Tillid modtage, hvad der gives, vidende, at Kongen maa ville sit Folks Vel, at Kongen maa ønske at berede til Arv for sin Søn et lykkeligt Land? — Jeg stemmer derfor for Comitéens Betænkning«.

Ovenstaaende Udtalelser er de interessanteste politiske Betragtninger, Schou har fremsat i Stænderforsamlingen; de vidner om stor Ærbødighed for Kongens Forslag. Nu vilde man vel trække lidt paa Smilebaandet ad Motiveringen.

Fattigforsørgelsesretten kom atter til Behandling d. 2. Dec. 1842. Den paagældende Ordfører, Justitsraad Estrup udtalte om Schous »Amendement«, at man ikke burde fravige den Regel, at Forsørgelsesrettens selvstændige Erhvervelse altid skal kunne indtræde fra det fyldte 18. Aar, samt at Lærlingene kun blev sat i Lære med deres egen Vilje. — Schou svarede her til bl. a. »... jeg troer, at Læredrenge's Ophold ikke kan ansees for frivilligt og selvstændigt, hvilket efter min Formening er en Betingelse for at vinde Hjemstedret«. — Ved Afstemningen blev Schous Forslag nedsablet, idet det blev forkastet med 48 St. mod 2.

Den 13. Dec. s. A. førtes en lang Debat om et Forslag om at give *Landmændene Adgang til at sælge en hel Del Produkter*. Herimod holdt Schou en temmelig lang Tale, hvori han bl. a. udtalte:

»... Det er vistnok i sin Orden, at der under nærværende Sag tages Hensyn til Kjøbstædernes Tarv; thi Kjøbstædernes Flor er Landets Lykke, og det er vigtigt at drage Handelen derhen, da der i dem findes forskjellige gode Indretninger og en bedre Control end paa Landet, ligesom ogsaa den Slethed, som følger ved Commercen, ikke der virker saa skadeligt som paa Landet. Naar der imidlertid har været Tale om Kjøbstædernes Rettigheder, og hvad der faktisk bestaaer paa Landet har jeg i Sandhed ikke rigtigt kunnet opfatte Meningen. De Kjøbstæder, jeg repræsenterer, troer jeg ikke kunne rose sig af de Fordele, de nyde. Retten til at brænde Brændevin have de saalidt været i Besiddelse af, at de endog ere blevne forsynede med en stor Deel af deres Forbrug fra Landet, og de Brænderier, der nu oprettes paa Landet, ere baserede paa langt favorablere Vilkaar end de i Kjøbstæderne. Varde, som endnu ikke er tilstaaet eget Toldvæsen, men er underordnet en fraliggende Ladeplads's Interesse, maa meget beklage Slesvigs Nærhed — hvortil Ribe hører — da Handelen derfra drives frit

paa Landet. Paa Vestkysten af Jylland mellem Ringkjøbing og Lemvig driver en fremmed Nation, Nordmændene, en egen Handel, som Landets egne Handlende og Søfarende ikke engang maa afbenytte, og for hvilken vi ingenlunde nyde nogen Gjengjæld i Norge; denne Handel giver Anledning til betydelige Indsmuglinger, endog af Salt og Kakkellovne, hvilke sidste man derefter endog har indført enkeltviis i Kjøbstæderne, efter at man ved at oversmøre og tilrøge dem, havde givet dem Udseende af at være brugte. At Landprangerne gjøre mange Bedragerier, trænger ikke til noget Bevis. Jeg har seet Smørfjerdinger komme tilbage fra Hamborg, som have veiet deres 22 Pd. istedetfor 12, og som bleve afhentede af Landprangerne, der selv bestilte dem hos Bødkerne; disse Fjerdinger blive endog stundom, for at gjøres end vægtigere, satte i Blød i en Dam med raadent Vand; en Fremgangsmaade, som ingenlunde har kunnet bidrage til at befordre Smørrets Godhed; og paa samme Maade veed jeg, at man har lagt ferske Huder i Blød. Det er ogsaa som et Motiv for Lovudkastets Emanation anført, at det, hvorpaa det gaaer ud, allerede factisk bestaaer. . . . Mon fordi det i mange Aar factisk har været Tilfældet, at Proprietair og Bonde have brændt Brændevin, dette derfor skulde være lovligt? Eller mon, fordi der paa mange Steder findes en Kro, som besøges hyppigere end Kirken og hvor de Omboende sidde hele Nætter og drikke med Landprangerne, saadant Krohold derfor skulde være lovligt. Jeg troer det ikke. Jeg kan finde mig i, at Kjøbstæderne aabnes for at modtage de Individier, for hvilke man ingen Brug har paa Landet, men som i Kjøbstæderne kunne bruges som Sjouere og deslige ved Commercen; men ikke maa der aabnes Adgang til, at Kjøbstædernes Commerce føres ud paa Landet, hvorved den Slethed, som Commercen fører med sig, ogsaa vil udbrede sig til Landboerne«.

I den fortsatte Debat udtalte den bekendte Bonde, Ole Kirk, at det i Almindelighed var »Kjøbmændene, der ere Aarsag i, at Landprangeriet existerer i et saa

betydeligt Omfang« — idet de lod Prangerne opkøbe Landmandens Produkter rundt omkring.

Ved Afstemningen vedtoges Komitéens Forslag i noget ændret Skikkelse med 24 St. mod 22.

Den første Samling af »Stænderne« i Viborg sluttede den 20. Dec. 1842, efter at den kgl. Commissarius og Præsidenten havde holdt nogle højtidelige Afslutningstaler.

Halvandet Aar efter, den 9. Juli 1844, traadte Forsamlingen atter sammen, og Schou mødte igen i Viborg. Til Præsident genvalgtes Højesteretsassessor Bruun. Under Adressedebatten i denne Samling rettede Oliemøller Schytte, der var Forsamlingens ivrigste Talsmand for en fri Forfatnings Indførelse, et voldsomt Angreb paa Regeringen (Stemanns), og han sluttede sin Tale med at minde Kong Christian d. 8. om den Tid, »da han i sin Ungdoms Glans paa Eidsvolds Klipper plantede det Frihedens Banner som vi anse for vor Forlængsel og vor Fortrøstning«. — Angrebet besvaredes af Ørsted, der syntes meget altereret over det. — Senere i Samlingen — den 18. Juli — indbragte Oliemøller Schytte et Andragende om, »at Stænderne vilde petitionere Hs. Majestæt om, gjennem en kraftig, folkelig og fædrelandssindet Statsadministration, at ville træffe de Foranstaltninger til Statseenhedens Opretholdelse, som ere uundgaelig nødvendige, dersom den Fare, der truer Fædrelandet, skal afværges, og at Hs. Majestæt i Forbindelse hermed aller-naadigst vil opfylde sit troe Folks almindelige gjennem Stænderne udtalte Ønske om en til Tidens Krav svarende friere Udvikling af vore Samfundsforhold«.

Som man kan tænke sig, foranledigede dette Forslag en lang og interessant Debat. Under denne udtalte Schou:

»Jeg finder Proponentens Forslag saa omfattende, at det egentlig intet Forslag er, og jeg maa for mit Vedkommende stemme imod, at der nedsættes en Comité« [til at behandle Forslaget].

Forsamlingen vedtog imidlertid med 29 St. mod 21, at der skulde nedsættes en Komité.

I samme Maaned valgtes Schou (sammen med Krieger og Købmand Müller) ind i en Komité angaaende Nedsættelse af Gebyrer fra danske Skippere til danske Konsuler i fremmede Lande.

Schous Forslag om Kommuneafgifter kom til Behandling den 31. Juli 1844. Efter at han havde anbefalet Forslaget, udtalte flere andre Medlemmer sig om det.

Deltagerne i Diskussionen var følgende: Købmand Müller, Apoteker Dahlerup, Overkrigskommissair Qvist, Justitsraad With, Politiassistent Nielsen, Aarhus, Apoteker Köster, Randers, og kgl. Kommissarius Ørsted, ligesom Schou havde Ordet for korte Bemærkninger flere Gange. — Ørsted mente ikke, at man kunde forlange, at de, der fraflyttede Kommunen, skulde betale Skat for hele Aaret. »Derimod var det ikke ubilligt, om tilflyttede straks blev sat i Skat«. Mellem Ørsted og Schou veksledes nogle Bemærkninger om, hvorvidt Schous Forslag lovfæstede en gammel Skik, og herunder udtalte Schou bl. a. »... men siden 1819 har jeg havt med Ligningsvæsen i Ringkjøbing at bestille, og i den Tid har den Praxis altid været fulgt«.

Ved Afstemningen om, hvorvidt der skulde nedsættes en Komité til Behandling af Andragendet, forkastedes dette med 27 St. mod 21.

Den 11. Sept. 1844 sluttede denne Samling, som var den sidste, Schou deltog i. — Ved Afslutningen

holdt Ørsted en stærkt personlig præget Tale, hvori han med nogen Bitterhed omtalte det store Omslag, der var sket i Folkestemningen med Hensyn til Bedømmelsen af ham, og ønskede Held og Velsignelse over Konge og Fædreland, over Stænderforsamlingen »og over alle de Mænd, der med redelig Vilje om end under forskjellige Synsmaader have arbejdet i dens Tjeneste«.

Afsked med Ringkøbing.

I Aaret 1845 skete der en afgørende Forandring i Schous Liv, idet han da baade skiftede Opholdssted og Livsstilling. Den direkte Foranledning hertil skal være følgende: Paa en Rejse, som Christian den Ottende foretog til de vestjyske Købstæder, blev Schou præsenteret for Kongen, som Følge af at Kongen havde spurgt, om der ikke var én, der kunde lære ham et Slags Kortspil, der hed »Tarok«, og som da var ved at blive moderne. — Schou blev hentet som sagkyndig og lærte Kongen Spillet. Kongen kom ved den Lejlighed til at synes saa godt om Schou, at han spurgte ham, om der ikke var noget, han kunde gøre for ham. Schou benyttede sig af det gunstige Øjeblik og udtalte, at hvis Majestæten vilde være saa naadig at tænke paa ham, naar et eller andet Embede skulde besættes, vilde han være meget taknemlig. — Sagen var den, at det nok kneb noget for Schou at skaffe tilstrækkelige Midler til den store Families Forsørgelse — han havde jo 10 levende Børn — og vilde derfor være glad for at faa en fast Indtægt. (I denne Forbindelse kan det nævnes, at Schou omkring den Tid — nemlig den 30. Juli 1844 — maatte optage et Laan paa 200 Rdl. hos sin Svigerinde, Enkemadame Bettenhaus, født Pommer. Til Sikkerhed herfor udstedte

han et 4 pCt. Pantebrev med 1. Prior. i Ejendommen i Østerstrandgade (Matr. Nr. 87) »imellem Hr. Doctor Gunstes paa den søndre og Hr. Hattemager Gotfredsen paa den nordre Side«.

Kongen glemte ikke sit Løfte til Schou, hvad der fremgik af følgende officielle Meddelelse fra 1845:

»Under 4. August er Strandingcommissionair Schou allernaadigst udnævnt til Oppebørselscontroller ved Told- og Consumtionsvæsenet i Holstebro imod at stille befalet Sikkerhed«.

Schous Afsked med Ringkøbing formede sig paa en smuk Maade. Om det sidste Møde i Borgerrepræsentationen, i hvilket Schou deltog, og som afholdtes den 26. Aug. 1845, meddeler Forhandlingsprotokollen bl. a.:

»Derpaa afleverede Formanden de Repræsentationen tilhørende Protokoller og Dokumenter . . . paa Grund af hans allernaadigste Beskikkelse d. 4. d. M. under Hans Majestæts allerhøjeste Nærværelse her i Byen til Oppebørselskontrollør i Holstebro, hvilket Embede han nu snart skal overtage. Han aflagde derfor hver af Borgerrepræsentanterne sin hjerteligste Tak for deres stedse udsøgte Forhold imod ham offentlig og privat, idet han forsikrede dem om, at den Tid, han havde oplevet i Omgang og fælleds Virksomhed med dem stedse vilde høre til hans kjæreste Erindringer og ofte fremdrage Ønsket om Held og Lykke for dem og deres kjære By Ringkøbing.

Repræsentanterne modtog denne af Formanden fremsatte Tak med dyb Følelse, idet de tilfulde erkjender det gode han har virket baade for enkelt Mand og Kommunen og føle, hvad de ved hans Udtræden af Raadet tabe, men dog med hjertelig Glæde modtage Budskab om hans Ansættelse til det Embede, han nu skal modtage, hvor de ønske han i Helbred og Sundhed maa leve lykkelige Dage«.

Ogsaa Ringkøbings Borgere tog en pæn Afsked med Schou. Nogle Dage før Afrejsen samledes nemlig hos en Restauratør Rosenvinge omtrent Hundrede af hans Medborgere for at sige ham Farvel.

»Ringkøbing Amtstidende« fortæller bl. a. herom:

»... ogsaa vor højtagtede Amtmand havde indfundet sig for at sige den Bortdragende et venlig Levvel. Under hele Festen ligesom i de udbragte Tøster, udtalte sig paa en hjertelig Maade den almindelige Anerkjendelse af den Indsigt og Nidkjærhed, hvormed Hr. Schou i en Række af Aar som Formand for Borgerrepræsentantskabet med Held har virket for Byens Bedste i næsten alle Grene af Communalbestyrelsen. De hjerteligste Ønsker om Lykke og Tilfredshed i Fremtiden ledsage ham og hans Familie til deres nye Hjem i vor Naboby«.

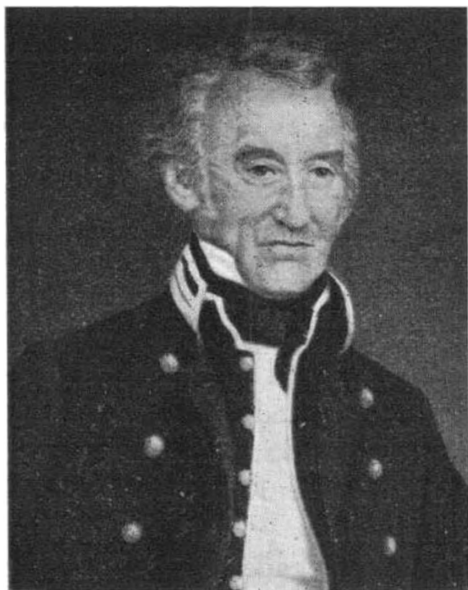
Efter sin Bortrejse til Holstebro udtraadte Schou ogsaa af Stænderforsamlingen. Ved Aabningen af den næste Samling i 1846 blev det meddelt, at Suppleanten for 11. Købstaddistrikt, Købmand Clausen i Varde, »i Anledning af den Deputerede Kjøbmand Schous Fratrædelse var blevet indkaldt«.

Schous Ejendom, Østerstrandgade Matr. Nr. 62 i Ringkøbing, fik han solgt et Par Aar efter, nemlig i Juni 1847, til Distriktslæge Blicher for 1300 Rdl., og denne sidste overtager et Prioritetslaan i Ejendommen optaget hos Købmand P. Schouboe. — (Paa dette Tidspunkt havde Garveriet allerede i nogen Tid været nedlagt). Distriktslægen maatte ved Købet af Ejendommen forpligte sig til at lade P. Schouboe og Hustru (F. C. Schous Svigermoder) blive boende, saa længe de ønskede, i et Nabohus, som Schou havde købt til dem, og som fulgte med i Handelen. — Fru Schouboe (f. Juliane v. Brockdorff) flyttede forøvrigt efter sin Mands Død i 1849 til sin Datter og Svigersøn,

F. C. Schou og hans Hustru, i Holstebro, hvor hun døde den 27. Marts 1854.

I Holstebro.

Da F. C. Schou i Aaret 1845 flyttede til Holstebro som Toldkontrollør, var han en Mand paa 50 Aar.



Toldforvalter F. C. Schou.

Men endnu havde han over 4 Aartier at leve og virke i. – I Holstebro købte han Ejendommen Østergade 21. Og saa i denne By tog man hans Arbejds-kraft i Brug i det offentlige Tjeneste.

En Mængde Til-lidshverv blev i Aa-renes Løb betroet ham. Han var bl. a. med i et Udvalg, der i 1853 blev nedsat angaaende Anlæg af en Havn i Struer.

(Et andet Medlem af dette Udvalg var forøvrigt hans ældste Søn, Mads Schou).

Til den lokale Sparekasse, »Holstebro og Omegns Spare- og Laanekasse«, blev Schou allerede knyttet som Bestyrelsesmedlem to Aar efter sin Ankomst til Byen. I 1852 blev han valgt til Bogholder og Kasse-
rer i Sparekassen og nedlagde da Bestyrelsesmandatet. I de følgende 13 Aar, til 1865, havde Sparekassen Lo-
kaler i Schous Ejendom.

Det bedste Bevis paa, hvor agtet og afholdt Schou

var i Holstebro, har man vel deri, at han i September 1859 blev udnævnt til *Æresborger* i Byen. Herom kan man læse i »Holstebro Avis« for ⁸/₉ 1859:

»I Søndags feiredes i Holstebro en Fest af et sjeldnere Slags. Allerede for længere Tid tilbage havde en stor Del Borgere og bosiddende Mænd i Holstebro henvendt sig til den derværende Communalbestyrelse med Begjæring om, at den vilde foranstalte *Æresborgerbrev* udfærdiget for Hr. Toldkasserer *Frederik Christian Schou*, der i sin stille, bramfri Virken paa mange Maader har været til stor Gavn og Velsignelse for Byen og i en sjelden Grad har formaaet at tilvende sig Alles Agtelse og Kjærlighed. Med Ministeriets Approbation blev da saadant *Borgerbrev* udfærdiget og af den samlede Communalbestyrelse overrakt Hr. Toldkassereren i Søndags, og havde man om Aftenen arrangeret et Festmaal tid paa Gjæstgivergaarden, hvor Alt aandede Liv og Glæde. Amtmanden, Hr. Grev Schulin, der ved sin tildeels uventede Nærværelse overraskede det samlede Selskab, bidrog ikke lidet til at forhøje den festlige Glæde. Ved Bordet aabnedes Skaalernes talrige Rækker af Hr. Greven med nogle faa, velvalgte og hjertelige Ord for Hans Majestæt. Under almindelig Jubel udbragtes dernæst Skaaler for den hædrede *Æresgjæst*, hans Hustru og Børn, hans Hus og Fremtid, og først sent skiltes man fra hinanden efter at have tilbragt en Aften, som ved den livlige og hjertelige Stemning, der beherskede Alle, nok som bar Vidnesbyrd om ikke alene den Kjærlighed, med hvilken Alle følte sig knyttet til den nye *Æresborger*, men tillige om den gode Forstaaelse, der dér i Byen hersker mellem Borgere og Embedsmænd. I Dagens Anledning blev et Taffeluhr med passende Inskription overrakt Hr. Toldkassereren fra Venner og Medborgere i Holstebro«.

Som man ser, har Schou oplevet festlige og ærefulde Dage; men selvfølgelig blev han heller ikke fri for tunge Dage. Saaledes gæstede Døden hans Hus

flere Gange. Den 27. Febr. 1852 tog den hans 17-aarige Datter, Poulina Henriette Kristine, som led af Tuberkulose (da kaldet »Tæring«), og den 4. Dec. 1860 døde hans anden unge Datter, Marie, ligeledes som 17-aarig, af samme Sygdom.

I 1862 – den 2. Febr. – mistede Schou sin Hustru, Kirstine Frederikke, f. Bettenhaus, der blev 59 Aar gammel.

Dødsannoncen over hende lød saaledes:

»Ved en blid og rolig Død kaldte Gud i Aftes Kl. 7¹/₂ til sig, min kjærlige og trofaste Hustru,

Kirstine Frederikke Schou, født Bettenhaus,
i hendes 59de Aar.

De, der kjendte den opofrende Kjærlighed, hvormed hun omfattede Sine, vil forstaa, hvad jeg og mine Børn I hende har tabt.

Holstebro, den 3. Februar 1862. Fr. Chr. Schou.

I 1850erne var Schou Part i en Arvestrid, der blev ført lige til Højesteret. Den drejede sig om Gyldigheden af et Testamente, som Schous Hustrus Moster, Karen Juulsgaard, f. Brockdorff, havde oprettet den 20. Jan. 1851. – Ulfborg-Hind Herreds Skifte kendelse gik ud paa, at hendes Dispositioner stod ved Magt, hvad hendes Halvdel af Boet angik, medens hendes Mands, Købmand J. Chr. Juulsgaards Arvinger som Følge af et d. 24. Okt. 1812 oprettet gensidigt Testamente skulde tillægges den anden Halvdel af Boet. – Denne Kendelse blev imidlertid appelleret til Overretten af tidligere Stænderdeputeret, Møller Henrik Brockdorff, Aa Mølle ved Struer, der var en Broder til Schous Svigermoder, o. fl., og Sagen var anlagt mod »Toldkontrolleur Schou«, dels paa egne Vegne og dels som Mandant for andre. Overrettens Dom stadfæstede Skifte kendelsen, men blev appelleret til

Højesteret, som i April 1860 stadfæstede Overrettens Dom. — Til Justitskassen skulde Brockdorff og hans Medsagsøgere erlægge 5 Rdl.

Ogsaa i Holstebro havde Schou Sæde i Ligningskommissionen. I 1863 blev han saaledes genvalgt her med 37 Stemmer, medens Prokurator Repsdorph og Farver Feller genvalgtes med henholdsvis 29 og 28 Stemmer. — I Valget havde førøvrigt kun 40 Vælgere stemt, saa der var altsaa blot 3 af dem, der ikke havde stemt paa Schou. — I 1866 vilde Schou ikke genvælges; han var da 71 Aar gammel.

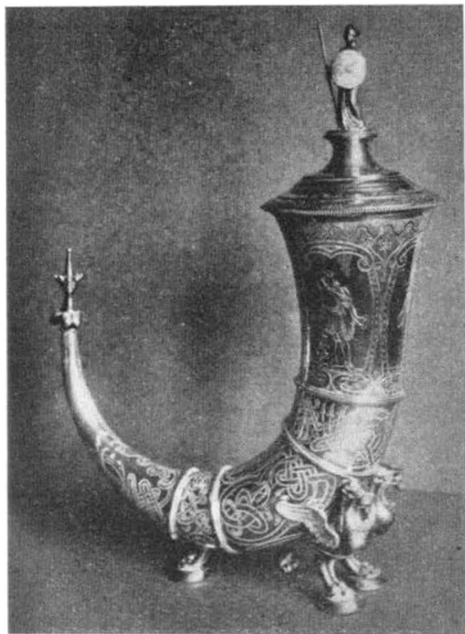
De to sidstnævnte Aarstal bringer én til at tænke paa et tredie Aarstal, som ligger derimellem, nemlig 1864. Som F. C. Schou i Holstebro oplevede Treaarskrigens Triumf, saaledes oplevede han ogsaa det nationalt nedknugende Nederlagets Aar. Med det Kendskab, vi af det foregaaende har til ham, kan man godt slutte, at det er gaaet ham nær til Hjerte.

Den 17. Sept. 1865, da Kong Christian den Niende gæstede Byen, blev Schou udnævnt til Ridder af Dannebrog. Samme Aar trak han sig tilbage som Sparekassebogholder og havde derefter igen Formandspladsen til 1876. — Fra 1870 var han Toldforvalter.

Som et Bevis paa Schous Godgørenhed kan anføres en Bladnotits fra 30. Nov. 1875, der lød saaledes:

Fredag d. 26. ds. samledes ifølge Byraadets Indbydelse ca. 50 af Byens Borgere for at drøfte Spørgsmaal om Oprettelsen af en Understøttelsesforening for værdige Trængende i Holstebro. — Strax ved Forhandlingens Begyndelse henleddes Opmærksomheden paa, at en saadan Forening allerede tidlig havde arbeidet heri Byen med Hr. Toldforvalter Schou som Styrelsens Formand. Imidlertid havde Foreningen i flere Aar standset sin Virksomheds ene Side, idet der i nævnte Tidsrum ikke var opkrævet Bidrag af Medlemmerne, medens

den væsentlige Del af Virksomheden: Uddeling af Gaver til de Trængende ikke paa nogen Maade var bleven hæmmet ved denne Foreningens Ensidighed. Foreningen havde nemlig i det væsentlige kun bestaaet af *et* ydende Medlem: Styrelsens Formand, der saaledes i sin Person havde forenet hele Styrelsen og samtlige bidragydende Medlemmer og dermed paa en



Drikkehornet.

Maade ydet Bidrag til Løsningen af et af Nutidens Stridsæmner: Mindretallets Magtstilling i Forhold til Flertallet, samt i det mindste i dette Tilfælde ved enkel og simpel

Forretningsgang vidst at hævde Mindretallets Ligeberetigelse med Flertallets. — Hr. Overaudtør *Becher*, der ledede Forhandlingerne, bragte under Forsamlingens ivrige Tilslutning vor gamle, varmhjertede Toldforvalter en Tak fra Byens Fattige

(Paa Mødet oprettedes en ny Forening, i hvis Bestyrelse Schou indvalgtes).

I god Traad med ovenstaaende falder det, at Schou nogle Aar senere oprettede et Legat for værdige Trængende i Holstebro.

Den 1. April 1879 tog Schou sin Afsked som Toldforvalter, han var da 84 Aar gammel. Dagen efter hans Fratrædelse overrakte en Deputation af Byens Borgere ham en Pengegave (det var forøvrigt den, han an-

vendte til ovennævnte Legat). — Ved samme Lejlighed mødte en Deputation fra Handelsstanden i Holstebro og Struer. Af den fik han overrakt et Drikkehorn af Sølv og en stor, smuk, rød, guldindvirket Fløjelsmappe, hvor var skrevet følgende med Skønskrift:

Den 1. April 1879.

Velbaarne

Hr. Toldforvalter F. C. Schou.

Ridder af Dannebrogen.

Paa denne Dag, da De efter Deres egen Beslutning træder tilbage fra den Embedsgjerning, der i en lang Række af Aar har været lagt i Deres Hænder, føle vi Trang til at bringe Dem et Vidnesbyrd om, at ogsaa vi have lært at vurdere og paaskjønne den Virksomhed, De har udfoldet i vor Kreds.

Vi føle det som vor Skyldighed at udtale vor Tak til Dem, fordi De i en sjelden Grad har vidst at forene en nidkjer Opfyldelse af Deres Pligt som Statens Embedsmand med en aldrig svigtende Hensynsfuldhed, Hjælpsomhed og Tjenstvillighed overfor det Publikum, der i sine mangehaande og forskjelligartede Forretninger daglig har havt Deres Bistand behov.

Og naar vi udtale denne vor Tak og Paaskjønnelse, da er det i levende Erkjendelse af, at Deres Adkomst til Medborgeres Taknemlighed og Højagtelse ej alene skyldes Deres Embedsgjerning.

Vi erkjende med Glæde, at ligesom vort Fædreland i Dem har havt en fuldtro og fordomsfri Statsborger, saaledes har den By, i hvilken De har tilbragt saa mange Aar af Deres Liv, været Vidne til en velsigelsesrig og højhjertet Virksomhed fra Deres Side, en Virksomhed til Fremme for alt Godt og Smukt, fremfor alt dog til Trøst og Hjælp for den Fattige, der altid har kunnet være sikker paa hos Dem at finde et varmt Hjertelag og en aaben Haand.

Vi bede Dem modtage denne vor Udtalelse med den Velvillie, som De altid har vist os selv, og vi bede Dem modtage den Erindringsgave, vi tillade os

at overrække Dem, som et synligt Vidnesbyrd om vor Højagtelse og vor Hengivenhed.

Holstebro og Struer, den 1ste April 1879.

J. B. Kaysen. J. Hagemann. (?) R. Færch.
 F. Siersted Christensen. S. Simonsen.
 Martin Schmidt. C. A. Reumert. Faber. N. Frølund.
 J. Jensen. Henrik Schrøder. Søborg. A. Eyndthoven.
 Fr. E. Poulsen. H. Poulsen. Bøggild og Petersen.
 Chr. Richter. F. Thorup. Aug. Bechmann.
 Chr. Pedersen. J. Stockholm. P. Balle. Chr. Jensen.
 C. & J. Schou. M. Poulsen. Chr. Lauritzen.
 Leonh. Tang. N. Splidsboel. P. F. Eyndthoven.
 S[ophie] Wium. N. Smidstrup. J. Holst. M. Madsen.
 N. M. Opstrup. T. W. Jensen. N. C. Willumsen.

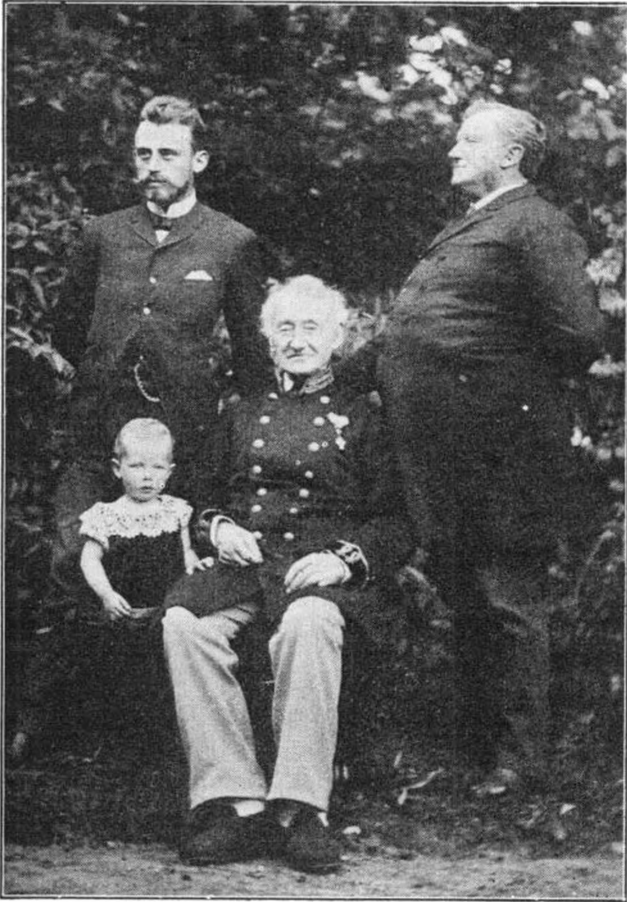
Underskriverne vil af de ældre i Holstebro og Struer genkendes som en Række af de mest kendte Holstebro- og Struerborgere paa den Tid.

Paa Drikkehornets Laag er indgraveret følgende Insription: »Til Hr. Toldforvalter Schou, Ridder af Dannebroge, den 1ste April 1879, fra Handelsstanden i Holstebro og Struer med Højagtelse og Hengivenhed«.

Ved F. C. Schous Afgang som Toldforvalter skrev »Holstebro Avis«:

»Den 1ste April mistede vor Byes Toldvæsen sin mangeaarige Chef, idet Hr. Toldforvalter Schou fra den Dag er traadt tilbage fra sit Embede. I en lang Aarrække har han været knyttet til vort Toldsted . . . og har altid i en ualmindelig Grad været afholdt og erhvervet sig Højagtelse af og hos det Publikum, han kom i Berøring med. Den 17. Sept. 1869 er han udnævnt til Ridder.

I frisk Minde staa de Opofrelser, han har gjort for Byen, men hvad der mere end disse og hans sikkert samvittighedsfulde Embedsførelse har gjort ham saa elsket af Alle som neppe nogen Anden, er hans Per-



4 Slægtled (Familien Schou).

sonlighed, der altid har baaret Præget af hans saa retskafne, ædle og elskværdige Charakter.

Derfor vil gamle Toldforvalter Schou seent glemmes her, og derfor modtog han nu ved sin Embedsfratrædelse flere Beviser saavel paa den Høiagtelse, han ved sin Embedsførelse har indgydt, som paa den Kjærlighed, han nyder hos Alle.

F. C. Schou levede endnu 10 Aar efter sin Afgang som Toldforvalter, idet han først om Morgen den

9. September 1889 for stedse lukkede sine Øjne som den ældste Borger i den By, hvor han første Gang slog dem op. Han blev ikke mindre end 9½ Aar gammel. »Den gamle Kasserer« — som han almindeligt kaldtes — var aandsfrisk og livlig lige til kort Tid før sin Død. I nogle faa Maaneder før var han dog sengeliggende, da Kræfterne begyndte at svigte ham. F. C. Schou overlevede sin Søn, Konsul M. Schou i Struer, der døde om Foraaret samme Aar.¹⁾ — I »Holstebro Avis«s Nekrolog over F. C. Schou nævnedes atter hans Godgørenhed.

Sammenligner man F. C. Schou med hans Fader, Mads Schou paa Holtbjerg, kommer man snart til det Resultat, at de var uhyre forskellige Naturer; ret mange Lighedspunkter har der sikkert ikke været. F. C. Schou faar et mere enstemmigt godt Eftermæle end sin Fader; han synes kun at have haft Venner. Af alle nu levende, der har kendt ham, faar han det Eftermæle, at han var »en prægtig gammel Mand«. — Den kendte Skuespiller Elith Reumert har skildret ham som en »høj, statelig, hvidhaaret Gubbe med den guldtressede Kasket« og tilføjer, at han nød stor Anseelse.

Med dette Billede af »den gamle Kasserer«, tegnet af en Søn af den Pastor Reumert i Holstebro, som var en af Underskriverne paa den tidligere nævnte Adresse til Schou, vil vi tage Afsked med Fr. Chr. Schou.

¹⁾ Hards. Aarb. 1924, S. 113 ff. og 137 ff. (jfr. J. Aldal: Struers Hist. 47—49 og 163—166).

FRA HOLMSLAND

LANDSBYLOVE, HYRDEFORHOLD, ENGVOGTNING,
MARKFRED OG TIGGERIFORORDNING

Af August F. Schmidt.

I vore Landsbylove, de såkaldte *Vider og Vedtægter*, udgivne i fire Bind 1904–32 ved *Poul Bjerge, Thyge J. Søegaard og August F. Schmidt*, findes en Mængde Oplysninger om forskellige Kulturforhold i danske Landsbyer i Fællesskabets Tid. Fra Ringkøbing Amt kendes nu ikke mindre end 31 *Vider og Vedtægter*, og af disse er de fire knyttede til *Ny Sogn, Gammel Sogn og Holmslands Klit Sogn* (Hing Herred). Den ene af de fremdragne Love fra Holmsland er udgivet af *Dyrlæge Kristen Klastrup* i *Hardsyssels Årbog* 1931, 110–115, medens de øvrige tre for første Gang er offentliggjorte ved nærværende Afhandlings Forfatter i fjerde Bind af »*Danske Vider og Vedtægter*« (1932), 333–52. Håndskrifterne findes i *Søgårds Godsarkiv* i *Landsarkivet* (Viborg). Sammesteds findes endvidere nogle andre Papirer, hvis Indhold står i nøje Forbindelse med *Viderne*, hvad vi i det følgende skal få et Indtryk af.

Den ældste af *Holmslandslovene* hidrører fra *Gammel Sogn* og er fra 1727.¹⁾ Her gives i 9 Paragraffer en Del Oplysninger om, hvorledes enhver havde at forholde sig angående *Markdiger, Ledde og Engkaster*. Der skulde gives *Bøde*, hvis man ikke var med i

¹⁾ Udg. af *Kr. Klastrup*, optrykt i *Vider og Vedtægter* IV, 338–42.

Bestræbelserne for at en ordentlig *Markfred* kunde overholdes. Ingen måtte drive med Kreaturer i Engene i visse Tidsrum, Køerne måtte ikke føres langs Kornmarkerne uden at have Mundkurv på, Tørv skulde graves på visse Arealer, Dammene i Klitten skulde være ordentlig opkastede . . . o. s. fr. De Gammelsogns Bønder, der har undertegnet Viden, som er nedskrevet af *Peder Pedersen Bagge* til Søgård (1722–28),¹⁾ har indgået den, fordi dens Bestemmelser er til »Fællesgavn og Nytte«. Overtrædes Bestemmelserne, skal Skyldneren undergå »vedbørlig Straf«.

Den næste Lov – fra Ny Sogn – er udfærdiget på Søgård 15. April 1740 og er underskrevet af Bønder fra *Brøllund, Sønderby, Kirkeby, Enggrob, Voldgård, Rødclit, Julsgård, Plovsgård* og af en enkelt fra *Gammel Sogn*. I 20 §'er hører vi om mange forskellige Forhold, også især vedrørende *Markfreden*: om Engenes Indhegning, om Diger og Lukkelse, om Kvægdrift, Høslet, Kærbroens Bygning, Høindkørsel, Vandingssteder for Kreaturerne, uskarne Plage, pæn Opførsel på Grandestævnet, Oldermændenes Arbejde m. v. Lovbrydere skulde betale Bøder, hvis Størrelser findes nærmere fastsat i Paragrafferne. På de vidtstrakte Enge på *Holmsland* var det nødvendigt, at der var Lov og Orden, ellers opstod der jo let Stridigheder mellem Bønderne, som havde Kvæg på Græs derude. Det var derfor et ikke ringe Ansvar, som her var lagt på *Byhyrdens* Skuldre. Var det en dygtig og påpassende Mand, kunde Engfællesskabet ikke afstedkomme Gnidninger, men var Hyrden efterladende og uordholden, gik det ikke alene ud over Bønderne; også Manden, der var fæstet for en smuk Løn som Kvægvogeter, fik at føle, hvad det vilde sige ikke at passe sit anbetros-

¹⁾ Om ham se Saml. t. j. Hist. og Top. VIII (1880–81), 75 f.

ede Embede. Nedennævnte Skrivelse viser os straks, hvorledes Hyrdeforholdene var på Holmsland i 1781:

»Vi underskrevne Holmslands Beboere kiender herved: At, som det befindes ved en Contract under 2^{de} Maji 1761 at være *Mogens Søe* ¹⁾ paa bemeldte Holmsland overdragen at vogte de saa kaldede Nye-Sogns Enge paa den Søndre Side og at oppasse Kiærbroen sammesteds, imod aarlig derfor at nyde det saa kaldede Hegnet fra det gamle Tverdige inden for Leddet og Sonden paa til Groben, samt hvad Høe enhver godvillig vilde give, — og han, tilligemed sin Søn *Morten Mogensen* ²⁾ endvidere siden ved indgangen mundtlig Forening og eenstemmig Aftale den 19^{de} Maj 1775 har indgaaet tillige paa den nordre Side forsvarligen at vogte fornævnte Eng i en Tid af 6 Aar, imod foruden foranførte Belønning at bruge Nørre-Hegnet fra Lang Høidammen og Vester paa til Groben, ved hvilken sidste Forening den forrige Contract af 2^{den} Maji 1761 altsaa blev annulleret. Saa, i Betragtning af at disse 6 Aar nu strax ere exspiserede ³⁾ [gåede] og denne Forlehning desuden ikke kan være af nogen Langvarighed, da man nu her paa Holmsland har begyndt Opmaaling til paafølgende Udskiftning, ⁴⁾ og overalt Holmslands Beboere nu ikke befinde sig fornøiede med saadan Vogtning og Oppassning, lader underskrevne Holmslands Beboere herved fornævnte *Mogens Søe* og Søn *Morten Mogensen* op-

¹⁾ *Mogens Søe* dør i Ny Sogn 1798 i sin Alders 87. År. Han blev begravet 6. April. Da Kirkebogen først begynder i 1732, kan hans Fødsel ikke findes der i Sognet. Han er jo født i 1711.

²⁾ *Morten Mogensen* blev døbt i Ny Sogn d. 11. Februar 1742. Han døde sammesteds 13. August 1825. (Kirkebogen).

³⁾ ∴: expirerede af fr. expirer, udløbe. (Red. Anm.)

⁴⁾ *Evald Tang Kristensen* anfører (Øen Holmsland og dens Klit 1891, 13), at Udskiftningen foretoges 1780.

sige forbemeldte Engenes Vogtning og Kiærbroens Oppasning, tilligemed at den forbenævnte Forlehning dem derfor har været tilstaaet, saaledes, at Mogens Søe og Søn Morten Mogensen fra underskrevne Dato i Fremtiden ikke skulle foretage sig det mindste Engenes Vogtning og Kiær-Broens Oppasning angaaende, ey heller derfor herefter i det ringeste benytte sig af forberørte Hegnet eller fordre den frivillige Gave af Hø, hvilket alt som forbemeldt har været dem forlehnet. Det til Bekræftelse under vore Hænders Underskrift.

Holmsland, den 19de April 1781.

Paa egne og mine Bønders Vegne.

*H. Ammidsbøll.*¹⁾

Paa Sognepræstens Hr. Borgens²⁾ Vegne,

*Jens Tafteberg.*³⁾ *H. C. Gerritz.*⁴⁾

Anno 1781 den 19^{de} April have vi underskrevne Iver Jepsen og Jens Christensen, begge af Bierge, Nørre-Røiklit paa Holmsland, forkyndet forestaaende Opsigelse paa indbemeldte Mogens Søes og Søns Morten Mogensens Opholdssted, for benævnte Morten Mogensen, hvem vi leverede en ligelydende Gienpart, som han modtog og lovede at bekiendtgjøre sin fraværende Fader sammes Indhold og at tilstaa os For-

¹⁾ Henrik Ammidsbøll, Krigsråd, Ejer af Søgård i Ny Sogn 1770—1795.

²⁾ Marcus Borgen, Præst på Holmsland 1774—1790.

³⁾ Jens Tafteberg (Søn af Provst Peder Jensen Tafteberg), Sognedegn på Holmsland 1770—1798.

⁴⁾ Herman Chr. Gerhardsen Gerritz, Kapellan hos Hr. Borgen og Broder til dennes 2. Kone Gertrud Gerritz. H. C. Gerritz var ugift, var først Medhjælper, siden B.s Efterfølger som Sognepræst på Holmsland og blev 90 År gl. Jfr. Vider og Vedtægter IV, S. 400 nederste Linje.

kyndelsens Rigtighed, hvilket vi hermed med vore Hænders Underskrift tilstaar og erbyde os samme, naar forlanges, med Lovens Eed at ville bekræfte. Datum ut supra.¹⁾

Iver Jepsen. Jens Christensen.²⁾«

Der må stadig have været noget i Vejen med Kreaturvogtningen – til Trods for ovennævnte officielle Redegørelse – hvad det følgende udviser.

Næste Gang vi træffer på Skrivelser om Pasningen af Kreaturer i Løsdrift på Engstrækninger, der hører under det nuværende Ny Sogn, er i 1788, den 28. August, da der indsendes en »ærbødig Pro Memoria« (Ansøgning) til »velædle og velbyrdige« Hr. Krigsråd Ammidsbøll på Søgård angående de utilfredsstillende Hyrdeforhold og Markfredens Overholdelse på de store Engarealer *Holmbo Kær* og *Vogn Kær* i den nordvestlige Del af Ny Sogn. De foreliggende Arkivalier om Engvogtningen og hvad dertil hører vedrørende Græslandet ad Stadil Fjord til er særdeles lærerige og giver levende Indtryk af, hvorledes Bønderne selv søgte at holde god Skik og Orden på de Jorder, der var dem underlagt til Afbenyttelse.

Ansøgningen til Henrik Ammidsbøll lyder således:

»Eng Vogtningen for Vogn Kiær paa Holms Land har i nogen Tid ikke været saa forsvarlig, at vedkommende, som deri har havt Eng Parter, dermed har kunnet være tient, efterdi at samme deels har været opædt og optraad og deels saaledes af de deri gaa-

¹⁾ Tid og Sted som ovenfor anført.

²⁾ Ovenstående Opsigelse til Hyrden er skrevet på et Folioark stemplet Papir Nr. 4. 24 Skilling. 1781. Papiret er nu ret skrøbeligt, og det er medtaget i Kanterne. (Søgårds Godsarkiv, Landsarkivet i Viborg).

ende Chreature været giødet, at dette har foraarsaget stoer Skade for de, paa hvis Englod det er skeet i Henseende til Høe Biergningen. Morten Søe har, som vel er Deres velædle Velbyrdighed bevidst, skullet været dend, som skulle vogte for bemelte Vogn Kiær saalænge vedkommende Beboere fandt for godt og tienligt, og i den Henseende for denne sin Umage været tillagt en betydelig Deel Ejendom, som er fælles for heele Landet, hvorpaa han har aulet Eendeel Høe, som har været saa betydelig, at det nok kunde lønne Umagen for ham at vogte forsvarlig; men da han desuagtet ikke har opfyldt den ham paa lagde Pligt at vogte saa forsvarlig som skee burde, saa synes vedkommende, at det Eiendom, bemelte Morten Søe for sin Umage med Vogtningen har brugt og derfor været tillagt, har været for betydelig til at forunde ham, med mindre han derfor gjorde nogenledes forsvarlig Væderlag. Det er i den Henseende, at vi underskrevne finder os nødsaget til at andrage dette for Deres velædle Velbyrdighed som største Lods Eier paa Landet, paa det at de tienlige Midler til en bedre Eng Vogtning for bemelte Vogn Kiær kunde føyes, hvilket formeenes tillige med flere at kunne skee, naar bemelte Vogn Kiær med Grøft saaledes blev opkast af enhver Beboere, som det tilkommer ham i Forhold til den Høe Aul, han i bemelte Vogn Kiær har, hvilken Grob snart kunde lade sig kaste for det, som ey endnu med Grob eller Dige er forsynet, naar alle vedkommende, som vi haaber, derom blev eenige. Vogtningen paa denne Maade med Grøft, som for an er ommeldt, ville have den Nytte, at den Eiendom, som Morten Søe med alle Beboeres Tilladelse har havt, imod at vogte forsvarlig, kunde igien komme samtlig Beboere til Nytte og Fordeel efter nærmere Be-

stæmmelse, da de nu af samme ikke har nogen Nytte.

I Henseende til den aarlige Besværlighed, som Holms Lands Beboere har med at slaae Broe fra Vogn Kiær til Holmboe Kiær, saa beder vi underskrevne, at Deres velædle Velbyrdighed tillige vil tage samme i Betragtning, og om muelig mage det saaledes, at der hvor den aarlige Broe hidtil har været, i det Stæd blev giort et stedse varende Kiøre-Stæd deels med Dæmning og deels med fast Broe, eller efter Omstændighederne paa den tienligste Maade.

Forestaaende tvende Poster tager vi os den ærbødige Frihed at bede Deres velædle Velbyrdighed paa kraftigste Maade og med allerførste see kand tage sig af, saa at der saa snart Korn-Høsten er forbie, der da af Dem kunde bestæmmes et almindeligt Møde til forestaaendes Opfyldelse og Afgiørelse, som sigter til Landets og hver Mands almindelige Fordeel og Nytte.

Holms Land, d. 28. Aug. 1788.

Ærbødigst
af undertegnede

Jens Tafteberg.

Christen Nielsen, Enggrob. C. J. Jen.
Christen Tullisen, Øster Løggaard. Mads Christensen.
Niels Jensen. Christen Bøygard. Christen¹⁾
Niels Madsen. Terchel Christensen.
Christen Lauritssen. Lauridtz Lauridtzen.
Mads Olufsen[s] Enke.

Dette Andragende, som i meere end een Henseende er vigtigt, recomenderes til nøyre og høyre Eftertanke og Understøttelse af

Lauridz Skrab. Marcus Borgen.«

¹⁾ Ulæselig på Gr. af Skriftens Afblegethed.

Hvorledes eventuelle Forhandlinger med Hr. Amidsbøll har formet sig, kan vi jo ikke vide noget om, men man har Grund til at tro, at de ikke har været uden Resultat; thi de følgende *Forholdsregler til en bedre Engvogtning for Vogn Kiær paa Holmsland* er sandsynligvis fremgæede af Samtaler og Overvejelser mellem Herremand og Bønder:

1. Vogn Kiær skal hegnes med en forsvarlig Grob rundt omkring, og denne Grob skal være saa forsvarlig, at den kand fra holde Bæster, Fæe-Høveder og Faar, som kand see, naar Groben bliver fiire Alen bred og Sodderne,¹⁾ som tages af Groben, oplægges paa Siden af samme ind imod Engene, samt 2 $\frac{1}{2}$ Alen dyb.

2. Giæs skal enhver være forbunden til at holde til Side fra Engene og Holmboe Kiær, og skulle de imod Formodning findes der, da skal den, som tilhører Giæssene, betale 1 Rd. af hver Flok, hvad enten den er stoer eller liden, hver Gang de der betræffes, og den, som opbringer den, skal nyde halve Parten af Mulcten, den anden halve Deel anvendes til Broens Reparation, og skulle det hænde sig, at nogen var skiødesløs og saae Giæs og ikke optoeg dem, da er han forfalden i bemelte Mulct, og den, som da anker paa ham og lod ham det høre, den være forfalden i 3 Mark Mulct.

3. I Henseende til Grobs Kastning, der i første Post er bestemt, besluttet det, at hver Beboere skal kaste samme i Forhold til hans Høe Bierning i Vogn Kiær, og om derom sker Disputer, vil Oldermænden i hver Vide afgjøre, hvor meget hver Mand skal kaste; men forinden Grobs Kastning skeer, skal der udvælges 2^{de} skiønsomme Mænd af hver Bye for saa vidt muligt

¹⁾ Græstørv.

at afstikke Groben, at den kand blive lige, og bestæmes det da, hvad Dag hver Bye skal kaste, og skeer Begyndelsen fra een af Enderne, da hver Mand i Byen skal være forbunden den bestæmte Dag at forrette hans Part, og i Tilfælde af hand ude bliver, lignes det gjort paa hans Regning.

4. De Enge, som Morten Søe har været forundt og bevilget til Vederlag for Engvogtningen, saalænge han var samme forundt, skal udlægges til Foerte igen næste Aar, hvor af det er taget, og maae samme herefter ikke graves i, men alleene bruges til Græsning.

5. Foruden hvad herom i Henseende til Hejgnet er bestemt, vil iagt[t]ages, at ved Groben norden Enggrob bliver sat Rækkeværk for at hegne ud i Fiorden, ligesom der ogsaa vil sættes over Madssie Grob, og Materialerne dertil samt Bekostningerne henregnes under Broens Bekostning imellem Vogn Kiær og Holmboekiær som herefter bestemmes.

6. Som en betydelig Fordel for Engene bestemmes det baade nu og for Fremtiden for Vogn Kiær og Holmboekiær, at der paa ingen Tiid af Aaret maae komme løese Chreaturer, undtagen fra den Tiid, hver Mands Høe er bierget og indtil 8^{te} Dage før hver Aars Michaeli Dag [29/9]. Efter sidstmeldte Tiid maae der ingen Chreature findes, enten smaa eller store, da Grobene skal opkastes og Læden [ɔ: Leddet] tilspærres.

7. Læde[bommen] til Indkiørselen til Engene skal af de passerende ordentlig tillukkes, og skulle der findes en skiødesløs, der ey lukked efter sig, skal den betale i Mulct 3 Mark, som anvendes til Broens Reparations Bekostninger. Og den, som kører sidst ud, om flere er i Følge, skal lukke.

8. Samtlige Beboere har forhen havt aarlige Besvæ-

ringer med at legge Træebroer i mellem Vogn Kiær og Holmboe Kiær i Høbierrings Tiden, og denne Broe har været meeget maadelig, saa at derved lettelig kunde være Vanlykke underkastet baade i Henseende til at Bæster kunde komme til Skade og andre fleere Ulejligheder; for at forebygge dette, bestæmmes det, at der skal sættes en durable¹⁾ og varig Broe, saaledes at der imellem begge Land bliver forsvarlig opdæmmet med Lyng, Jord, Steen og Gruus, og over Strømmen slaaes en forsvarlig 2 Fags Broe. Dette skal skee lige saa snart, at Høe Bierringen er forbie. Hvad Bekostningerne ved Broen, som slaaes i Strømmen, angaaer, da leveres Materialerne af hver Mand forsvarlig til den aarlige Broe for dette Aar, og disse bruges forsaavidt samme er tilstrækkelig til den varige Broe. Hvad Arbejdslønnen angaaer, da tages samme af hver Mand efter sin Høe Bierring i Forhold til, hvad Broen ved Licitation bliver giort for tilligemed det øvrige. Ligesaa forholdes det med Opdæmningen imellem begge Land, hvilket hver Mand leverer alle de Sorter til, som behøves af Gruus, Steen, Jord og Lyng, alt efter hvers Høe Bierring, som Oldermændene i hver Vide bestemmer i Tilfælde af Disputer.

9. De Enge, som Morten Søe hidtil har havt af fælles Eiendom, skal for i Aar ved Auction bort forpagtes og deraf tages, hvad en Engvogter bliver acorderet for, saa længe indtil Groben bliver i Stand, og skulle noget derfra over skyde, anvendes samme til den varige Broes i Stand Sættelse.

Forestaaende Poster indgaaes af undertegnede.

Christen Nielsen, Enggrob. Terchel Christensen.
C. T. S. — L. L., Gadegaard. Christen Nielsen.

¹⁾ holdbar.

Jens Pedersen, Røgild. Lars Sørensen.
 A. Pufloed. N. Mortensen. Niels Christensen.
 Jens Pedersen.

For min Andeel er ieg for nøyet. Jens Bech.
 Anders Jensen. Ole Christensen«.

Ovenstående interessante Aktstykke findes i Søgårds Godsarkiv (Landsarkivet, Viborg). Det er indskrevet på et Folioark og fylder 3 Sider. Slutningen af § 2 »... og den som opbringer...« er i Originalen skrevet til allersidst under Sognemændenes Navne. En anden Redaktion af Kærvedtægten, der findes i samme Arkivlæg, har jeg udgivet i *Vider og Vedtægter IV*, 349–52. Vedtægten må være fra 1789, — i hvert Fald er den Form, der er trykt i *Vider og Vedtægter*, fra dette År, idet den indledes med Ordene: »Under 28. Aug. forrige Aar [5: 1788] er fra eendeel Beboere paa Holmsland indløben Klage til S. T. Hr. Krigsraad Ammidsbøll til Søgaard angaaende, at Engvogtningen for Vogn Kiær ey har været saa forsvarlig som den burde være og Beboerne derved tilføyet stoer Skade«.

Man har god Grund til at tro, at der i den følgende Tid er bleven Orden i alle Forhold derude i Vogn og Holmbo Kær. Den udmærkede Vedtægt om Engvogtningen i Vogn Kær er temmelig sikkert blevet vel overholdt, så ingen har haft Årsag til at føre Klage. Der findes i Arkivalierne ingen Skrivelser fra en senere Tid, som kunde bringe os Oplysninger om nye Forviklinger. Antagelig har Forholdsreglerne fra 1789 været brugt som Rettesnor til helt op imod vor Tid, — eller i hvert Fald til o. 1870, da Søgård, der havde størst Part i Kærene, var blevet delt i flere Gårde.

Det kan dog måske være af Interesse at høre lidt om en *Høtaksation* i Holmbo Kær fra 1811. Dette År, den 12. Juli, mødte »i Følge Rettens Udmeldelse af 10^{de} dennes« »vi underskrevne i Holmboekær for at syne og taxere *Afgrøden* for i Aar af de i bemelte Holmboekær paa Kortet afsatte *Engveje*. Vi befandt alle Vejene slaaede undtagen nogle enkelte Steder over Søstederne, hvor Græsset endnu stod uslaaet, men Græsset laae endnu derpaa undtagen [paa] enkelte Enge, som Høet allerede var afrevet. Vi skiønnede saaledes paa, hvor meget Græs der kunde være avlet paa Vejen over anførte Eng, naar samme blev giort i tørt Høe, og taxerede samme til Penge saaledes:

Først eftersaa vi den afsatte Vej, der gaar i øster fra Brostedet ud til øster Aaen, der indeholder i Længde fra Brostedet til Vejen, der gaar i sønder og nør, omtr. 210 Al, og fra sidstmelte Vej til øster Aaen 682 Al, ialt 892 Alle. Derpaa skiønnede vi kunne være avlet et godt Læs Høe, der blev taxeret for 10 Rd. Der næst blev *Afgrøden* ad den Vej, som gaar i sønder og nør, for hver Mands Eng især synet og taxeret saaledes: Dernæst følger så Navnene på 71 Bønder (og Jordbesiddere, deriblandt Pastor Outzen, 1790–1824) fra *Gammel Sogn*, fra *Sønderby*, *Nør Røyklit* (Rødclit), *Sønder Røyklit*, *Brøllund*, *Nørby*, *Vejlgårde*, *Polder*, *Provstgård*, *Julsgård*, *Gadegårde*, *Nørre Bandsby*, *Østerbygårde*, *Kirkeby*. Høet beregnedes efter Lispund og blev takseret til alt 45 Rd. »Denne Syns og Taxations-Forretning have vi giort efter vor beste Skiønsomhed og Overbeviisning, og som vi, naar forlanges, vil bekræfte under Eed«.

Holmsland, den 12te Julii 1811.

Christian Madsen Hindø. Jørgen Pufod.¹⁾

¹⁾ Indskrevet på et Folioark i Søgårds Godsarkiv (Landsarkivet).

De foranstående Vider og Vedtægter, Skrivelser om Kærforholdene etc. har i det store og hele været knyttet til Ny Sogn – dog med Undtagelse af Loven fra 1727, der er fra Gammel Sogn –; i det følgende skal vi imidlertid høre noget om Kvægvojtningen m. v. fra Klitten, hvis nordlige Del stadig hører til Ny Sogn, medens hele den 40 km lange Landtunge fra Sydsiden af Hvidebjærg og ned til Nymindegab nu udgør Klitsognet.

I gammel Tid betragtede Holmboerne Klitten som et fælles Overdrev og tog vist meget lidt Hensyn til Hegn og Fred for de få Klitboeres Ejendomme. Disse havde inddiget, hvad de tilegnede sig, og udenfor Digerne var alt Fællede. Når da en eller anden Klitboer fik i Sinde at tilegne sig noget mere Jord, inddigede han det uden videre og havde da det mere, men det kunde også somme Tider ske, at Holmboerne snart efter kunde komme og så rive Digerne ned. Om Foråret drev de deres Kreaturer, som skulde gå og bjærge sig selv i Sommertiden, over i Sandene, og så kunde de gå som de vilde, til Efteråret kom. Løsgangen af Kreaturerne i Klitten var ikke gavnlige for Landbruget på Landtangen, idet Kvæget ved at buse Sand løs, trampe i Klitvegetationen, æde af den o. s. fr. kunde forårsage Sandflugt, når Stormvejr indtraf. Beboerne hjalp dog også selv til med at befordre Sandflugten ved at oprykke Helmen for at bruge den til Foder, Tække og Brændsel. Sandflugten blev først dæmpet i Slutningen af det 18. Århundrede, og som vi straks skal høre, har Krigsråd Ammidsbølls Skrivelser af 1781 til Holmboerne været en af de vigtigste Årsager til, at man fik Magt med Sandets Fygen. Når Ammidsbøll med Virkning kunde gribe ind her, har det sin Grund i, at han var Ejer ikke alene af hele

Forstranden (fra Hovvig til Nymindegab, købt 1770), men også af store Dele af Holmslands Klit. Ved Udskiftningen i 1780 tog Søgård først sin Part, den yderste i Syd.¹⁾ Dernæst fik den en Lod længere Nord på Klitten; thi det var gerne sådan for dem, der fik to Lodder, at de skulde have en for Sønden og en for Norden. Så fik altså Søgård al Ejendom fra Gabet og til Havrvig Skel. Hvad der lå udenfor Digerne betragtedes som Fællesskab og blev udskiftet imellem Klitboerne og så Holmsland, der jo var fælles med dem om alt. Da der nu ingen Beboere var Sønden for Havrvig, og dette ikke kunde blive ved at gå for de strandedes Skyld, lod Søgård *Bjærggård* bygge på nogle Bjærgknatter. — Siden dels købte, dels tilbyttede Søgårds Ejer fra 1795 Assessor *Hans Peter Ammidsbøll* sig alle de Lodder, der lå mellem Bjærggård og Havrvig, og som var blevne tillagte Holmboere, mod Lodder, han havde fået i Holmbokær, og som var dem meget mere belejlige.²⁾ —

Det er Købet af Forstranden i 1770, den retslige Kendelse (1770) af at være eneste Lodsejer på Klitten syd for Havrvig og den senere Tilegnelse af Jord (1780) på Klitten, der forklarer følgende af Henrik Ammidsbøll udstedte Skrivelse, som bl. a. belærer os om, at der ingen fælles Hyrde var antaget til at have Opsyn med Kvæget i Klitregionerne:

»I Følge den usvækkede Dom afsagt ved Ulfborgs Hind Herreders Ret den 8^{de} August 1770, som nu er forkyndt, lade underskrevne, som nu ejer *Sønder Klitten*, herved advare og erindre samtlige Holms Lands

¹⁾ Allerede i 1770, d. 8/8, fik Ammidsbøll retslig Kendelse på, at han ejede den sydlige Del af Holmslands Klit.

²⁾ Evald Tang Kristensen: *Øen Holmsland og dens Klit* (1891), 13 f., 40.

Beboere, at de holde sig samme efterrettelige, saaledes at ingen efterdags nogensinde fordrister sig nogensteds paa min Ejendom bemeldte Sønder-Klitte i nogen Maade at foretage Tørve Grøft eller Lyng slett, da enhver, som hermod betrædes, kan vente efter Lovens allernaadigste Bydende at vorde anseet og begejnet. Og da det befindes, at Holms Lands Beboere lade deres Creature paa benævnte Klitte gaae selvrædige uden nogen Vogtning eller Opsigt, saa de baade nedtræde Sandbjergene og afæde eller oprykke de paa samme værende Klitte-Vexter, hvilket har foraarsaget den skadelige Sandflugt, som har oversvømmet adskillige Steder, og aarligen vidre vil udbrede sig, hvorved saaledes er at befrygte Byggestedernes og deres Jorders totale Undergang og altsaa hans Kongl. Majest^s Tab i sine Intrader,¹⁾ foruden den Skade mig paa min Ejendom bliver tilføyet, ja denne gandske Egn kan staae i Fare at underkastes forskrækkelige Følger af saadan Sandflugt, som med vidre desuden beskadiger og formindsker Græsgangene og altsaa endog er Holms Lands Beboere til Fornærmelse, — saa i Følge de allernaadigste Anordninger paamindes og advares herved meenige Holms Lands Beboere at holde Hyrder for deres Kreaturer paa forberørte Klitte, og derved gandske lade dem afholde fra Klittebjergene, saa at aldeles intet Kreatur i Fremtiden enten nedtræde samme eller afæde og oprykker de i Loven forbudne Marehalm, Hvideriis, Seener, Klittetag, Hielme, Slii,²⁾ Torne eller andre Vexter paa samme, da de, som saaledes lade deres Creature ødelegge Klittebjergene og derved befordre Sandflugt, maa ansees som de, der

¹⁾ Her menes Græsningsafgiften (Konsumtionsafgift).

²⁾ Det sammenhængende Rodfilt af Klittaget. *Sliddi* er på Harboøre Benævnelsen på Helmerødder.

saadant selv gjøre. Ligeledes erindres samtlige Holms Lands Beboere at indskrænke det store Antal af Kreature, som de erfares i stor Mængde at sætte i Græs paa fornævnte min Klitte, og advares at holde sig Landmaalings-Forretningen af 1683 efterrettelige, som har ansat Sønder Klittens Græsning for 60 Bester, 250 Fæehøvder og 100 Faar, hvorudi Nye- og Gammel-Sogner have fællig. I den Henseende, om noget eller andet af Holmslands Beboeres Creature over besagte Antal antreffes paa bemelte Klitte, bliver det optaget og deraf paastaet lovlige Indløsnings-Penge, foruden tilbørlig Erstatning for den skeete Skade paa min Grund og Eiendom.

Søegaard, den 10de Julii 1781.

H. Ammidsbøll.

Allerede den 19. Juli er Hr. Ammidsbøll igen ude med en Skrivelse, der dog omtrent siger det samme som ovenstående, hvorfor den ikke skal gengives her. Af det ene Dokument, om Markfredsforholdene på Holmslands Klit, som er meddelt ovenfor, lærer vi imidlertid en hel Del om Landboforholdene i en fattig og afsides Egn af vort Land i Tiden umiddelbart før de store Landboreformer blev førte ud i Praksis, og derfor er det vel værd at stifte Bekendtskab med Hr. Ammidsbølls Skrivelse.

* * *

Foruden Videbrevene om Forhold Landbruget vedrørende, er der også overleveret en *Vide og Vedtægt mod Tiggeri* fra Holmsland. Denne Tiggeriforordning, som ved sin Udførlighed er ret enestående, har sin Begrundelse i det Forhold, at »det ulovlige Tiggerie og bestandige Omløben af fremmede Betlere her paa Landet Holmsland bliver dagligen større og tager saa-

leedes Overhaand, at de endog ofte i Sneese Tal om Dagen giennemløbe Landet og er Folk til stor Besvær, allerhelst i denne dyre Tid, som ogsaa til Skade og Afsavn for Landets egne og mange trængende, som derved berøves den Hielp og Understyttelse, som de høyligen kan behøve, men som opluges af disse ube-kiendte, hvor iblandt vel ofte kan være liderlige og udædiske Mennisker, som Erfarenhed een og anden Gang har lært, hvilket alt er saa stridig imod de kongl. Love og Anordninger, at det ingenlunde bør taales«. — I Vedtægten lægges det først og fremmest Færgemanden *Jens Bech* på Sinde ikke at færgen nogen over til Holmsland, som han kan have Mistanke til. Gør han det alligevel, skal han betale 1 Rigsdaler i Mulkt. Dernæst forbydes det samtlige Beboere på Holmsland og Klitten med Vogne eller Både eller på anden Måde at være behjælpelig med at slige Personer kommer over for at hemsøge Beboerne med Tiggeri, under Straf af lignende Mulkt. Og skulde det hælde, at slige omløbende Tiggere sniger sig over ved egen Hjælp, f. Eks. ved at vade over, når det er Lavvande, eller de går over på Isen om Vinteren, forbydes det at give dem Almisse, være sig i Form af Penge, Korn eller nogen Slags Føde- eller Klædevarer. Ligeså lidt må sådanne Personer huses eller hælles. Man skal straks mane dem til ufortøvet at begive sig bort under Hensvisning så vel til de kgl. Anordninger som til den af Øvrigheden konfirmerede Vide og Vedtægt. Viser pågældende sig ulydige og opsætsige, skal han straks føres til Sognefogden, som foranstalter Betlere bragt til Øvrigheden for at »lide Straf efter Lovene«. Såfremt Beboerne ser gennem Fingre med Tiggerne, og den ene Nabo f. Eks. viser sig uvillig til at assistere den anden, når der er Tale om at få en Tigger an-

holdt og befordret videre, ifalder han en Bøde af 1 Mark 8 Skilling. Og skulde det medføre, at Tiggeren derved undløber, forhøjes Mulkten til 1 Rdl. Skulde det hænde, at en Tigger indfinder sig et Sted, mod Aften enten om Vinteren i stærk Frost eller andet hårdt Vejr, er det tilladt at huse ham til næste Dag, men så skal han også uden Barmhjertighed vises Døren.

Der findes endnu en Række Bestemmelser vedrørende Behandlingen af Tiggere. I hvilken Grad de er bleven praktiserede efter deres Ordlyd, er jo et Spørgsmål for sig. Det er ligefrem helt fængslende at læse Holmslands gamle Lov mod Tiggeri, der består af 11 Paragraffer, der er nedskrevne af Pastor *H. C. Gerritz* i Holms Præstegård den 29. April 1786 og antagne af *Henrik Ammidsbøll* på Søgård den 9. Maj samme År. Det vil dog føre for vidt at referere eller citere mere af den her. Dette Arbejde er også overflødigt, da jeg har udgivet Forordningen i Vider og Vedtægter IV, 343–349. I fremtidige Undersøgelser over Fattigvæsenets Historie på Landet i fordums Dage vil Holmslandsloven ikke kunne undgå at blive gjort til Genstand for en udførlig Omtale.

* * *

Det er et usædvanligt rigt Tilskud til Oplysning om gammel Sædvaneret og Markfredsforhold, Søgård Godsarkiv har ydet vedrørende det ejendommelige, afsondrede Stykke Land, hvis Grænser er Von Å og Vesterhavet, Stadil Fjord og Ringkøbing Fjord, og hvis Befolkning ude ved det store Hav altid med Møje og Livsfare har bjerget Føden og altid – når Stormen rejste Havet – med Heltmod var rede til at gå ud og redde de skibbrudne fra fremmede Fartøjer, der var løbet på Grund på den yderste Revle.

Når Talen er om Holmsland, bør det ikke lades unævnt, at fire af vort Lands bedste Sønner var Holmsboer. Her tænkes jo på Fysikeren *Chr. Christiansen*, Forsøgslederen *N. J. Fjord*, Folkemindesamleren *Evald Tang Kristensen* og Arkitekten *Martin Nyrop*. Disse Mænds Navne skal slutte dette mit Bidrag om et Afsnit af Holmslands Agrarhistorie.

SPREDTE SMAATRÆK FRA KIRKER OG PRÆSTEGAARDE I DET 17. OG 18. AARHUNDREDE

Ved *Erh. Qvistgaard.*

Følgende spredte Smaatræk fra gamle Kirker og Præstegaarde er alle hentede fra de ofte meget gamle Protokoller paa Rigsarkivet og Landsarkiverne. — De gamle Præstehjem har gennem Aarhundreder været Kulturbærere i vort Folk trods deres ofte store Fattigdom; fra dem er gennem Tiderne udgaaet mange af Folkets bedste Sønner og Døtre, og hvormange nu levende Slægter er ikke gennem Slægtskabs eller Venskabs Baand blevet knyttet til de gamle Præstehjem og har Minder derfra. Derfor kan det vist have sin Interesse at læse disse spredte Træk fra Kirkerne og de gamle Præstehjem særlig i ældre Tid.

Staby Kirke i 1613.

Vidne af Ulvborg Herredsting, at Christen Graversen af Kirkgaard paa sin Husbond Eske Billes Vegne fik et Vidne af 8 Mand, at 28 Synsmænd fremgik i Dag for Tingsdom og vidnede, at de sidste Torsdag var lovlig kaldede til Syn over *Staby Kirke*. Glarvinderne vare næsten ude til dels tilstoppede med Hø og Halm, paa Kirkegulvet var der mangesteds Huller og Stenene søndertraadte, mange Huller i Skamlen, som Folket stander, der er ingen Skrifte eller Degne-

stol, ingen Streng i Klokken, saa der kan ringes for de Døde, Messesærk og Alterklæde er meget slette, nogle Skamler nedfaldne, uden paa Kirken paa den søndre Side var Blyet paa mange Steder affaldet og en Part borte, saa Lægterne stod bare, og en Part af Spærrerne vare itu, paa Taarnet var Blyet afslaget mange Steds og borte, paa den nørre Side var Blyet mangesteds forbrændt og Huller paa, saa at det kunde regne ind i Kirken. Guds Bord var mesten Part nedfalden paa begge Sider, og det Hus, hvori de kaste de Dødes Ben, er nedfalden, og meste Parten af Blyet borte. Paa Kirkegaarden vare Digerne paa mange Steder nedfaldne, saaat de hverken kunde holde Kvæg eller Svin ude, og en Part af Stenterne vare øde, og Kirkegaard og Gravene vare optraadte af Svin, ogsaa manglede Kirken meget Kalk. De antage ikke, at den kunde sættes i Stand for mindre end 400 Daler, og den er mere forfalden, end den var den Tid, da Anders Terkelsen i Hilleslef paa Eske Billes Vegne tog skriftlig Syn over den.

Anno 1613, Lørdag d. 15. Maj.

(Sognemændene i Staby, hvis Kirke fra Arilds Tid har ligget til Mariager Kloster, at deres Kirke, som iflg. Tingsvidnerne er meget forfalden, maa sættes i Stand ligesom de andre Kongens Kirker i Herredet, og at de gode Mænd, som med Klostret er forlenet, maa faa Kongens milde Gensvar herpaa). (Topograf. Saml. paa Papir paa Rigsarkivet).

Forbud mod Præsternes Drikken Dus.

Præsterne paamindes at holde sig fra at drikke Dus med hverandre paa Borgestuevis, ligeledes at dutte hverandre udi Samkvem, at Ordenen ej skal komme i Foragt.

Præsterne forbydes at læse deres Prædiken op.

Det lader meget ilde og er Præstestanden til Foract, at en Præst paa Prædikestolen læser sin Prædiken af Papiret, hvor derfor nogen hafver af Svaghed liden Skade paa sin ihukommelse, at hand icke anderledis kand prædike, bør hand enten hafve Øvrighedens Bevilling dertil eller holde Capellan i Kaldet. (Landemode 1705).

Forbud mod Præsters Markarbejde.

Det er til Beskemmelse for den hellige Orden, at en Præst og hans Hustru gaar selv i sin Avl fra Morgen til Aften med sine Tjenestefolk at arbejde paa Marken, at age ud og ind, rive Hø, omhugge Græs eller høste Korn etc. Thi gør mand sig i Trælles Arbejdet lige med den groffue Almue, hvor skulde mand blive hædret af dem i sit Embede foruden sine Studeringers og Embeds Forsømmelse. (Landemode 1695).

Præsterne forbydes at signe og mane.

Provsterne skal alvorligen formane deres Præster, at eftersom nogle ere fundne i ondt Rygte forat skulle lade sig bruge til at bedrage Folk ved Signen og anden slig Forfængelighed saasom Genvisning og indbildte Raad mod Forgørelse, da skulle de entholde sig fra slig Uskikkelighed, saa fremt de ikke exemplariter skulle straffes.

Et andet Sted siges: Der er nogle Præster, Gud bedre det desværre, som spøger med Trolddoms Kunster og forføre mange christen Folk, som rejse lang Vejs fra at søge dem. Jeg [Biskoppen] véd og kender nogle faa, som endnu formaner til at lade saadan Gælenskab fare, thi her er en Præst her i Stiftet i foruds Tid brændt levendes for det samme. (Her hen-

tydes rimeligvis til den gamle Præst *Jens Rusk i Lønne*, der 1610 blev anklaget og dømt for Trolddom og brændt paa Kærgaards Ting ved Ribe 1611). (Landemode 1683).

Kontrakt mellem Sognepræst og hans Capellan.

I Aaret 1684 blev Villads Olufsen Visbye beskikket at være Hæderlige og Vellærde Mand, Sognepræst Christen Jensen hans Capellan og Medtiener udi Ordet og udi Kaldet at succedere om Gud mig længere end hannem dette hemmelige Lif forunder saa bepligter ieg mig paa efterfølgende Maade:

1. At forholde mig i og uden Embedet, i Huset og udenfor mod velbemeldte Hr. Christen som imod min Fader og Husbond tilbørlig og sømmelig med ald skikkelighed, Ydmyghed og Lydighed uden ald troztz eller motvillighed være sig imod hans egen Person eller nogen af hans udi Huset, saa ingen Aarsag af mig til nogen tvist eller trætte gifves skal.

2. Aldeles intet i Embedet at forrette uden velbemeldte Hr. Christens Minde og samtycke efter hans Befalning og Tilladelse, ja i alle Maader mig efter den kgl. Lovs Ord og Bogstav har at forholde som en tro og pligtig Medtiener i og uden dette hellige Prædike-Embede.

Hermed jeg Hr. Christen Jensen herimod ogsaa obliqer.

1. Att holde velbemeldte hæderlige Unge Mand som en Medarbejder i Ordet i Ære og Forfremmelse i alle mig mulige Maader.

2. Ved mit eget Bord lige med mig self at nyde nødtørftig Øll og Mad saa og at forskaffe hannem en fri Kammer med Seng, Varme og ljus samt fri Fodringskab til Kirkerne eller naar noget i Embedet

skal forrettis. Desforuden aarlig Løn 16, jeg siger sex-
ten Slettedaler hannem at giffue. Att ovenskrevne aff
os paa begge Sider holdis og efterkommis skal, hafver
vi vore egne hænder her underskrevet og venligen om-
bedet Hæderlige og Vellærde Mand, Sognepræst og
Provst Poul Jensen med os til videre stadfæstelse un-
derskrevet og forseglet. (Underskrifterne).

Anno 1684, d. 2. Januar.

De fleste af den Slags Kontrakter mellem Sogne-
præst og Capellan er enslydende, dog betinger Ca-
pellanen sig undertiden en Hest med fri Fodring Vin-
ter og Sommer til at ride til Kirke paa.

Et enkelt Sted forpligter Capellanen sig til – hvor
underligt det end lyder – at ægte en af Præstens Døtre,
men da Sognepræsten meget snart døde, tog han Mo-
deren i Stedet for Datteren.

Et andet Sted skal Capellanen foruden fri Forplej-
ning m. m. ogsaa have 2 gode Skjorter og et Par fine
hjemmegjorte Strømper.

En Præsteenkes Pension.

Ved Landemodet 1683 bestemtes, at Sognepræsten
i Ulvborg skulde give Præsteenken Maren Kieldsdat-
ter følgende Pension:

6 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg inden Jul at levere og 10
Daler 4 til Jul, 3 til Paaske og 3 til Pinsedag, og skal
hand desforuden skaffe hende Husværelse, som hen-
des Moder haver haft. Ildebrand: 14 Læs Hedetørv
og 6 Læs Sandtørv, alle lovlige Læs. Nok skal hand
holde hende tvende Køer paa Græs og Tyring med
sine egne Køer og give hende til hver Koe 3 Læs
Høe og 4 Trafver Halm, half Rug og half Byghalm.
Og føre hende baade Ildebrand saa og Halm til og

skaffe hende bekvem Plads til hendes Køer og Føring. Nok 3 gode Tiende-Lam om Aaret, holde hende et Svin udi Gaarden med hans egne, skaffe hende Kaalgaards¹⁾ Jord til Fornødenhed. Bagerovn, Bryggerredskab, Kielder og Kvern skal hun nyde til fælles med ham. Desforuden en Vogn til Kirke og Mølle til det altsammen efter den Maade, som der forholdes med andre Præsteenker.

Pensions-Kontrakt

*mellem Hr. Christen Seerup, Sognepræst til Borris-Faster (ansat 14. Dec. 1701) og hans Eftermand
Hr. Peder Stauning.*

Hr. Peder Stauning tilbød følgende:

Rug — 20 Tdr. Biug 12 Tdr. Hafre 8 Tdr. Penge 30 Rdl.

Holder dennem ogsaa 2^{de} Kiør og 8 faar paa Foder lige ved hans egne, gifver dennem ogsaa aarligen et Slatgenød saa got som 4 Rdl.

Desforuden $\frac{1}{2}$ tønde saltet Hvilling eller om de ikke kand bekommis 1 Rdl.

Gifver dennem aarligen 6 Lam.

Græsgang til to svin og tilsteder gierne at Hr. Christen hafver og underholder i Gaarden giæs, høns og Ender til sin Underholdning, hand betaler og aarligen uden nogen afgang udi det contingent, hand udreder, alle kgl. Skatter og Udgifter efter kongelig Mayestæts brefs indhold, hand betaler og Præstegaardens Capital eller forrenter den til de fattiges Directeur og desforuden til Hr. Christen Seerup eller hans Arfvinger hvad den ofver samme Capital af uvillige Mænd kand taxeris for.

Den hafve og Kaalgaard, som er til Præstegaarden

¹⁾ Se herom Aarbogen XXIV, S. 62.

sampt hvad fiskeri dertil ligger blifver tilfællis for dem begge. Hr. Peder Stauning holder Hr. Christen og hans Hustru fri Vogn til og fra Kirke og Mølle, skaffuer dennem ogsaa fri Vogn en eller to Gange om Aaret, naar de vil besøge deres Venner, dog at det sker icke i Majo eller Augusto med mindre de skulle ville rejse til Bryllup eller Begravelse udi Hr. Christens Velærværdige Brøders Huse, thi da sker det uden forskiel paa tiden.

Hans Ærværdighed Hr. Christen Seerup hafver Frihed til at udvælge de Værelser, som hand helst vil hafve og til sin Husholdning hafver fornøden efter Gaardens leylighed og indrømmer hans Hæderlighed Peder Stauning de øfrige, hvorved Bryggerhuset forbliver til fællis brug og den store stue ligeledis naar enhver af Parterne maatte behøfve den til der udi at accomodere deres Venner.

Derimod træder: Peder Stauning til Præstegaardens Brug og ald kaldets indkomst, som hand efter kgl. Majestæts Allernaadigste bref imod forskrefne aarlige udgift eller contingent nyder og er hand tilfreds med at Aaret begyndis anstødende 1. Apr. 1702 saaat hand fra samme Dag oppebærer Kaldets visse og uvisse Indkomst og svarer det aarlige contingent og andre Udgifter efter Højstbemeldte kgl. Majestæts brefs indhold. Peder Stauning træder til Kaldets Opvartning og betiening saa snart han til Preste-Embedet er ordineret og indsat, begierer dog icke videre for sin tjeneste paa de maaneders tid som inden bemeldte førstkommende April kand forløbe end sin Værelse paa Præstegaarden og underholdning i Hr. Christens Hus samt Heste og Vogn naar han rejser til og fra Kirke og prestelige forretninger og ser gerne og uden fortrydelse, at hans Ærværdighed imidlertid oppebær

den indkomst, som falder visse og uvisse, han erbiuder sig ogsaa at forskaffe hans Ærværdighed Hr. Christen Seerup saa megen ildebrand, som hand ved sin Husholdning behøfver og desforuden at bevise Hr. Christen og hans Hustru ald mulig tjeneste og venskab og at ære hannem som en medtiener bør ære sin Sognepræst.

Hand vil og villig betale foreskrevne Contingent og lefvere hvad hand af kaldet udreder til Hr. Christen self udi Penge og got Korn og Vare saasom følger:

Aarligen ved hver Maanedes forløb gifver hand Hr. Christen $2\frac{1}{2}$ Rdl saalænge Hans Ærværdighed er paa Prestegaarden, men flytter han fra Prestegaarden betaler Peder Stafning hannem Pengene, nemlig 30 Rdl. udi 4 Terminer, nemlig hver fierding aar 11 Rdl. 16 Skil.

Rugen leverer hand ogsaa udi 4 Terminer, nl Michaelis, Juel, Paaske og Sct. Hans Dag, til hver Termin 5 Tønder, biugget og hafren leverer hand paa den tid, som Hr. Christen det begierer.

Slactnøden, hvillingerne og lammene lefverer hand om høsten. Dersom Hr. Christen skulle vorde tilsinds at flytte fra prestegaarden til sine Venner og heller hafve penge for Kornit, end Kornit udi natura betaler Peder Stafning ham derfor efter Capitelstaksten aarlig strax den er sat og for forskiellen 2 Skil højere for hver skippe.

Hans Ærværdighed Hr. Christen Nielsen Seerup presenterede icke ej heller nogen af hannem befuldæmægtiget saa mand hverken om hans paastand eller kaldets beskaffenhed for hannem hafde nogen underretning, men Peder Stafning indleverede den for retten udstedede forligelse med Hr. Christens paaskrift, at den var blefven hannem anvist.

Man understaar sig icke lengere denne ligning at opsette eller opholde, men i Henseende dertil at Peder Stafning saa længe Hr. Christen Seerups Svaghed continuerer er efter vor højst bemeldte kongl. Majestæts bref skyldig alene at betiene Kaldet og som de tvende Præster som med Bispen retten administrerer ere af det Herred eller egn udi hvilket Kaldet ligger og hand nogenledis derom gjøre underretning, siunis at Peder Stauning saa fremt hand udi Præsteembedet skal hafve en hæderlig Subsistence og alle kgl. Skatter og udgifter udrede icke skulde taale at udgifve it større Contingent. Altsaa blifver det tilbud hand gjør billig eractet og hand formedelst denne forretning og hans egenhændig underskrift udi protocollen i kraftigste maade obligeret samme Contingent aarligen som forskrefvet faar at udrede, ligesom og alting imellem hannem og hans Ærværdighed Hr. Christen Seerup efter foranførte Conditioner bør forholdis.

Chr. Muus, Søren Madsen, Bent Jørgensen,
Biskop. Skamstrup. Tranberg.

P. Stauning.

Ribe Bispegaard, d. 14. Dec. 1701.

En Præsts Skatteangivelse i 1743.¹⁾

Rigtig Angivelse.

Kongl. Allernaadigste Forordning af 20. August 1743 paa underskrevne Formue, Indkomster og Accidensers saaledes som følger:

Guld.	Rdl.	Mk.	Skil
4 Guld Dupper veyer 1 lod	8	»	»
3 Guld Knapper, veyer 1 lod	8	»	»
1 liden tu leeds Ring veyer til	2	2	»
1 Guld Kors veyer til	2	2	2

¹⁾ Kopskatten 1743.

Sølv.	Rdl.	Mk.	Skil
Een Snus-Tobachs dovse veyer til	3	1	2
1 Sølv Beger veyer 18 lod	9	»	»
1 Sølv Ædske veyer 15 lod	7	3	»
6 Sølv thee-Skeede og Klemme veyer 5 lod	2	3	»
1 Sølv Skaal veyer 7 lod	3	3	»
7 Sølv-Skeeder veyer 28 lod	14	»	»
1 liden Sølv tumble veyer til	»	4	11
1 Sølv Beslag veyer 4 lod	2	»	»
1 liden Sølv Hovedvands Dovse 2 lod	1	»	»
3 Sølv Knappe veyer 1 lod	»	3	»

Tiende, Offer og Accidentser.

Rug 29 tdr 2 Skp 1 fj. à tønden 10 Mk.	48	4	13
Byg 60 tdr og 3 Skp. à tønden 6 Mk.	60	2	4
Offer paa de trende store Høytider udi alt	56	»	»
Qvæg- og Bie-Tiende Penge	10	»	»
Accidentzer ialdt beregnet til	28	1	8

 Latr. 268 » 8

Bæster.

En tjenestdygtig Rytter Hoppe som er afleveret til Deres kgl. Majst. tjeneste.	50	»	»
1 sort Hoppe 7 Aar	26	»	»
1 sort Hest-Plag 2 Aar	22	»	»
1 sort dito 3 Aar	20	»	»
1 mørk-Rød Hors Plag 1 Aar og har taget det andet	14	»	»
1 gl sort føll Hoppe 17 Aar	6	»	»
1 gl sort Hest 15 Aar	7	»	»
1 gl sort dito ringere og ældre	5	»	»
1 sort Hest føll fra i Aar	6	»	»

Fæ og Kiør-Høveder.

2 graa hjelmede Stude i 4. Aar	20	»	»
2 sort-broget Stude	20	»	»

	Rdl.	Mk.	Skil
1 sort kuldet Stud	10	»	»
2 sort hielmet mindre i 3. Aar	16	»	»
1 graa hielmet 2 Aar	4	»	»
1 sort dito 3 Aar	7	»	»
2 smaa graa hielmet do. i 3. Aar	10	»	»
2 sort hielmet Kvier i 2. Aar.	5	»	»
2 rafn sorte dito	6	»	»
2 sort broget dito	7	»	»
1 sort bollet Qvie, bærende 3 Aar.	6	»	»
1 Tyr i 2 Aar	2	»	»
1 sort hielmet Qvie tidlig bærende 4. Aar	4	»	»
1 sort gammel grinnet Koe.	5	»	»
1 sort hielmet tidlig bærende Qvie 4 Aar	6	»	»
1 stor gammel sort Koe	4	4	»
1 sort broget Qvie i 5. Aar	5	»	»
1 gl sort Gield Koe	4	»	»
2 Stude Kalve lagt til forgangne Vinter	2	4	»
3 broget Qvie Kalve	3	»	»
1 sort hielmet dito	1	»	»
37 Faar og Vairer à stycket 3 Mk.	18	3	»
	Latr. 590	3	0
Præstegaardens Bygning	300	0	0
Summa.	890	5	8

Aldtsaa bliver hermed efter kgl. Allernaadigste Forordning af 20. Aug. 1743 allerunderdanigst rigtig og rædelig angivet og beregnet min formue og Effecter. Indkomsterne, Tiende, Offer og Accidentzer som beløber sig ialdt 890 Rdl 5 Mk 8 Skil siiger Otte hundrede og halvfemtesindstve rix daler fem march otte Schilling dansch, men derimod er min vitterlige og virckelige Gield som igien herfra dragis, 637 Rdl siiger sex hundrede og syv og trediverixdaler. Aarsa-

gen til saadan min Gield og Viitløftighed er deels at jeg ved min Ankomst her til Stædet maatte laane Penge, hvorfor jeg kunde købe Præstegaarden som er meget forfalden og brøstfældig, paa hvis forbedring jeg har bekostet meget og endnu nødes til dagligen meere og meere at bekoste paa dends Brøstfældighed, deels ogsaa Besætningen hertil som nødvendig hehøvedes, hvortil jeg ogsaa maatte laane Penger, og derover er jeg geraaden i saadan Penge-Gield som jeg forrenter. Naar nu saadan min Gield bliver fra- dragen saa bliver derfra tilovers 253 Rdl. 5 Mk. 8 Sk. siiger to hundrede og tre og halvtrediesindstive rixdaler fem march otte schilling, hvoraf jeg allerunderdanigst bør svare formue-skat, saaledes redelig angivet af Sognepræsten for Stauning Menighed.

Stauning d. 8. Oct. An. 1743.

Andreas Balslev.

*Den fattige Sognepræst i Estvad,
Erik Nicolaj Bruuns Bønskrift til Kongen i 1648.*

Af dette hans Bønskrift, der er holdt i Tidens svulstige Stil, faar vi lidt at vide om ham og hans Familie samt om de fattige Vilkaar, hvorunder han som saa mange, ja maaske de fleste af Datidens Præster levede. Efter hans eget Opgivende kom han til dette Embede c. 1641 rimeligvis som den femte Præst, men om hans Formænd véd vi ikke stort mere end deres Navne. Han var gift med Anna Bertelsdatter (Bartholin), der døde d. 30. April 1690, 84 Aar gl. 24 Aar efter hans Død. Med hende havde han flere Børn, hvoraf vi dog kun kender en Datter, Susanne f. 1651 og død 1732. Hun var gift med de to følgende Præster her, saaledes at hendes Moder vel har boet hos hende til sin Død, hvorved der sparedes Pension til hende, hvad der var af stor Betydning i de Tider og

paa et fattigt Hedekald som dette. Om hans fattige Vilkaar meddeler han, at Bønderne var paa Grund af Krigene saa forarmede, at deres Avl knap slog til til dem selv og endnu mindre til at svare Tiende af til Præsten. Præstegaardens Avling er fordrevet og forsømt, og Græsning til sine Kreaturer maa han søge paa fremmede Marker. Præstegaarden selv har han modtaget i forfalden Stand, nogle af Bygningerne er nedfaldne, og andre har han maattet opbygge med stor Bekostning og sat sig i Gæld for, noget han altsammen kan skaffe Vidner paa. Derfor beder han Kongen om en ringe Hjælp til sig, sin Hustru og Børns Underhold.

Hvad Hjælp han har faaet som Svar paa dette hans Bønskrift, som han har skrevet i København, hvortil han vel i den Anledning er rejst, siges ikke, han maa selv gøre Forslag derom, dog saaledes, at Kronen ikke lider Skade derved, saa det er næppe sandsynligt, at han har faaet den Hjælp, som saa mange af Datidens fattige Præster fik, nemlig en Del af Kongetienden af et Sogn. — Bønskriftet¹⁾ lyder saaledes:

»Stormeectigste, Høyebaarne første, Allernaadigste Herre och konning, eders velbegyndte Regimente och Kongeligis stoell velsigne och stadfæste Gud evindeligen och bøye eders Kongelige Hierte till min og andre eders fattige Undersaatters Nød udi Naade att ansee og Miskundeligen att hielpe.

Høyebaarne første, Allernaadigste Herre och Konning, Jeg fattige Mand, uværdig af Gud kaldet till det hellige Evangelii Tieneste, haffuer dett och nu paa Siuffuende Aar betient med den Fliid og Troeskab som mig ved Guds Naade muligt haffuer veret, dett samme Jeg och fremdelis vil beflitte mig paa for Guds

¹⁾ Topografiske Samlinger paa Rigsarkivet.

Ansigt Rettsindeligen att giøre aff den Aand och Naade Gud dertil self vill forlene. Men herved inden nødis Jeg till aff stoer trang for Eders Kongelige Majestets ydmygeligst och underdanigst att beklage mig offuer stoer Mangell, som ieg imidlertid maa lide paa mit liffs nødtørftig underholdning mig udi mitt embede icke till ringe Umage hinder och besværing eftersom ieg icke kand haffue dett, huormed ieg med hustrue og børn kand underholdis, men Aar efter andre geraader udi stor giæld och kummer eftersom huerken mit kald och embede saavel som och icke heller mitt sind och hierte som ieg Gud och hans tjeneste ofret haffuer tilsteder mig ved nogen andre ting mitt brød at søge. Thi huad Sognene anlangendis er, da er det alle och huer vitterligt som kiender noget til Steden, att almuen derudi formedelst forrige Aaringers misvæxt och store besværinger udi forleden feidis Tid ere saa forarmet, att der ere gandske faa som kand auffle enten dett de sielf kunne fortære eller skulle giffue andre. Saa er och Prestegaarden paa Ager och Ejendomb gandske ringe, Marken en Del aff Sand forderffuit och icke mere tiener at bruge och ingen gresning ieg haffuer enten till kiør eller anden Qvæg uden hvis jeg kand nyde paa fremmede Marker. Offuer saadan Kaldets Ringhed er och præstegaardens Bygning bleffuen forsømt saa at ieg Gaarden haffuer annammet meget forfalden och en Del af husene som aff sig Sielf nederfalt icke uden Bekostning och giæld haffuer ladet opbygge, en Del endnu ere brøstfældige som jeg icke formaaer at oprette, hvilket altsammen, min ringe Lejlighed anrørendis jeg icke aleniste med Tingsvidner som ieg derom taget haffuer men endog med alles och enhuers, baade Edels och uedels vidnisbiurd som kiender steden, om behouff giøres, kand

bevise. Huorfor er til eders kongelige Majestets min underdanigste och ydmygeligste Supplication och begiering att saadan min store Nød och trang naadigst maatte ansees och med kongelig Mildhed optagis och mig fattige Herrens Tiener och eders kongelige Majestatis altid tro Undersaat nogen ringe hielp bevilgis, eftersom dertil Raad och Middell kand findis. Eders kongelige Majestet tvifler sig ey derpaa at Guds Navn derved den Ære bevisis som den allerhøyeste Herre och Gud sielff vil huos eders kongelige Majestet med al Naade och velsignelse Rigeligen belønne och mig fattige Jesu Christi och hans Evangelii Tiener vederfari den Naade som aldrig skal bliffue huos mig forgiæt, enten med Taksigelse till Gud som Eders kongelige Majestatis hierte dertil rører eller med uaffladelig troe forbøn om eders kongelige Majestatis bestandig velferd med ald legemlig och aandelig, timelig och ævig velsignelse.

Hafniæ 9. Juli 1648.

Eders kongelige Majestatis
underdanigste och ydmygeligste tiener
och troe undersaat.

Ericus Nicolai Brunovius
Pastor Ecclesiæ Estvadensis
in. Cimbria, mppria.

Bag paa Brevet er skrevet:

Hans kongl. May'st.s Naadelige Svar er, at naar Suplicanten gjør nogen forslag huorved hand uden Kronens Skade kand hielpis saa vil hand videre herpaa og naadelig vide att erklære. Kancelliet paa Kiøbenhafns Slot.

Otto Kragh.

28. Juli 1648.

GAMLE LUNDSGAARD

Ved Chr. Gade, Humlum.

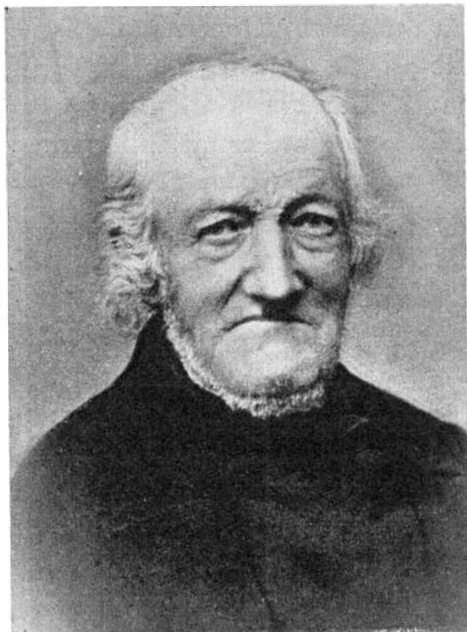
Originaler kunde man i ældre Tid træffe i alle Samfundslag, oftest dog i de laveste Klasser – nu omstunder er der derimod ikke Plads til altfor særprægede Mennesker, undtagen disse er mer eller mindre tossede.

Conrad Lundsgaard, der døde i Øster Toftum, Resen Sogn, den 20. Marts 1882, omtrent 97 Aar gammel – han var født paa Lergrav i Aulum den 13. Juni 1785 – var en saadan særpræget Type, om hvem der i Folkemunde gaar mange besynderlige Frasagn den Dag i Dag. Nogle af disse skal gengives her; men først skal vi dog høre lidt om hans Slægt.¹⁾

Stamfaderen, *Anders Christensen*, boede i Lundsgaard i Vorde Sogn ved Viborg, hvor han døde som Birkedommer den 5. August 1661. Han var gift med *Anne Rørsdatter*, og de havde en Søn, *Niels Andersen Lundsgaard*, født 14. Oktober 1621 og død som Præst i Hejskov den 21. Oktober 1684. Han blev gift med *Anne Nielsdatter Nipgaard*, og de fik syv Børn, blandt hvilke var *Christen Nielsen Lundsgaard*, der blev født 1656 og døde som Præst i Hjermind, Le og Hjorthede den 6. Juli 1721. Han var gift med *Karen Thomasdatter Høeg* og fik ved hende tre Børn. Den yngste af disse, *Conrad Christensen Lundsgaard*, var født den 15. September 1701 i Hjermind Præste-

¹⁾ Disse Oplysninger er tagne fra Konrad Understrups Stamtavler over Slægten Lundsgaard. Kbh. 1913–15.

gaard. Han havde været Forpagter af flere Hovedgaarde (Hostrup i Salling, Staarupgaard, Hald og Thaarupgaard), før han i 1758 købte Lergrav i Aulum. Han blev gift med *Else Johanne Farre* og fik ved hende 12 Børn. Den 2. Februar 1781 døde han paa Lergrav, hvor hans Enke døde tre Aar senere.



Conrad Lundsgaard.

Af den store Børneflokk var der flere, der blev gift og bosat i Midtjylland, og som har efterladt sig et talrigt Afkom, hvori blandt findes adskillige kendte og dygtige Medlemmer; — her skal kun nævnes den yngste af Flokken, *Christen C. Lundsgaard*, der blev født d. 8. Marts 1757 paa Thaarupgaard, og som var Ejer af Lergrav fra 1781—1807, da han døde. Han var gift med *Margrethe*

Nyboe, Datter af *Chr. Lassen Nyboe* i Holstebro, og ved hende fik han syv Børn, hvori blandt den ældste, *Chr. Nybo Lundsgaard*, en Tid var Ejer af Tvis Kloster (1807—11) og senere af forskellige andre Gaarde. Nr. 2 var den *Conrad Lundsgaard*, der her skal omtales nærmere. Kun 22 Aar gammel er han Ejer af Østergaard i Gudum, og tre Aar senere køber han Hovedgaarden Estvadgaard ved Skive, der havde 1600 Td. Land og ca. 46 Td. Hartkorn, for 65.800 Kr. I

1846 overlod han Gaarden til en Søn. — Samtidig med, at han residerede paa Estvadgaard, havde han en Tid Ausumgaard i Forpagtning. Senere var han Ejer af Tangsgaard i Gudum og sidst af Toftum i Resen, hvor han som nævnt døde. I 1812 blev han gift med *Maren Bloch Østengaard*, Datter af Sognepræsten i Lime. Hun døde 1854, og baade Maren og Conrad Lundsgaard samt to Børn blev begravede paa Nr. Nissum Kirkegaard. De havde seks Børn.

Konrad Understrup skriver i sin Bog om Slægten Lundsgaard: Han var et lyst Hoved og skildres som en energisk Mand. Han var meget tilhest og tilbage- lagde ofte forbavsende mange Mile en Dag. En af hans gamle Karle, som tjente ham i 17 Aar, har fortalt mig, at han en Dag kom fra Marked i Thy og skulde hjem til Estvadgaard; men da der ingen Baad var ved Oddesund til at føre ham over, lod han Hesten svømme med sig over Sundet; han var i det hele meget forvoven. Endnu over de 80 red han til Markederne. I Aulum har jeg hørt Folk fortælle fra deres Forældre, at Conrad af sin Fader brugtes meget til at ride om til Fæstebønderne og udtage Tiendeneg.

Ved Humlum St. boede i mange Aar Frk. Kyllensbech i »Lundsgaardsminde«, Huset var opnævnt efter Conrad Lundsgaard. Hun var hos ham de sidste 19 Aar, han levede. Hun har fortalt mig, at Conrad Lundsgaard var en heftig, men grundærlig Mand, og tilsidst blev han en sand Kristen. De sidste Aar fremsagde han ofte højt en Salme af Kingo (Fluks længes nu min matte Krop), som hans Barnepige paa Lergrav havde lært ham. Naar han som lille Dreng i bar Skjorte om Aftenen gik ind at sige Godnat til sin Fader paa Lergrav, fremsagde han et Vers eller mere af denne Salme. Saavidt Konrad Understrup.

— Gamle Lundsgaard, som han i Reglen blev kaldt, var som sagt et ejendommeligt Menneske og ikke som Folk er flest. I sine yngre Dage var han handlekraftig og virkelysten. Han var en dygtig Handelsmand, og han vilde gerne være med alle Steder; men nem at staa i Baas med var han vistnok ikke.

Forvoven var han, og han gik ikke af Vejen for det, andre kaldte umuligt; men i hans egen Fremstilling antog de Ting eller de Begivenheder, han havde med at gøre, ofte münchhausenske Dimensioner. Det var navnlig fra den Tid, han boede paa Estvadgaard, som han kaldte »njer i mi Ejninger«, at de Minder og Træk, han fortalte, havde noget storladent over sig. Hans mangeaarige Husbestyrerinde, Frk. Kyllsbech, sagde: »Ja, Folk siger altid, at Lundsgaard lyver, men de maa saamænd tro, at han har oplevet meget«, og det havde han ogsaa, langt mere, end det falder i de flestes Lod.

Til Tider kunde han nok være barsk og skælde en og anden »æ Lyw fuld«, men nogle Minutter efter var han god igen. En af hans gamle Karle, der nu er over 80 Aar, sagde: »Ja, han skældte nok ud, men han havde saa mange gode Sider, at man kom til at holde af ham. Ja, han wa en swå're jæn«.

Engang, hans Karl gik og pløjede, kom Lundsgaard og lod ham vide, at han ingen Ting havde faaet bestilt — »dæ wa engæn Skræj i ed — de bløw engæn Teng tel — de skuld ha wæt mi gammel Fårká'el, han ku beste'l nøj«. Saa gik Lundsgaard, men da han lidt efter kom igen, var han i bedre Humør, og nu sagde han: »For han kan da gja'r spænd fræ no — de jawær eth så stærk, vi hår eth så tra'vilt!«

En af hans Karle, Mads Futtrup, der blev gift fra Toftum og senere boede som en dygtig og velstillet

Gaardmand i Humlum, fortalte, at han og en Pige engang gulvede Hø, og det gjorde de godt — »de wa li' the vi swæt, o æ Swe'd de hawlt a wås« —; men Lundsgaard mente ikke, at de havde bestilt noget, og han gav uden videre Mads »en Kjævåp«.

I Handel og Vandel var han en ærlig Mand, og da Hagen Jørgensen vilde købe Tangsgaard af ham, sagde han rent ud: »For do skal da eth ky'jev Tangsgor, Hagen, for de æ da en ski'de Gaard!« Men Jørgensen købte den alligevel, og nu regnes den for en god Gaard.

Lundsgaards første Ejendom var som nævnt Østergaard i Gudum, som han havde arvet efter en Slægtning, Moster eller Faster; men der vilde han ikke blive, for man avlede ikke andet end »Skræp« og Tisser — »for de wa da så møj en ski'de Gaard«. Efter Nutidsbegreberne er det dog en god Gaard.

Da han havde været der i tre Aar, forpagtede han Ausumgaard i Vejrum i et Tidsrum af 10 Aar; men i 1810 købte han Estvadgaard, og det blev nu hans Hovedresidens.

Han red mest omkring, som Skik var den Gang, og der var saa at sige ingen, der havde andet at køre i end »sty'w« Vogne. Han fortalte forresten selv, at han red fra Ausumgaard og til Estvadgaard. Men rask skulde det gaa, hvadenten han saa red eller kørte. Steenstrup paa Kongensgaard ved Nr. Nissum var gift to Gange med Lundsgaards Døtre. Engang, da Karlen kørte med Lundsgaard, de skulde paa Besøg i Kongensgaard, og de kom op paa Landevejen, lød det: »For no kan han jo da gj'ar slå te æm, te vi ka snå'r kom hjæm ijæn!« Og kørte de i jævn Trav, kunde Lundsgaard sige: »For no ka han jo gj'ar læ æm pällær!«

Den Dag, han skulde tage imod Tangsgaard, havde han været ridende over til Thy. Da han paa Hjemvejen vilde sætte over ved Oddesund, var det et forrygende Vejr, saa Færgekarlene ikke engang vilde ro ham over med den store Færg. Da valgte Lundsgaard som den forvovne og uforfærdede Karl, han var, at svømme over — og det gik mærkeligt nok godt. Folk forundrede sig og spurgte, hvordan han dog turde vove det. »Jo«, svarede Lundsgaard, »æn ska jo pas o å hold sæ fast i æ Så'l, for wa dæ kommen Wand imæl mæ o æ Hæjst, wa vi gon tebands bægge to«. Men havde det varet ti Minutter længere, saa var de heller ikke kommen levende over — »æ Pi'g rest som en Blå' i æ Vend«, sagde han.

I sin lange Levetid havde han naturligvis mange Rideheste, men den bedste af disse — forresten et grimt Dyr, som han havde købt paa Viborg Marked, var dog én, han kaldte »æ Pi'g«, og den red han lange Ture paa. »A ræj jen Då fi'otyw Mi'l, Fannen ta mæ, o en Støk Brø'l« sagde han.

»Da a bo'w o Estvadgor, da kun a ri the Randers å ky'jev haltres Stu'd o så kom hjem å kjør tres Læs Byk ind — de vel a sæt al de a æjer o hå'r o!«

En af hans Karle fortalte, at han kunde svinge sig op i Sadlen som en tyveaarig Yngling, da han var fire Snese — særlig, naar der var noget, der var gaaet ham imod, og han satte over ret brede Grøfter, naar han f. E. paa Hjemturen fra Fabjerg red lige til ind over Markerne. En Tid havde han forresten en Ridehest, der var saa klog, at den kunde hjælpe til, naar han skulde op, den bøjede sig da ned mod ham.

Hvilken Opsigt, det kunde vække, naar Lundsgaard kom ridende, det kan man næsten tænke sig til, naar han fortalte, at Hundene flygtede rædselslagen, naar

han i fuld Firespring kom ridende ind i Randers By — »A vel sæt a'l de a æj'er å hå'r o, te dæ ku le'g syw—åt, ja ni' Hu'nd o æ Går!« Og spurgte de forbavsede Tilhørere saa, hvorledes dette kunde gaa til, svarede han: »Jou for mi Ri'øg såt æ Fu'ær o' æm o tráj æm ihjæl!« Og naar han red »o æ Pi'g«, strakte hun saadan ud, at han kunde se dens Sko for ved Næsen af den.

I den tørre Sommer 1868 havde han købt en Ridehest paa Viborg Marked; men da han i Forvejen havde for mange Heste, saa tog han over til Gjelleruplund Marked for at sælge et Par; men da var han nær bleven »såt fast«, fordi han solgte dem for billigt og han ikke saa særlig godt ud i Tøjet; men saa var der heldigvis en Mand tilstede, der kendte ham. Naar han kom hjem fra et Marked, hvor han havde solgt en Del, kunde han, efter hvad han fortalte, have saa mange Penge i sin Mantelsæk, at to Karle ikke kunde lægge denne paa Hesten — »o så kund æn endda ræ'n fi'otyw' Mi'l i æ Døwn!« Var han paa Langfart, kunde hans Kone, medens de boede paa Estvadgaard, undertiden sidde hjemme og frygte for, at han skulde blive overfalden af Natmændsfolk; men det mente Lundsgaard ikke, at der var nogen Fare for, thi »æ Pi'g« skulde nok løbe fra den Slags Skarnsfolk. »Men« — sagde han — »a lå' da æsse æn Ski'p Row få hin aj æ Gå'ng«. »Kunde hun da taale saa meget?« »Jou, for æn æ jo da wå'n te å fo nøjl!«

En Dag red han ud med to Heste, og ingen vidste, hvorhen han var taget. Om Natten ved Firetiden kom Hestene hjem og stod ved Stalddøren. Da tog Mads, saa snart det blev Dag, Hestene og red til Holstebro — han tænkte sig Muligheden af, at Lundsgaard var taget til Lergrav, hvad han ogsaa var. Da de kom

forbi en Port i Holstebro, vilde Hestene derind. Saa fik Karlen at vide, at Lundsgaard havde været der for at faa sine Heste skoet, og derfra var han taget til Lergrav. Paa Vejen til Lergrav traf Karlen sin Husbond, men denne var næsten ukendelig af »Skit å Mog«, fordi han og Folkene fra Lergrav havde gaaet hele Natten i Moser og Morads for at lede efter Hestene. Lundsgaard var godt nok kommen til Lergrav, men der var Hestene blevne bange for et eller andet, og saa var de løbne hjem. Da de nu paa Hjemturen kom til Holstebro, sagde Lundsgaard: »For no vel vi da ind å ha nøj å lø'w aw«. Men Lundsgaard saa ikke godt ud, saa tilsolet han var, og derfor satte Pigen noget tarveligt Smørogbrød ind med simpel Mejeriost, noget tørt noget, »dæ krøllær o æ Brø'e – nåt som Sállæ'jer«. »For hwa æ dehæ'r få nøj«, spurgte Lundsgaard, »ku vi eth fo nøj ant, for vi æ da – F. torne mæ – wå'n te'ær o fo æ Fø' hjæ'm!« Pigen spurgte til, om det ikke var godt nok, og hvem han var. Ja, han var da Lundsgaard fra Toftum, »saa – sagde Fortælleren (Mads) – ska a sgo lå'w for, dæ bløw bakker åp få wås«. Lundsgaard laante en Sadel af en Sadelmager, og saa gik det rask hjemad – den gamle sad i Sadlen saa lige som et Lys.

Han tog jo ud, lige meget hvorledes Vejret saa var. En Vinter var han ude at køre i Kane med Konen og hans Broder, og da sneede det meget stærkt. De kørte vild og vidste ikke, hvor de var, og det var nu ikke saa sært, thi da de fik set dem om, holdt de oven over – en Skov!

En Aften kom han ridende hjem fra Struer i stærk Snefog. Tæt ved Gaarden var der en Hulvej, og den var »bræ'jstrø'gn«. Karlen blev opmærksom paa, at der var saadan en Rumsteren, og da han skulde se

efter, var det Lundsgaard. Han var gal, tog og satte Hesten baglæns ned i Sneen og skældte ud. »De sku lig ha væt mi Pi'g — hun sku F. torne mæ nåk hå bløw'æn o æ Stager!« Naar han som gammel Mand blev hid- sig, kunde han godt finde paa at bide Hesten i Næsen, men det kunde næppe genere Dyret ret meget, thi da havde han ikke mange Tænder.

En Gang i hans høje Alderdom fik han Sadlen lagt paa sin Ridehest, han vilde hen til Smeden. Men da han var kommen lidt udenfor Gaarden, løb Hesten rundt med ham — han havde naturligvis faaet galt fat i Tømmen. Karlen, der havde holdt Øje med ham, løb hen til ham og fik ham af Hesten. Den gamle var gal i Hovedet og sagde: »For no kan han da ri hæn te æ Sme å få en skoe — men så skal han F. torne mæ åse ri' sø'ræn, der æ ræj'en!«

Som Regel havde han flinke Heste, men engang havde han én, der var slem til at ville slaa bag ud, og han fortalte, at den kunde »slaa fæmten Al' ind i æ Vågn«. Da der var én, der bemærkede, at Vognen vel ikke var slet saa lang, svarede Lundsgaard: »Ja, da war en F. ta mæ da æn syw—åt Al' dal«

* * *

Der fortælles, at Rugen et Aar var saa dyr, at han betalte Estvadgaard ud med Rug. Desuden solgte han nok en Del af Ejendommen fra, saa han var da meget velhavende. Denne Gaard solgte han til sin Søn for 36,000 Rigsdaler, og denne solgte atter Gaarden til Grev Knuth for 100,000 mere, end han gav, fortalte man. Greven forpagtede Estvadgaard hen til en Mand, der skulde tilplante Heden; men ellers skulde han ingen Afgift svare, medens det stod paa. Da gamle Lundsgaard flyttede fra sin kære Gaard, købte han Tangsgaard i Gudum, hvor han byggede det Stuehus,

der staar endnu — dog er det ombygget af den nuværende Ejer, H. Jørgensen, i 1924; men en Del af det gamle er bevaret. Det var let at se, at Vinduerne var lavet efter Lundsgaards Model, thi Sprodserne f. E. var mindst dobbelt saa svære som normalt. I Øster Toftum, som han købte, da han solgte Tangsgaard til H. Jørgensen, var der samme Slags Vinduer i Stuehuset.

Medens han byggede paa ovennævnte Stuehus, kom Smed Raahede i Gudum en Dag til Tangsgaard for at ville sælge Dør-laase. Men Lundsgaard sagde: »For vi skal da ingen Lo's ha — han ka go mæ hans Lo's ijæn!« Men Smeden »kjæ'n æ Kru'r«, han gik ind til Madam Lundsgaard, og hun vilde have Laasene. Da Smeden kom ud til Lundsgaard igen, »wa dæ bæj'er Ky'ev«. — »For hwa ska han ha for hans Lo's — for vi ska jo da hå' æm!« Det blev som Regel, som Konen vilde have det. Da Madam Lundsgaard var død, omtalte han hende altid som »mi gammel Ku'wæn«.

Da Conrad Lundsgaard blev gammel, fik Svigersønnen, Steenstrup paa Kongensgaard, Skøde paa Toftum; men Lundsgaard gik der alligevel som Mand, og han kommanderede jo med Folkene, dog gjorde Karlene som Regel, som de selv vilde.

Hans Kone havde stor Indflydelse paa ham, og naar han blev altfor urimelig, og hun fik i Armen paa ham, fik de gerne Mellemværendet ordnet i Mindelighed. Efter Konens Død holdt en Datter Hus for ham, og efter at Datteren var død o. 1863, fik han Jomfru Kylesbech, der overlevede ham — hun døde i Humlum ca. 90 Aar gammel.

I Førstningen havde Lundsgaard en Del Genvordigheder med sin nye Jomfru. Hun var vant til stor Sparsommelighed, hvor hun kom fra, men han forlangte, at hans Folk skulde have en god Kost. Da

han blev gammel, og han ikke saa saa godt, kunde det godt falde ham ind at gaa hen og føle paa Meldmaderne og undersøge, om disse var gode nok. — »For æ Folk ska jo da ha æn årelig Kåst!«

Lundsgaard sagde altid *han* til sine Karle og Arbejdsfolk, og det sagde han forresten ogsaa til en stor »ká'lwá'rn Kwe'nd«, han havde paa Estvadgaard. Hun hed »Ma Haugor« og kom til at bo i Resen, og da hun var dygtig, noget Lundsgaard satte stor Pris paa, saa fik han Maren med til Toftum. Ofte lød det: »For hur hár vi da ham, Ma Haugor« eller: »For hur hár vi da ham, stu'er Maren?« Jomfruen havde sit Spil af at faa Maren affodret til Overmaal, naar hun siden kom der. Først fik Maren alle de Rundenommer, hun kunde sætte til Livs, og naar disse var fortærede »i gu'e Má'rer«, kom Jomfruen med en »Skáj Grød á Mjælk«. Maren sagde, halvt undseelig: »En ska da eth sø'ren e'd«; men Grøden skred alligevel ned, og saa fik hun en rigtig god Kaffepunch ovenpaa. I Førstningen lod Ma Haugor nok, som Punchen kradsede svært, men man kunde se, den smagte hende rigtig godt. Lundsgaard kunde godt lide, at Maren engang imellem kom ind og fik Skrutten fuld, han sagde: »For ham, stu'ær Maren, ham skal I da vær gu'e ved!«

Naar Folkene skulde have fri i Anledning af en eller anden Helligdag, kunde Lundsgaard krutte og sige: »Folk æ, Døwlentårdnemæ, tefres, de wa Hælle-daw hwæ anden Daw — o dæ så wa en allerhælvedes stu'er Be'daw møt i æ Ug!«

Der var en Mand i Sognet, som af og til besøgte Lundsgaard; vi kan kalde ham Jens. En Dag saa Lundsgaard, han kom; saa sagde han til Jomfruen: »Bette Jomfru, nu kommer Jens, har hun så Mad nok, for

han skal da ha hans Mældmad, å han kan jo da e'd få tåw å ski'd få trej«.

Naar der var travlt paa Estvadgaard i Høstens Tid, red Lundsgaard tværs over »æ Rå'er«. Det gik Spring i Spring, og da skulde Folkene tage sig i Agt, for da taalte han ikke ret meget — fortalte Ma Haugor.

Senere hen blev Forholdene paa Tangsgaard og Tofstum altid sammenlignede med de tilsvarende paa Estvadgaard. Naar man i Høslæt snakkede om, at der var et godt Lag paa, kunde Lundsgaard sige: »Nøj — ni'jær i mi Ejninger dæ'r wa Høe — der var så'rn æn Kraft i'ed, te de bræ'n æ næjer Bjælker å swøj dæm å'wæst, Fannen tordne mæ!« »Hvordan fik I saa Ilden slukket?« kunde man spørge, og dertil svarede Lundsgaard: »Ja hwa, vi bo'r jo æn svær Må'r a Wand ind o æ!«

»Hø?« sagde Lundsgaard en Dag, »kalder I de for Hø — nøj ni'jær, som a kam fra, dæ'r war Hø, te bå'de Stenstrup å Hagen kun stå åwæn o hinajen å eth no æ Åwær o ed!« Og hans Enghø var saa langt, at der kunde gaa 100 Mand ind i det — »å så kun æn F. torne mæ aller si'e jæn a dæm!«

En Dag, Mads stod og tarsk Havre af, kom Lundsgaard ud til ham og spurgte til, hvor meget det kunde give af Traven. »Å«, svarede Mads, »de gir sgo eth møj, sø'rn æn sæjs Ski'pær«. Det var alt for lidt, mente Lundsgaard. — »For ni'jær i min Ejninger dæ'r kund æ gi tåw tåpmol Tø'nner å æ Tra'w — å så wa dæ'r da, F. torne mæ, då'welt så møj i æ Halm!« Og han kunde ogsaa sige, naar det gav for lidt: »For hær ær ed jo da sø'ræn, te når æn so'er trej Ski'pær, Dæw'len ta mæ, så a'wler en eth mijer ind tåw' Ski'pær, Fannen torne mæ!«

Paa Estvadgaard havde han engang »en be'te Få'r»

ká'el«, der var saa stærk, at han kunde bære tre Tra-ver Havre paa en Gang, »o så wa dæ, F. torne mæ, hal-anden Tøn'd i hwær Tra'w!«

Engang havde han Murere i Toftum. Da Mureren bad om nogle Fjæl til Stillads, blev Lundsgaard »støngs«, og han udbød: »For hæ'r skal æ Murer'ær da ha Stela'es, såsnår di skal æn hal A'l fræ æ Ju'ær — næj ni'jær i mi Ejninger, da, F. torne mæ, da dæ'r kun æn li'læ be'de Ká'el mu'er fæmten A'l åp i æ Ve'ndvæjr urn Laj!« Han sagde ogsaa en Dag om Laden: »For dæn Lá' hæ'r den ta'r da eth nøj — næj ni'jær o Estvadgor dæ'r kund æ Gwá'l ta tyw' Las, indnæn di dæk'ær æ Bu'nd å æ Agrum!«

Rugen paa Estvadgaard var saa svær, at man ikke kunde stikke en Syl ned i det. »En kun kyl en Kjæp ud i'ed, æn bløw stá'nin«.

En af hans Karle stod en Dag og kastede Korn i Laden, da Lundsgaard kom derud. »For han skal da ky'lær nøj hø'tær åp — ni'jær o Estvadgor fæjer vi manne Hundner Tøndner å æ áwær Bjælker!«

Og kneb det for en af Drengene at holde Styr paa de mange uregerlige Kreaturer, da lød det: »A háj æn Dræng, han kund træk fire Hundrede stu'er Stu'd i jæn Ká'wel, Fannen ta mæ, å en Ty'rl« »Dræ'ng — kállær I de Dræ'ng? — a háj Dræ'ng dæ'r, som a kom fræ, dær wa halfæms O'er, dær kun spre Mog!«

Undertiden kunde han faa ejendommelige Indfald med Hensyn til Landbruget. Engang skulde Aæn ved Tangsgaard uddybes. Nu syntes han, at det blev til altfor lidt med de Redskaber, man havde, og derfor tog han og spændte et Par kraftige Kørestude for en Plov, og saa gav han sig til at pløje Bunden af Aæn. Meningen var naturligvis, at Strømmen skulde føre Dynd og Sand med sig. Men det var et saare koste-

ligt Syn at se Studene gaa i Vand til midt paa Livet og Lundsgaard i sin lange Frakke, der slæbte bag efter ham i Vandet. Saaledes kunde han hitte paa det utroseligste.

Karlen kom en Dag ind til ham og sagde, at der var Lus paa Kreaturerne. Lus, sagde Lundsgaard ringeagtende, kalder I saadan smaa Skidt Lus — »næj ni'jær i mi Ejninger dæ'r wa dæ Lu's som Skjælbassier!«

Om Vinteraftenerne sad Karlen og Pigen gerne inde i Jomfruens Værelse, og da kom Lundsgaard tit ned for at se til dem. Ved saadan Lejlighed sad Mads »å lerk'e ve ham« for at faa ham til at fortælle om sine mange og store Oplevelser, det havde Mads »æ Smed o'«. Saa fortalte Lundsgaard: »A lø'v jæn Dâ førrety'w Mi'jl o Skøjter«. Det var endda langt, udbrod de andægtige Tilhørere; men saa skyndte Fortælleren sig at berolige dem med, at »de åse wa en lå'ng somerlång Dâ!«

Men størst eller mest berømt blev han vel som Jæger. »Da a war o Estvadgor, så mi gammel Ku'wæn te mæ æn Ywlawt'n, om a eth nåk ku pelk æn Hå'r te Ywl. Jåw, de ku a læt, dæ wa nåk å ta å — ja i hundnere vis. Så så' a te mi Awlskå'el, te han kun ta o læg æ Så'el o dæn bette Swå't. O da a hā' wan u'r let, o kam hjæm, så' a: For han kan da spæn for æ Våwn å kjør ni'jær i æ Stu'kjær — dæ' legær tøl Hå'rær o en Ræwl« Hvordan kunde du tage saa mange Harer? spurgte Mads. »Jåu, få den bætte Swå't såt li' æ Fu'ær o æm å traj æm ihjæll!« svarede Lundsgaard. En anden Gang, han var paa Jagt, var han saa heldig at skyde 12 Harer i et eneste Skud — fortalte han da.

Men en af hans største Bedrifter var vel nok den, at han dræbte den sidste Ulv i Danmark. En Morgen, da han gik ud i Marken efter et Par Heste —

det var, medens han boede paa Estvadgaard — fandt han Resterne af et Føl, der var revet ihjel af Ulve. Han fik Stumperne slæbt hjem til Laden, saa mente han, at han nok skulde faa Ram paa Røveren. Sin Ridehest lod han staa opsadlet med en Fork ved Siden af. Ulven kom ogsaa, Lundsgaard red Dyret ind og jog Forken i det, hvorefter han gav det et Skud — saaledes fortalte en af Lundsgaards gamle Karle siden.¹⁾

Til hans større Bedrifter hørte ogsaa hans Behandling af Tyskerne i 1864. Tyskerne stjal hans Tobak; men han tog det fra dem igen med en Bemærkning om, at det var »F. torne mæ da mi'n!« Hans Karl skulde køre med de tyske Soldater; men da Fjenden tog hans Ridehest, blev han vred, og han sprang der hen, rev Tømmen fra den overraskede Tysker og sagde: »For de æ da F. torne mæ mi æjn Hæjst!« Saa fik han Lov til at beholde sin Ridehest, og de tog en anden.

Til hans Livs Fornødenheder hørte Piben, og han røg fra Morgen til Aften. I Almindelighed købte han 100 Pund Tobak ad Gangen, men det var nok ikke af den mest aromatiske Slags. Han brugte, som andre gamle Mænd, altid en Glød til sin Pibe; men naar han stak en saadan Pibe i Lommen, da kunde det hænde, at Ilden brændte Hul paa Tøjet. Man fortalte forresten, at han plejede at slukke Ilden ved at rulle sig rundt nogle Gange paa Jorden.

¹⁾ I sin Bog, Om de glubende Dyrs Undergang i Nørrejylland, 1871, S. 21, meddeler E. Erslev Lundsgaards egen Beretning, hvorefter det dog fremgaar, at det var Skytten paa Estvadgaard, der skød omtalte Ulv, og samme Steds oplystes, at der Aaret efter (1814) blev skudt en Ulv ved Hovedgaarden Vognstrup. Ved Estvadgaard var der forresten to Ulve, og den anden blev nok dræbt i Fly faa Dage efter den første, efter hvad Jeppe Aakjær har meddelt i »Gammel Brug og gammel Brøde«, 1931, S. 136—37.

I Toftum slog man Kørne løse, naar de skulde vandes om Vinteren, et Arbejde, Lundsgaard gerne vilde være med til. Sin store Pibe stak han da i Lomme, og Røret, der stak udenfor, udvidede saa Lommen. Det hændte, naar han stod og kløede et Dyr ved Halen, at det saa tabte noget i hans store Lomme. I Stedet for Laag brugte han at lægge en Specie oven paa Tobakken i sin Merskummer; men en Dag, han red til Smeden i Sønderlund, var han saa uheldig at tabe Mønten. Han fik da fat i Smededrengen — »For han mo jo da fo æ Specig, om han kan find æn«. Drengen fandt dog ikke Specien.

Lundsgaard var i sin Optræden Bonde, selv om han til Tider, naar de havde fine fremmede, mestrede Rigs sproget temmelig godt, og han gik klædt som Bonde. Der var en gammel Sypige, der i sin Tid havde syet for Lundsgaard, men siden var hun bleven gift med en Gaardmand i Resen. En Dag kom Lundsgaard ridende over til hende og bad hende sy et Par Bukser til sig — »For dæ'm Skræjrær, der æ no om Da'w, di vel da engæn Rø'w sæt i'æm!«

Jomfru Kyllsbech døjede, som før nævnt, en Del med Lundsgaard i Førstningen, og hun betragtede ham som en gammel »Vrengæl«; men med Tiden gik det bedre, og naar Humøret var godt, titulerede han hende: »bette Jomfru«. Engang, der var gaaet Hul paa hans Sokker, kom han ind til hende og lavede et farligt Hus og skældte Jomfruen ud for »æn elændig sølle Sla't«, der ingen Verdens Ting duede til — »de war eth sø'ræn, dæn Gång a hå'j mi gammel Ku'wæn — hun skuld nåk håld mi Sa'ger istand!« Og en lignende Omgang fik den sølle Pige en Dag, da han paa Vej til Smeden havde tabt sin Pengepung, fordi der var gaaet Hul paa hans Lomme. Morgenen efter var

Lundsgaard dog saa heldig ved Hjælp af Karlen at finde Pungen, men Frk. Kyllesbech fik sig naturligvis en varm Omgang – saadan »en Sla't«, som hun var – og saa roste han samtidig sin afdøde Hustru i høje Toner.

Lundsgaard kunde ikke fordrage den megen Rensgøring og Skuren Gulve, og han kunde godt være i det Humør, at han travede igennem Stuerne med sine beskidte Træsko paa. – »For – sagde han – mi gammel Ku'wæn hun skure da eth Gwá'l, undtaw'n når vi skul ha Bå'r i Kjærk!«

Smaafolk kunde godt laane Penge hos ham, naar de kom i Betryk. Dog kunde det hænde, at han i Førstningen sagde Nej; men naar de havde gaaet og talt lidt med ham, og de saa sagde: »Tror De saa ikke, at jeg kan laane disse Penge af Dem?« da kunde han svare: »For så ka han jo da følle mæ indenfor å fo æm!«

En Dag kom der en Husmand og vilde laane 10 Kroner af ham – jo, dem kunde han godt faa; men »a ska ha æm ijæn te æ Tærmí'n!« Da Manden saa kom med Pengene i rette Tid, sagde Lundsgaard: »For vel han da eth behá'l æm længer?« »Næj, sø'en wa jo æ aw'tá'll« – »Ja, så ka han da gja'r kom ijæn æn najen Gá'ng!«

En Gang havde han laant Neergaard paa B. 2000 Rdl., det var nok i en Tid, det kneb for Neergaard. Der var nogle, der snakkede om, at det var sært, Lundsgaard turde laane saa mange Penge ud til ham; men Lundsgaard svarede: »Jou – for han ær da ves ærlig nåk!« – og han fik da ogsaa sine Penge igen. Det kunde ogsaa hænde, at Lundsgaard kunde komme med en Bemærkning om, at det var nogle sølle Bønder, der var der i Egnen – man kan – bandnerno – ikke gaa hen og laane 10 Daler af dem – »næj ni'jær, som

a kom fræ, dæ'r kun æn go hæn o lå'n 30—40, ja 50 Dâ'lær å æn Bu'nd!«

Han holdt meget af sine Kreaturer, og derved lig-
nede han de fleste jyske Bønder. Ogsaa Hunden og
Katten var han gode Venner med. Naar han om Mor-
genen sad og spiste, og der kom The, Sukker og Fløde
ind paa Bordet, sad Hunden gerne paa en Stol ved
Siden af ham, medens Katten sad oppe paa Bordet,
og da kom Flødekanden og Sukkerskaalen ofte tom
tilbage — Fløden var gaaet i Katten og Sukkeret i
Hunden.

Blandt Conrad Lundsgaards gode Handlinger maa
ogsaa nævnes, at han stiftede et Legat.

Lundsgaard var af en meget stærk Natur. Da han
var 96 Aar, blev han syg, men ikke mere, end at han
kaldte paa Frk. Kyllsbech og sagde: »For da, Jom-
fru, ta mæ mi Pi'v!«, og han døde, som nævnt, næ-
sten 100 Aar gammel.

NAVNE OG SAGLISTE

- A.**
 Aalborg, 5 f, 15, 19
 Aarhus, 2, 20
 Ammitzbøll, H., til Søgaard,
 Krigsraad, 113 ff.
 Andersen, H. C., Digter, 1—25
 Andresen, A. D., Sognepræst i
 Ringkøbing, Provst, 67
 Ausumgaard, 145, 147
- B.**
 Bagge, Peder Pedersen, til Sø-
 gaard, 110
 Bennedsen, Niels, Degn i
 Kvong, 64, 79
 Bennedsen, Th., Købmand i
 Lunde Jyll., 79
 Bettenhaus, Poul, Købmand i
 Ringkøbing, 83
 Bettenhaus, Søstrene, 83
 Blicher, Distriktslæge i Ring-
 købing, 99
 Borgerrepræsentation, 87, 98 f.
 Bork, Søren, By- og Herreds-
 foged i Ringkøbing, 41 f.
 Bovbjerg, 15
 Brasen, Ferd., By- og Herreds-
 foged i Holstebro, 69 f.
 Brejninggaards Gods, 48
 Breve fra og til H. C. Ander-
 sen, 12—23
 Bruun, Hans Herman, Sogne-
 præst til Hemmet og S. Vium,
 59, 65
 Bruun, Konferentsraadinde, 20.
 Bruun, Peter Daniel, til Asmild-
 kloster, Højesteretsass. osv.
 20, 89
 Byhyrden, 110 ff.
 Bæk-Enge, Videbæk, 44 ff.
 Bønder paa Holmsland, 115,
 118 f.
- Bønskrift til Kongen, 139 ff.**
Børglum Kloster, 5
- C.**
 Collin, Edvard, 18
 Collin, Fru Henriette, 17
 Christian VIII, 97 f.
 Christiansen, Chr., Professor i
 Fysik, 127
- D.**
 Dol (Skelmærke), 42, 48
 Dolen-Forretning, 42
 Drewsen, Adolf, Etatsraad,
 12—16
 Drewsen, Ingeborg, Frue, 19
 Drewsen, Michael, Papirfabri-
 kant, 3, 5
 Drikken Dus, Præsters, 129
- E.**
 Eligerede Borgere, 85 f.
 Estvadgaard, 144 ff.
 Executionstroppe, tyske, 57, 60
- F.**
 Fjeldstervang, Bølling Hrd., 41
 Fjord, N. J., Docent, 127
 Fløe, Jens, Stiftlandinspektør,
 Justitsraad, 60, 67 f.
 Forbud vedr. Præster, 130
 Forte, 42, 47
 Fæstere paa Holmsland, 115,
 118 f.
 Fæstere i Videbæk, 42
- G.**
 Garveri i Ringkøbing, 83 f., 99
 Groos, Peter Andreas, Landvæ-
 senskommisær, By- og Raad-
 stueskriver i Ringkøbing, 42
 Græsning (Grønning), 47

H.

Hald Herregaard og Ruiner, 2
 Hamlets Grav, 6
 Heden (den jyske), 6, 9, 13, 15
 Heden, Videbæk, 42, 47
 Hee Præstegaard 68 f.
 Hjermind Præstegaard, 21
 Holmsland Klit, 121 ff.
 Holstebro, 14, 69 f., 149 f.
 Holstebro og Omegns Spare-
 og Laanekasse, 100

I.

Ingemann, B. S., Digter, 20 f.

J.

Juulsgaard, J. C., Købmand i
 Ringkøbing, 85 f., 102
 Juulsgaard, Karen, f. Brock-
 dorff, 102

K.

Kierkegaard, Mikael Andersen,
 Manufakturhdl. i Kbh., 31,
 33 ff.
 Kierkegaard, Mikael Pedersen,
 Manufakturhdl. i Kbh., 28 ff.
 Kierkegaard, P. C., Biskop i
 Aalborg Stift, 31, 35 ff.
 Kierkegaard, Peder Christensen,
 Gaardfæster i Sædding, 29
 Kierkegaard, Søren Aabye, reli-
 giøs Forfatter, 35 ff.
 Kjær-Enge, Videbæk, 46
 Klitter, 6 f.
 Kloppenborg, I. H., Overvagt-
 mester, 59 f., 61 f., 78 f.
 Kontrakter mellem Sognepræst
 og Kapellan el. Eftermd., 132 ff.
 Krarup, O. Th. N., Provst, Ulf-
 borg, 50 f.
 Kristensen, Evald Tang, Folke-
 mindesamler, 127
 Kronheden, 6
 Kylesbech, Frk., Husbestyrer-
 inde, 145

L.

Landsbyjorders Udskiftning,
 41 ff.

Larsen, H. C., Kateket i Nykø-
 bing M., 72
 Legater, 33, 104, 160
 Lemvig, 5, 8
 Lergrav, Herregaard i Aulum
 Sg., 143 f.
 Leverancer til Tyskerne, 55 ff., 61
 Lundsgaard Slægten fra Vorde
 v. Viborg, 144 f.

M.

Max, Konge af Bayern, 7
 Mogens, Morten, Engvogter
 i Nysogn, 111 ff.
 Møller, Thomas Chr., til Vej-
 bjerggaard, Premierl., 50 ff.

N.

Nathan, A., Musiklærer i Aal-
 borg, 19
 Nees, Vilh., Sognepræst i Varde,
 Provst, 75
 »Niels Sedings Minde«, Legat, 33
 Nordborg, Fru Postmester, 72 f.
 Nykøbing M., 71 ff.
 Nyrop, Martin, Arkitekt, 127.

P.

Prittwitz, K. L. W. E. v., preuss.
 General, 55

R.

Rammedige, 6
 Randers, 1, 6, 8
 Rasmussen, Peter, Sognepræst
 i Hee, 68
 Regnskab, H. C. Andersens, fra
 hans jyske Rejse 1859, 25
 Rekvisitioner, fjendtlige, 55 ff.,
 60, 74
 Ringkøbing, 67, 84 ff.
 Rottbøll, C. M., til Børglum
 Kloster, 5
 Rummelhof, J. C. H., By- og
 Herredsfoged i Nykøbing M.,
 Justitsraad, 71 ff., 81, Bill. 72
 Rusk, Jens, Sognepræst i Lønne,
 131
 Rye, Olaf, Generalmajor, 59

S.

Salling, 70
 Schou, Børn af F. C., 85
 Schou, F. C., Toldforvalter i
 Holstebro, Bill. 100, 107
 Schou, Mads, Holthbjerg, 82,
 108
 Schou, Mads, Konsul i Struer,
 100, 108, Bill. 107
 Schouboe, P. S., Købm. i Ring-
 købing, 83 f., 99
 Schulin, J. S., Greve, Amtmand
 i Ringkøbing, 58, 68
 Schøler, H. V. R., Sognepræst
 i Staby, 50 ff.
 Seding, Niels, Uldhandler i Kø-
 benhavn, 31, 33
 Selvejere i Videbæk, 42
 Silkeborg, 3 f., 20
 Skagen, 5
 Skatteangivelse, 136 ff.
 Spønneck, M. S. V., Greve,
 Stiftamtmand i Ribe, 55 f.
 Staby Kirke, Syn over, 128 f.
 Stænderforsamlingen i Viborg,
 88 ff.
 Stænderske Comitèer, 92 ff.
 Swane, J., Præst i Hjermind,
 sen. Biskop i Viborg Stift, 21
 Sædding Kirke, 34, 39
 Sædding Sogn, 26 ff.
 Søe, Mogens, Engvogter i Ny-
 sogn, 111 ff.
 Søgaard Gods, Holmsland, 109
 ff.

T.

Tang, A. E. M., Godsejer og
 Politiker, 5, 7, 14 f., 19, 22,
 Bill. 14.
 Tang, Fru Elise, Nr. Vosborg,
 22 f., Bill. 23

Tang, Døtre af A. E. M., Bill.
 24
 Tangsgaard i Gudum Sg., 151,
 155
 Thisted, 15
 Toftum, Øster, Humlum Sogn,
 152 ff.
 Tranberg, Andreas Grøn, til
 Lønborggaard, 66

U.

Udskiftning, 41 ff.
 Ulv, sidste i Danmark skudt,
 156 f.
 Understøttelsesforening i Hol-
 stebro, 103 f.

V., W.

Varde, 61, 75, 99
 Vesterhavet, 2 f., 5 f.
 Viborg, 2, 8, 10, 20, 88
 Wiborg, C. N., Branddirektør
 og Kæmner i Faaborg, 78
 Wiborg, Hans Andreas, Sogne-
 præst til Kvong og Lyne, 54
 ff., 77, Bill. 56
 Wiborg, Dr. phil., Sognepræst
 til Rynkeby og Revninge, 54,
 81
 Wiborg Slægten, 80 f.
 »Vider og Vedtægter« I–IV,
 ved Poul Bjerger, Thyge Sø-
 gaard og Aug. Schmidt, 109
 Vosborg, Nørre, 5 ff., 12 ff.,
 Bill. 12

Ø.

Ørsted, A. S., kgl. Kommissa-
 rius, 89, 95
 Østengaard, Maren Bloch, Præ-
 stedatter, g. m. C. Lunds-
 gaard, 145 ff.

Regnskab for Ringkøbing Amts historiske Samfund

fra 1. Juni til 31. December 1932.*)

Regnskab

	Indtægt:		Udgift:		
	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.	
Beholdn. $\frac{1}{6}$ 1932: I Holstebro Sparekasse	1349	12	Sommermødet i Borbjerg og Rydhave ..	35	42
Kontant Kassebeh.	71	77	Forfatterhonorarer for Hardsyssels Aar-		
Tilskud: Fra Staten for 3 Kvartaler	116	25	bog 1932	366	00
Fra Holstebro, Ulfborg og Skjern Spare-			Aarbogens Trykning og Indbinding....	1155	00
kasser	100	00	Brevpenge og Aarbogens Udsendelse ..	309	82
Medlemsbidrag fra 675 Medlemmer	2035	00	Papir og Tryksager	46	95
Godtgjorte Forsendelsesudgifter	281	40	Bidrag til Dansk historisk Fællesforening	37	00
Salg af ældre Aarbøger	108	93	2. Bidrag til E. Poulsens Degnehistorie.	200	00
Indvundne Renter	88	93	Bogindkøb	18	55
			Bogsamlingens Brandforsikring	0	90
			1 Krans til J. P. Haahrs Baare	16	50
			2 Tilbagebetalinger	4	95
			Indsat i Holstebro Sparekasse	100	00
			Sekretærens Løn	300	00
			Beholdn. $\frac{31}{12}$ 1932: Holstebro Sparekasse	1449	12
			Kontant Kassebeh.	111	19
	4151	40		4151	40

Ovenstaaende Regnskab er revideret af undertegnede. Kassebogen sammenholdtes med Bilagene. Intet fundet at bemærke.

F. T. Holstebro, den 12. Januar 1933.

P. Bojsen.

P. Meldgaard.

*) Iflg. Vedtægterne af 27. Febr. 1932, § 5 (se Aarvog 1932), er Kalenderaaret Samfundets Regnskabsaar, medens Regnskabet tidligere sluttede Maj eller Juni.